

Hans Peter Broch
Kari Lossius • Svein Tjelta

UBEVISSTE SAMSPILL

- om projektiv identifikasjon

87d021872

© J.W. Cappelens Forlag a.s 1987
Omslag ved Leif Bakke
Trykt i Engers Boktrykkeri A/S, Otta

ISBN 82-02-10909-4

154.24

692: Projection

af

Innhold

Forord	7
Innledning	9

Del I: Historie og fremvekst

1. Freuds bruk av begrepene projeksjon, identifikasjon og splitting	16
2. Melanie Kleins bruk av begrepene projektiv identifikasjon og splitting	37
3. Projektiv identifikasjon i moderne psykoanalytisk litteratur	47

Del II: Projektiv identifikasjon i mellommenneskelige forhold

4. Tematisk tilnærming	57
5. Objektrelasjoner, narsissme og projektiv identifikasjon	61
6. Projektiv identifikasjon og kommunikasjon	75
7. Projektiv identifikasjon og kollusjoner	84
8. Projektiv identifikasjon ved identitets- og avhengighetsproblemer	87
9. Projektiv identifikasjon som kontrollstrategi	90
10. Projektiv identifikasjon og vandrende symptomer	93
11. Projektiv identifikasjon i fantasi og drøm	95
12. Projektiv identifikasjon og opplevelse	100
13. Projektiv identifikasjon og grupper	111

Del III: Kliniske følger

14. Projektiv identifikasjon og empati	120
15. Projektiv identifikasjon og motoverføring i den psykoterapeutiske situasjon	125
Referanser	137
Sakregister	149
Navneregister	155

Forord

Denne boken er en følge av en klinisk-kasuistisk undersøkelse av projektiv identifikasjon i parforhold. Arbeidet med den ble påbegynt høsten 1981 og en avhandling omkring temaet forelå våren 1984. Slik boken fremstår i dag, er den imidlertid svært forskjellig fra den opprinnelige avhandlingen.

Underveis ble problemstillinger endret eller sløyfet og nye emner kom til. Kun bokens første del har - med noen få justeringer - beholdt sin opprinnelige form.

I forbindelse med utarbeidelsen av det opprinnelige prosjektet, som er grunnlaget for denne boken, er vi stor takk skyldig sjefspsykolog Geir Nielsen og psykolog Nils Lid.

I vårt arbeid med å omforme deler av avhandlingen til bok, har psykiater **Sigmund Karterud** vært til uvurderlig hjelp. Uten hans veiledning, faglige inspirasjon og profesjonelle interesse ville boken ikke ha fremstått i den form den nå har fått.

Vi vil også takke Kirsti Thorheim i Cappelen's Forlag for de nyttige rådene hun gav oss og for hennes tro på boken.

Til slutt retter vi en takk til de av våre medmennesker som gav oss inspirasjon og støtte underveis.

Med denne boken håper vi å fylle et tomrom som vi føler lenge har vært tilstede i norsk psykodynamisk litteratur.

Forfatterne

Innledning

I de senere år har det vært en stadig økende internasjonal interesse og oppmerksomhet omkring begrepet *projektiv identifikasjon*. Psykoanalytiker James S. Grotstein har sagt det slik: «Psykoanalysens første 100 år var historien om mekanismene fortrenning og forskyvning. I de neste 100 år vil psykoanalysen være historien om splitting og projektiv identifikasjon» (Grotstein, 1981). Denne boken er ment å være et teoretisk og praktisk bidrag til å avklare dette sammensatte og til dels uklare fenomenområde. Vi håper både å fylle et tomrom i norsk psykologisk og psykiatrisk litteratur, og vise at begrepet projektiv identifikasjon ikke bare har relevans for utøvende klinikere, men også for generell psykologi og for å forstå mer komplekse gruppe- og samfunnsprosesser. Begrepet betraktes av mange som vanskelig tilgjengelig og diffust, og faglitteraturen preges av sprikende definisjoner. Denne uklarheten kan ha mange årsaker. De som har brukt begrepet har ofte hatt ulike teoretiske tilnærminger, noe som gjør det vanskelig å samle bidragene under en fellesnevner. Enkelte forfattere har også gitt like psykologiske fenomener ulike navn, og ulike fenomener samme navn. Og omtalte prosesser vi mener faller inn under projektiv identifikasjon, mangler gjerne en slik betegnelse i annen litteratur. *Projektiv identifikasjon kan oppfattes som et overbegrep for en rekke andre begreper og fenomener - især projeksjon og identifikasjon*. Vår oppgave vil være å vise fenomenets kompleksitet ved å gi leseren en teoretisk og klinisk gjennomgang og analyse av projektiv identifikasjon. Et slikt oppklaringsforsøk vil forhåpentligvis gjøre begrepet både mer tilgjengelig og klinisk nyttig.

I denne boken vil vi definere projektiv identifikasjon på følgende måte: *Projektiv identifikasjon er en intrapsykisk og interpsykisk prosess som omfatter splitting, projeksjon og iden-*

tifikasjon. En person spalter av en del av seg selv (fantasier, introjekter, egotilstander og andre psykiske kvaliteter), projiserer det inn i et ytre objekt, og identifiserer seg samtidig med deler av objektet som blir en «beholder» (Bion, 1977) for den avspaltede del av selvet. Objektet kan da betraktes som en forlengelse av selvet. Objektet blir enten idealisert eller devaluert avhengig av den følelsesmessige kvalitet i det projiserte. Følgene av en slik mekanisme blir at objektet ikke betraktes som idealisert/devaluert ut fra objektets egne kvaliteter, fordi det ubevisst blir sett på som en del av selvet.

I hvilken fenomenologisk ramme bør så begrepet «projektiv identifikasjon» forankres? Umiddelbart ville vi svare - den subjektive. Men for å foregripe fremstillingen, vil vi presisere at det er snakk om *kommunikasjonsplanet i mellommenneskelig samspill*, dvs. i kommunikasjonen mellom to eller flere mennesker. De fleste kan imidlertid kommunisere på flere nivåer. Relasjoner dannes og utvikles ikke bare på et bevisst, men også på et ubevisst plan. Ens egen indre ubevisste verden, fantasier og behov kan gripe inn og farge relasjonens innhold og kvalitet. Man kan derfor ubevisst tilskrive den andre noe fra en selv, eller fra en person som på et eller annet tidspunkt har vært viktig for en selv.

Projektiv identifikasjon omfatter den gjensidige ubevisste avhengighet mellom indre (intrapsykiske) og relasjonelle (interpsykiske) prosesser. Begrepet setter det intrapsykiske i en interpsykisk ramme, og gir dette samspillet mening. Begrepet bygger bro mellom det individuelle og det relasjonelle, og viser hvor vanskelig det er å skille det indre og ytre rom fra hverandre.

I denne boken belyses projektiv identifikasjon stort sett gjennom topersonrelasjonen. Særlig *parforhold* gir en gunstig ramme for å forstå fenomenet. Dette skyldes at parforholdet kjennetegnes ved samspill og varighet, og at partene vanligvis har en følelsesmessig nærhet og binding til hverandre. Parforhold farves gjerne av projektiv identifikasjon fordi partene vanskelig kan flykte fra de fantasier som de gjensidig utsettes for. I parforholdet kan også motstridende realitetsopplevelser være vanskelig å tolerere, nettopp på grunn av den følelsesmessige bindingen.

Parforholdet gir ofte rom for å regredere, og er det følelsesmessige forhold som i kvalitet mest ligner og reaktiverer

tidlige objektforhold. Projektiv identifikasjon kan bli en kompensierende mekanisme dersom slike objektforhold har vært traumatiske. Samtidig er «eiendomsretten» til «mitt» objekt noe som kjennetegner mange parforhold. Fantasier og redsler for objekttap kan medføre at projektiv identifikasjon blir brukt for å oppnå kontroll over objektet.

Projektiv identifikasjon gir oss en ramme til å forstå interpsykiske vansker og samspill. Samtidig kan begrepet gi oss bedre forståelse av intrapsykisk dynamikk, fordi enkeltindividet gjennom samspill og nærhet vil måtte «avsløre» mye av seg selv. Projektiv identifikasjon kan virke i alle relasjoner som vekker sterke følelser - det være seg mellom ektefeller, klient og terapeut, mellom foreldre og barn, i grupper og organisasjoner. Topersonrelasjonen gjør det imidlertid mulig å betrakte projektiv identifikasjon i mer rendyrket form.

Projektiv identifikasjon kan gi det meningsløse mening ved å navngi ubevisste prosesser som utspiller seg i de fleste relasjoner, men som gjerne fremstår som uklare fornemmelser.

La oss innledningsvis kort beskrive noen av de typiske fenomener begrepet er ment å favne.

I møtet med andre mennesker blir vi mange ganger stående igjen med en følelse som virker fremmed for oss: Vi har ikke noen rasjonell forklaring på at vi får denne følelsen nettopp nå. Ved å tenke nøyere etter kan det imidlertid gå opp for oss at vi har spilt en rolle i den andres fantasier og liksom blitt trukket med inn i den andres indre verden. Fenomenet er også kjent fra terapisisuasjoner. Hvor mange terapeuter har ikke gått deprimert hjem, til tross for at ingen ting skulle tilsi at de hadde noe å være deprimert over? Hvor mange ganger har det ikke senere vist seg at man er blitt trukket inn i klientens depresjon, og «velvillig» har tatt med seg depresjonen? Klienten har så å si «plassert» sitt problem «i» terapeuten. I familieterapi ser man ofte par som viser motstand mot endring til tross for store og alvorlige samlivsproblemer. Ved å etablere en situasjon som underbygger og befester deres projeksjoner, kan de danne et symbiotisk forhold som viser seg som nesten uoverkommelig motstand i terapien. Hver partner kan opprettholde en indre verden som den andre støtter. Ved å bekrefte hverandres projeksjoner hjelper de hverandre til å opprettholde et lukket system, beskyttet mot terapeutiske intervensjoner. En annen type problematikk som en kan møte

i parbehandling, er at den såkalte «friske» viser en stor interesse for den andres «funksjonsforstyrrelse». Motivet er ofte at den «friske» har mobilisert og aktivert sine egne problemer i den andre. Han trenger med andre ord en forstyrret partner for selv å være frisk. Skulle det likevel skje en «bedring» hos den som ivaretar problemet, uten at det skjer en bevisstgjøring hos den såkalte «friske», ser en ofte en symptomreverseing hos paret.

Når parforholdet dannes står forelskelsen sentralt. Forelskelsen sies å være den «mest normale form for galskap,» eller med Freuds ord: «Objektet har satt seg i jegidealets sted.» Mange søker en partner som de kan idealisere, og projisere sitt eget idealjag på, for så å identifisere seg med denne andre. En supplerer mangler i eget selvbilde gjennom den andre, og lever seg selv ut via denne. I vår kultur blir et slikt nærmest symbiotisk forelskelsesforhold definert som den store lykke og mål. Manglende selvavgrensning fører imidlertid med seg mange irrasjonelle forventninger til den andre - og ikke minst til en selv. Det kan derfor oppstå spenninger og misforståelser når den ene eller begge ikke greier å spille den rolle som forventes ut fra den andres fantasier.

Fenomenet kan også belyses med et kasus. En terapeut opplevde at en av hans klienter stadig gjorde ham søvnnig gjennom måten han opptrådte på. Klienten snakket alltid sammenhengende og flytende, og når terapeuten forsøkte å intervensere svarte han «ja vel», eller «jasså», og snakket videre. Dette gjorde terapeuten enda mer døs. En gang fortalte klienten en historie om en kvinne og hennes sønn, som han nylig hadde truffet. Disse bodde på Island. Da terapeuten etter en stund greide å avbryte, tolket han det slik at historien handlet om klientens fjerne forhold til mennesker generelt, og at den følelsesmessige avstanden mellom de to i timen var som herfra til Island. Klienten svarte «ja vel» og fortsatte med sin fortelling. Selv om svaret tydet på enighet, virket det som om klienten var mer opptatt av å fortelle sin historie. Terapeuten ble da klar over at fortellingen var et redskap for å unngå nærhet i timen. Klienten snakket om sin fortid samtidig som han fikk terapeuten til å oppleve ubehag og frustrasjon. Konfrontert med dette, svarte klienten: «Ja, jeg hørte hva du sa, jeg vet at jeg ignorerer deg av og til.» Deretter fortsatte han fortellingen sin. Replikken fikk terapeuten til å

føle seg som et masete barn der moren med en overbærende tone meddeler at han er hørt, uten at dette vekker hennes interesse. Terapeuten forstod nå etterhvert sin søvnreaksjon som en måte å unnsnippe en tilsynelatende umulig situasjon. Ut fra denne reaksjonen kunne så klienten fortelle sine historier uten selv å oppleve de smertefulle og skremmende følelser av litenhet, inadekvans og uviktighet som hørte til. De uakseptable følelsene var plassert i terapeuten. Således ble terapeuten liten og uviktig, og mistet deler av *sin* identitet som terapeut.

Projektiv identifikasjon kan også utspilles f.eks. i forholdet mellom lærer og elev, hvor ulike elever blir bærere av forskjellige aspekter av lærerens idealiserte eller fornektede selvdeler. F.eks. den mislykkede musiker som ønsker at eleven skal fullføre det en ikke har hatt muligheten til selv, eller den strenge lærer som i sine «umulige» elever kun ser de negative trekkene - elevene blir «syndebukker». Projektiv identifikasjon kan også virke på høyere samfunnsplan, hvor f.eks. ledere påtar seg roller som objekt for projiserte jegidealer. Historien er full av eksempler på hvordan projektiv identifikasjon har spilt en fremtredende rolle. Hekseprosessene er et nærliggende tilfelle.

Mye av faglitteraturen har en tendens til å behandle projektiv identifikasjon som en patologisk (sykelig) samhandlingsprosess. En sannsynlig forklaring er at fenomenet ble ansett som viktig i forbindelse med den tidligste psykiske utvikling hos barn, og senere hovedsakelig ble studert innenfor rammen av psykoterapi med borderline-personligheter og psykoser. Fenomenet er primært blitt belyst gjennom en situasjon hvor terapeuten «utsettes for» klientens fantasier og behov. I denne boken behandles projektiv identifikasjon som en allmenn prosess der grensene mellom normalitet og avvik er vage. Vi vil legge vekt på at det er innholdet i den projektive identifikatoriske prosess, i hvilken grad slik identifikasjon opptrer og relasjonstypen som avgjør om samhandlingen skal karakteriseres som dysfunksjonell eller ikke. F.eks. kan en symbiotisk binding i et voksent parforhold være patologisk, til forskjell fra en lignende binding et barn har til sin omsorgsperson.

I parforhold og grupper med svake subjekt-objektgrenser, eller hvor disse grensene delvis viskes ut, vil projektiv identifikasjon kunne øke både i kvalitet og kvantitet. I mer autonome forhold er subjekt-objektgrensene mer differensierte. Partene

skiller bedre mellom egne og andres behov, og projektiv identifikasjon griper mindre inn i samhandlingen. Imidlertid er det vanskelig å forestille seg relasjoner hvor deltagerne alltid vil betrakte de andre helt ut objektivt og hvor elementer av projektiv identifikasjon ikke forekommer. Vi forholder oss til andre ikke bare på bakgrunn av hva de faktisk er. Våre egne forventninger og forestillinger om dem påvirker i høy grad forholdet. Det er derfor viktig å huske at vi alltid har en relasjon på flere plan: den *ytre* og den *internaliserte* (representasjonelle) relasjon. En midlertidig og partiell projektiv identifikasjon utvikler ikke nødvendigvis et patologisk samhandlingsmønster.

Begrepet **projektiv identifikasjon** ville vært av liten interesse dersom det var uten klinisk nytteverdi. Begrepet **har især vunnet popularitet** innenfor områder som familieterapi, parterapi, gruppeterapi, og **ved behandling av borderlinetilstander og psykoser.**

Ulike teoretiske tilnærminger fremhever ulike fenomener i den psykoterapeutiske prosess. Terapeuten gis således ulike funksjoner og ansvarsområder. Vår referanseramme innbefatter bl.a. Wilfred Bion og Robert Langs som har skrevet mye om hvilke funksjoner terapeuten bør ha. **Svært grovt skissert mener Bion at terapeuten bør innta en såkalt «beholderfunksjon» (container) overfor klienten.** Uakseptable og smertefulle fantasier som klienten selv ikke kan beholde skal bearbejdes av terapeuten og formidles tilbake til klienten. Gjennom empati og tolkninger «avgiftes» det farlige materiale slik at klienten igjen kan integrere dette som aksepterte deler av seg selv.

Terapi er en balanse mellom å ta imot og gi tilbake. **For at terapeuten skal være til hjelp, må han kunne skille mellom sine egne og klientens behov.** Terapeuten må være åpen for klientens fantasier og behov uten å la seg fange inn i dennes angst og smerte. En forståelse av fenomenet projektiv identifikasjon kan gi innsikt i slik konfusjon og øke terapeutens forvirringstoleranse mht. hvilke behov som utspilles. Terapeuten blir ofte et objekt for klientens avspaltede projsjoner. Nettopp i en slik sammenheng blir projektiv identifikasjon et usedvanlig nyttig begrep for å *sortere* de prosesser som skjer.

Projektiv identifikasjon åpner ikke bare for økt innsikt i

den terapeutiske prosess. Begrepet er også et nyttig instrument for å minimalisere faren for at fenomener som f.eks. motoverføring, herunder avvisning av klienten, for raske intervensjoner o.l. skal forstyrre terapien. Med proektiv identifikasjon som referanseramme økes terapeutens evne til å gå inn i sårt og vanskelig materiale - til å bli tilstedeværende med klienten her og nå. Forståelse av proektiv identifikasjon fordrer ingen ny terapiform. Det er en måte å tenke på, et viktig metodisk verktøy i det daglige kliniske arbeidet der hypoteser kontinuerlig søkes bekreftet eller avkreftet.

Del I: HISTORIE OG FREMVEKST

1. Freuds bruk av begrepene projeksjon, identifikasjon og splitting

PROJEKSJONSBEGREPET

Freud bruker projeksjonsbegrepet til å betegne en psykisk operasjon. Subjektet forskyver og benekter uakseptable kvaliteter, følelser, ønsker og indre objekter, slik at disse føres over på andre personer og saksforhold, som får mening og struktur ut fra egne ønsker. Dette er en primitiv forsvarsmekanisme, og universell i den forstand at den gjenfinnes i både patologiske og «normale» forhold.

Projeksjonsbegrepet i utvalgte avhandlinger hos Freud

Freud bruker begrepet første gang i to mindre arbeider fra 1895 (Freud, 1892-1899) og 1896. Projeksjon blir her beskrevet som en **primitiv forsvarsmekanisme**. Den utgjør egentlig en forsterkning av en normalpsykologisk mekanisme som innebærer å søke opprinnelsen til ulyst utenfor kroppen. Likeledes:

«Ved paranoia blir selvanklagene fortrent på en måte som kan beskrives som projeksjon. De blir fortrent ved at det opprettes et forsvarssymptom som innebærer mistenksomhet og anklager mot andre mennesker. På denne måten underslår subjektet sin erkjennelse av at han egentlig bebreider seg selv. Men istedenfor at det skaffer ham en slags beskyttelse mot disse selvbebrei-

delser, vender de tilbake i hans forfølgelsesforestillinger» (Freud, 1896, s. 401).

Det dynamiske innhold i disse bebreidelsene blir derfor uforandret. Det som endres er kun lokaliseringspunktet. I Schreberstudien (1911a) avgrensner Freud begrepet ved å se projeksjonen som del av den paranoide forsvarsmekanisme. Paranoia innebærer en narsissistisk fiksering med selvovervurdering; en følelse av tankens allmakt, projeksjon og homoseksuelt narsissistisk objektvalg. Paranoiaen omfatter også et negativt Ødipus-kompleks, med far som et idealobjekt. Det er dette som senere får rollen som forfølger. I «Totem og tabu» (1912/1913) beskrives den *normale* projeksjon. Vi finner den i overtro, mytologi og animisme. Intrapsyriske fornemmelser og ubevisste fantasier gjenspeiler seg i forestillinger om oversanselige realiteter. Freud antyder at den ytre verden faktisk bygges opp av våre persepsjoner og forestillinger omkring vår indre verden. Han utvikler projeksjonsbegrepet videre i de metapsykologiske avhandlinger rundt 1915/17. I «Drifter og driftsskjebner» (1915a) formaliserer han mekanismen som en motpart til introjeksjonen - den siste refererer til hvordan jeget assimilerer erfaringer fra den ytre verden for å utvikles fra et lystjeg til et realitetsjeg. I denne sammenheng blir objekter som er en kilde til ulyst utstøtt via projeksjon. Altså vil subjektet ved introjeksjon ta opp gode impulser og støte ut de onde eller ulystbetonte ved projeksjon. I en annen metapsykologisk avhandling fra samme år («Det Ubevisste») beskriver Freud den fobiske dannelsen som en «ekte projeksjon» av farlige impulser.

«Jeget opptrer som om angsttrusselen ikke kommer fra en indre kilde, men fra en persepsjon av det ytre. Dermed blir den fobiske unngåelsesreaksjon en flukt fra en projisert «ytre» fare» (Freud, 1915c, s. 283).

I avhandlingen «Metapsykologisk supplement til drømmeteorien» (1917a), legger Freud vekt på projeksjonen i drømmen; ettersom han oppfatter drømmen som en form for «ytterliggjøring» av en indre prosess - en bearbeiding i bevisstheten av ubevisst materiale og dagsrester.

«En drøm viser oss at der foregikk noe som ville forstyrre søvnen, og gir oss innsikt i hvorledes denne forstyrrel-

se kunne avvises. Det ender med at den sovende har drømt og kan fortsette sin søvn. Det indre krav som ville legge beslag på ham, er erstattet av en ytre opplevelse, hvis krav er blitt eliminert» (Freud, 1917a, s. 414).

I 1922 beskriver Freud et fenomen som han kaller «projektiv sjalusi». Personen forsvarer seg mot egne ønsker om utroskap ved å karakterisere partnerens ønsker, tanker og handlinger som utroskap. På denne måte vender han seg bort fra egne ubevisste ønsker, og forskyver dem over på den andre. Deretter vil han søke å kontrollere den andres handlinger - og vil ikke oppdage at ønskene er hans egne.

«Projektiv sjalusi oppstår hos menn og kvinner enten fra deres egen faktiske utroskap eller fra impulser som er fortrent. Det er et faktum at troskap - spesielt den form som kreves i ekteskapet - kun blir opprettholdt overfor stadige fristelser. Enhver som benekter disse fristelser hos seg selv, vil ikke desto mindre føle presset så sterkt at han vil være mer enn takknemmelig for å kunne bruke en ubevisst mekanisme for å lette sin situasjon. Han kan oppnå denne lettelsen - og slippe fra sin samvittighet - hvis han projiserer sine egne impulser om utroskap på partneren som han har forpliktet troskap til» (Freud, 1922, s. 196).

Det freudianske driftsbegrep viser til det grunnleggende element i projeksjonen - så vel som i de andre avvergemekanismer. Organismen er underlagt to pirringstyper som frembringer spenning: (1) *driftspirring*, som består av indre pirringer, og (2) *fysiologisk pirring*, som består av pirringer etter påvirkning fra ytterverden, dvs. via sansene. Driftspirringen stammer fra *organismens indre* og ikke fra ytterverden, og for å opphøre kreves en annen form for handling (reaksjon) enn når det gjelder pirringen utenfra. Nettopp fordi kilden er å finne i organismens indre, er det ikke mulig å flykte fra den. Dette er det første kriterium for skillet mellom «indre» og «ytre». Projeksjonen fremkommer opprinnelig som et forsvarsmiddel mot indre pirringer, som ved sin intensitet er ulystbetonte. Det er lettere å forholde seg til en ytre fare eller ulyst enn til en indre diffus spenning. Freud brukte sjelden

projeksjonsbegrepet i forbindelse med den analytiske situasjon.

Freuds bruk av projeksjonsbegrepet reiser flere problemer. La oss først se på hva som blir projisert. Freud beskriver projeksjonen som en deformering og forsterkning av en normal prosess. En må kunne sette spørsmålstegn ved hvordan en slik prosess kan ta såpass ulike former som forfølgelse i psykosen og overtro og fobier i nevrosen. Det kunne være fristende å hevde at Freud bruker begrepet *ad hoc*: Funksjonen er rett nok forståelig, men mekanismen forblir uklar. Freud gir projeksjonen primært en driftsmessig forankring, slik at forståelsen av viktige aspekter ved mellommenneskelig samspill kan virke reduksjonistisk. Det er videre et spørsmål om det som projiseres kun er kvaliteter som en selv tar avstand fra? Kan det ikke forekomme såkalte «gode» projeksjoner - der det man faktisk ønsker å være også tillegges andre? Vi nærmer oss derved identifikasjonen.

IDENTIFIKASJONSBEGREPET

Identitet er et sentralt begrep for å forstå hvordan subjektet formes, ettersom denne prosessen kan sees som resultatet av trinnvise identifikasjoner i barnets utvikling. At subjektets identitet kan undergå forvandlinger kjennetegner også mange variasjoner av psykopatologi. Laplanche & Pontalis (1972) definerer identifikasjon på følgende måte: Identifikasjon er en psykologisk prosess der subjektet assimilerer et aspekt eller egenskap hos en annen og transformeres helt eller delvis etter dette forbilde.

Identifikasjonsbegrepet i utvalgte avhandlinger hos Freud

Freuds tidligste forståelse av identifikasjon viser seg i ulike brev til W. Fliess (Freud, 1954). Under den tematiske behandling av agorafobi (1896) anvender Freud et begrep om identifikasjon, idet han skriver at agorafobi (plassangst) kan representere en identifisering med gateprostituerte. I en tid hvor prostitusjonen var et gjennomregulert fenomen i Wien (Glaser, 1979), er det lett å forstå kvinners frykt for å «gå alene på gaten». Agorafobien kan være et symptom som repre-

senterer en forskyvning av identifikasjonen med de prostituer- te. Ubevisste seksuelle lyster og følelser som er knyttet til identifikasjonen fremtrer som frykt eller angst for gaten. Det er tale om en ubevisst prosess, hvor subjektet holder identifi- seringen borte fra bevisstheten ved bruk av angstsymptomer. Året etter (1897) utvider Freud begrepet til å omfatte mekan- ismen bak tonisk hysterisk spasme i form av identifikasjon med en død person (rigor mortis), og samme år bruker han identifikasjonsbegrepet i forbindelse med et fenomen som også har sosialpsykologisk karakter. Han observerte at døtre fra overklassefamilier identifiserte seg med tjenestepiken, og Freud så i dette en slags fornedrelse med dype seksuelle røt- ter. Det var en kjent sak at «pater potestas» i den borgerlige familie benyttet tjenestepikene som forlystelsesobjekter. Ved å identifisere seg med disse fikk døtrene en ubevisst tilfreds- stillelse av sine seksuelle fantasier overfor far.

Freud betraktet også identifikasjonen som en forskyvning av aggressive impulser egentlig rettet mot foreldrene, men forskjøvet over på selvet når foreldrene blir syke eller dør. Han benyttet også identifikasjonsbegrepet i forbindelse med drømmen (1900), og da som et delaspekt av fortetningen i drømmearbeidet.

Frem til dette tidspunkt benyttet Freud primært identifika- sjonsbegrepet for å forstå symptomdannelse og funksjonelle aspekter. I perioden 1912-17 begynte han imidlertid å legge vekt på de strukturelle aspektene. Dette er særlig tydelig i avhandlingene «Totem og tabu» (1912-13), «Om innføringen av begrepet narsissisme» (1914a), «Drifter og driftsskjebner» (1915a) og «Sorg og melankoli» (1917b). Freud bruker beteg- nelsen *oral inkorporering* som en prototype på identifikasjon. I «Totem og tabu» skriver han om den kannibalistiske fortæ- ring av den drepte fiende, der kannibalen får kontroll over den dødes egenskaper og evner. Akten representerer samtidig en identifikasjon med den døde. Freud forstår fadermordet og totemmåltidet som et uttrykk for det samme. I narsissisme- avhandlingen antyder han forholdet mellom objektvalg og identifisering. Vi tenker her på de narsissistiske objektvalg, hvor Freud sier at man kan a) elske hva man selv er (seg selv), b) hva man selv var, c) hva man selv gjerne vil være og d) den personen som var del av ens eget selv. I forlengel- sen av dette skriver han i 1922 at visse karaktertyper har et

behov for å gi andre hva de ikke fikk selv, og gleder seg over å gi ved at de identifiserer seg med den som får. I denne sammenheng er det nærliggende å tenke på barna som skal oppfylle foreldrenes uoppfylte ønskedrømmer.

«Den rørende, i grunnen så barnlige foreldrekjærlighet, er intet annet enn foreldrenes gjenfødte narsissisme, som i sin forvandling til objektkjærlighet avslører sitt tidligere vesen» (Freud, 1914a, s. 158).

En annen viktig side ved narsissismeavhandlingen er innføringen av begrepet «jegideal». Dette betegner en relativt autonom psykisk dannelse, som i hovedsak har en narsissistisk kilde. Dannelsen består i to faser:

«Utviklingen av jeget består i at det fjerner seg fra den primære narsissisme og medfører en intens streben etter å gjenvinne denne. Denne avstand oppnås gjennom libidoens forskyvning over på et utenfra påtvunget jegideal, og tilfredsstillelsen skjer ved oppfyllelsen av dette ideal» (Freud, 1914a, s. 167-168).

Jeg-idealets fremvekst kan forstås innen libidoteoriens ramme, ved at den primære narsissismes autoerotiske libido forskyves over på det nye ideale jeg.

«Dette idealjeg er nå gjenstand for den selvkjærlighet som det virkelige jeg nøt i barndommen» (Freud, 1914a, s. 161).

Med andre ord: Når subjektet har lagt sin narsissistiske tilstand bak seg, forsøker det å oppnå en tilstand av allmakt ved å identifisere seg med idealiserte objekter (foreldre, historier, dogmer etc.): *«Selv om jeg selv ikke er omnipotent, vil jeg i det minste delta i voksne personers omnipotens» (Fenichel, 1945, s. 500).* Idealiseringen av foreldre eller andre personer fører nødvendigvis til opprettelsen av idealinstanser i subjektet (idealjeg). Denne idealdannelse behandles mer inngående i 1921, og er begrepsmessig forløper for **overjeget som innføres i 1923.** Innføringen av begrepet narsissistisk identifikasjon skjer først i avhandlingen «Sorg og melankoli» (1917b). Når et subjekt mister sitt kjærlighetsobjekt (narsissistisk objektvalg), eller dette objekt ved egen skyld har mistet sin verdi for subjektet, blir libidoen ikke forskjøvet over på et

annet objekt, men trukket tilbake i jeget. Der finner det ingen anvendelse som er å foretrekke fremfor det tapte, og brukes derfor til en jegets identifisering med det oppgitte objekt.

«Denne narsissistiske identifisering med objektet blir da en erstatning for kjærlighetsbesetningen, noe som har til følge at denne relasjon til tross for konflikten med den elskede person, ikke nødvendigvis blir oppgitt. En slik erstatning av objektkjærligheten med identifisering, er en av de betydeligste mekanismer for de narsissistiske følelser. (..) Den svarer naturligvis til regresjonen fra en type av objektvalg til den opprinnelige narsissisme» (Freud, 1917b, s. 436).

Ved den narsissistiske identifikasjon blir det tapte objektet etablert i jeget. Nå blir jeget behandlet på samme måte som det objekt som er forlatt. Jeget utsettes for alle de aggresjoner og utslag av hevnlust som var tiltenkt objektet. Freud nevner i en annen forbindelse (1921) et eksempel på dette. En gutt var svært lei seg fordi han hadde mistet en kattunge, og sa da at han selv var kattungen og krøp omkring på alle fire; ville ikke spise ved bordet o.l. Personen tar seg selv som objekt for det som er mistet, og retter de følelser som var ment for dette mot seg selv. I «Sorg og melankoli» trekker Freud en linje mellom den orale eller kannibalistiske fasen i libidoutviklingen - en slags inkorporasjonsfase - og identifiseringen. I 1933 skriver han:

«Man har ikke uten grunn sammenlignet identifiseringen med den orale, kannibalistiske «inkorporering» av den fremmede person. Identifiseringen er en meget viktig form for binding til et annet menneske, sannsynligvis også den mest opprinnelige - ikke det samme som et objektvalg» (Freud, 1933, s. 69).

Det bør påpekes at Freud i «Sorg og melankoli» understreker forskjellen mellom den narsissistiske identifisering og den hysteriske. I den første blir objektbesetningen oppgitt eller forlatt, og libidoinvesteringen gjenopptatt i jeget. I den andre blir den værende i objektet, og utøver her en virkning som vanligvis innskrenker seg til enkelte handlinger og innervasjoner i form av symptomytringer. Utviklingen av identifikasjonsbegrepet er videreført i «Massepsykologi» (1921), særlig i kapitlene om

identifisering (Kap. 7, 8, 9 og 11). Senere skifter Freud fokus fra patologiske tilstander til normalpsykologiske prosesser - herunder Ødipuskompleksets forhistorie - og sosiale gruppers dynamikk på bakgrunn av identifisering.

«Identifiseringen kjennes av psykoanalysen som den tidligste ytring av en følelsesbinding til en annen person. Den spiller en rolle i Ødipuskompleksets forhistorie. Den lille gutt legger en særlig interesse for dagen for sin far. Han ønsker å bli og være som ham og å tre i hans sted i enhver henseende. Vi kan si: Han tar faren som sitt ideal. (...) Samtidig med denne identifiseringen med faren - kanskje endog før - er gutten begynt å foreta en riktig objektbesetning av moren etter tilknytningstypen. Han fremviser altså da to psykologisk forskjellige bindinger: til moren en rent seksuell objektbesetning, til faren en identifisering med denne som forbilde» (Freud, 1921, s. 115).

I denne forbindelse er det viktig å skille mellom identifikasjon og objektrelasjoner i form av *objektkjærlighet*, ettersom det er en forskjell mellom det å være og det å ha: «*Det er altså forskjellen på om bindingen griper fast ved jegets subjekt eller dets objekt*» (Freud, 1921, s. 116). Dette er imidlertid ikke alltid tilfelle. Senere i avhandlingen drøfter Freud - med utgangspunkt i Ødipuskomplekset - prosesser som kan føre til mannlig homoseksualitet. Den ene prosess tar utgangspunkt i en sterk objekttilknytning til moren. Når gutten i puberteten må oppgi moren som seksualobjekt, identifiserer han seg istedet med henne og *søker nå etter objekter som han kan elske på samme måte som moren elsket ham selv*. Ved den andre skjer det en omvendning av Ødipuskompleksets farsidentifisering, i form av et objektvalg av faren - såkalt objektvalg etter den «narsissistiske type», der man *elsker hva man selv gjerne ville være*. I flere situasjoner og tilstander kan en forvente at opprinnelige objektvalg regrederer til identifisering.

Når det gjelder gruppedynamiske prosesser og identifisering, taler Freud om to fenomener. Det ene er identifikasjon med likestilte i gruppen. Det andre innebærer idealisering av gruppelederen, medlemmene får en felles identitet gjennom denne idealisering. I massen konkurrerer de enkelte om førerens kjærlighet, og de identifiserer seg med hverandre etter-

som de alle har introjisert førerskikkelsen som jegideal. I avhandlingen skiller Freud mellom tre hovedformer av identifisering: 1) Identifisering som en opprinnelig form for følelsesbinding til et objekt (f.eks. til faren), 2) en regressiv forskyvning av et oppgitt objektvalg (f.eks. objektvalg regredert til identifisering som ved melankolien), og 3) enhver ny registrering av et fellesskap med en person som ikke er objekt for seksualdriftene (Freud, 1921, s. 118). I avhandlingen «Jeget og Detet» (1923) bruker Freud identifikasjonsbegrepet i sin hovedtese om tredelingen av psyken (den strukturelle modell/sekundære topografi). Særlig får begrepet betydning for utviklingen av overjeget. I melankolien hadde Freud sett at objektrelasjoner kunne bli erstattet av identifikasjoner: Objekttapet ble erstattet med en identifikasjon med det tapte. Denne identifikasjonsprosess får nå betydning for jegdannelsen (inkludert overjeget).

«Hvis et (...) seksualobjekt nødvendigvis må oppgis, så inntreffer her ofte en jegendring, som liksom ved melankolien må beskrives som en opprettelse av objektet i jeget. (...) I hvert fall er prosessen vanligvis i tidlige utviklingsfaser meget hyppig, og den kan muliggjøre den oppfatning at jegets karakter er en avleiring av de oppgitte objektbesetninger og inneholder disse objektvalgs historie» (Freud, 1923, s. 257).

I narsissismeavhandlingen ble subjektets forestillinger om egen allmektighet oppgitt til fordel for en identifikasjon og dyrking av andre «jegidealere». Jegidealet utvides nå til å omfatte nok en funksjon - nemlig påbud- og forbudsfunksjonen. Dette sees som en konsekvens av identifikasjoner med påbud og forbud fra foreldreinstansen - især ved Ødipusfasens avslutning.

Freuds bruk av identifikasjonsbegrepet gjennomløper en utvikling fra de tidlige avhandlinger til de senere. Fra å være en faktor i analogi til næringsopptaket (kannibalistisk inkorporasjon), brukes betegnelsen senere til å kaste lys over avgjørende mekanismer for dannelsen av de psykiske instanser - og dermed for subjektets strukturering. Spørsmålet er om Freuds begrepsbruk viser til en kreativ prosess - der det strukturelle aspekt kan betraktes som endeprodukt - eller om han faktisk bruker samme begrep på forskjellige fenomener

og prosesser? Siden det hersker en del forvirring på dette punkt, skal vi ta for oss en del av de problemer som bruken av begrepet innebærer.

Begrepet anvendes på ulike stadier i subjektets utvikling. Dette innebærer at begrepet gis ulikt innhold avhengig av hvilket stadium det er snakk om. Dessuten forveksles ofte identifikasjon med andre tilgrensende begreper, som f.eks. inkorporasjon og introjeksjon. Dette er forståelig ut fra flere forhold: a) Identifikasjonsbegrepet knyttes sterkt til driftsteori (libidoteorien), og b) det er nærliggende å anta at det finnes utviklingsnivåer i identifikasjonsprosessen (det er sannsynlig at Freud tenker på inkorporasjon og senere introjeksjon som en prototype på den tidligste form for identifikasjon). Vi vil anta at det å identifisere seg selv med andre forutsetter en mer utviklet jegfunksjonering. Den orale inkorporasjon kan synes likestilt med det han kaller primær identifikasjon, etter som identifikasjon og objektbesetning ikke er klart atskilt på dette tidspunkt. Ser vi derimot på identifikasjon og senere objektbesetning i form av objektkjærlighet (objektvalg), må vi kunne innføre et skille, da det som tidligere nevnt er forskjell mellom det å være og det å ha. Det er imidlertid rart at Freud også plasserer den primære identifikasjon forut for enhver objektbesetning (1923, s. 259). Når han først hevder at identifikasjon og objektbesetning ikke kan skjernes fra hverandre, for så å påstå at den primære identifikasjon skjer tidligere enn enhver objektbesetning - må dette forstås slik at den primære identifikasjon ikke er resultat av en oppgitt objektbesetning. Den primære identifikasjon er ikke følge av en bestående relasjon der objektet har fått uavhengig plass, men av oral inkorporering. Det er imidlertid logisk vanskelig å knytte primær identifikasjon til den orale inkorporasjon, da det er problematisk å operere med et psykologisk skille mellom barnet og dets omsorgsperson. La oss se på Lacans forsøk på å løse problemet. Lacans teori om «speilstadiet» og dets betydning for utvikling av jegfunksjonen, kan knyttes til Freuds betraktninger om overgangen fra autoerotismen - som går forut for dannelsen av jeget - til den egentlige narsissisme. Speilstadiet lar seg kort sammenfatte (Lacan, 1949).

På et tidspunkt i utviklingen fra 6 til 8 måned viser barnet en reaksjon på sitt speilbilde som vi ikke finner paralleller til hos andre primater - f.eks. sjimpansen (Weber, 1978). Sjimp-

pansen mister interessen for bildet sitt straks den har gjenkjent det. Barnet viser derimot en jubelreaksjon såfremt det gjenkjenner sin egen gjenspeiling. Fra denne enkle kjensgjøring avleder Lacan jegets genese. Lacan hevder at barnet på dette tidspunkt har liten kontroll over kroppen, og befinner seg i en tilstand av fullkommen avhengighet og hjelpeløshet. Han mener at dette skyldes at mennesket på en måte er «for tidlig født», sammenliknet med andre arter. Den visuelle persepsjonsevne er mer utviklet enn den motoriske koordinasjonsevne. Mennesket kan altså persipere et kroppsbildes enhet lenge før det selv kan klare å frembringe denne kroppslige enhet motorisk. Dette er en teori om hvordan barnet oppdager kroppen som enhet gjennom å oppdage sin egen kropp gjennom en annens (speilbildet av egen-kroppen eller en annen person). Det at barnet ser seg selv i speilet eller i en annen person og identifiserer seg med bildet, må ikke oppfattes dithen at barnet har noe begrep om et «jeg» eller et «du». Ifølge Lacan kan barnet få en identifikasjon med et kroppsbilde som da blir kroppsjeg. **Opplevelsen av egenkroppen skjer altså ved identifikasjon med en annen kropp; en trenger med andre ord en annen for å oppleve seg selv.** Et annet menneskes blick - mor eller andre omsorgsfigurer - eller sogar barnets eget speilbilde, blir dermed en ramme for en følelse av enhet, identitet og varighet.

Lacan gjør *speiling* nærmest avhengig av synet. Den amerikanske psykoanalytiker Kohut (1971) har senere utviklet et speilingsbegrep som er mye videre.

Neste spørsmål blir *hva det er som endres i identifikasjonen - eget selv eller den andre (identifiseringens retning)? Vi kan her formelt tenke oss to muligheter for identifikasjon: Jeg identifiserer meg med deg (jeg endres), eller jeg identifiserer deg med meg (du endres i min fantasi).* Freud har diskutert dette i forbindelse med foreldrekjærligheten. Foreldrenes kjærlighet innebærer en narsissistisk identifisering med barnet. Det at jeg/vi identifiserer meg/oss med *deg*, gjelder for foreldrene. Retningen *jeg identifiserer meg med deg* er mest brukt hos Freud. Freuds skrifter åpner imidlertid også for den sistnevnte forståelsen.

Et annet problem er *hva subjektet identifiserer seg med - deler eller helhet?* Det er åpenbart at Freud taler om identifikasjon med objekter. Disse kan være andre personer, karakter-

trekk, verdier, symboler o.l. Det er imidlertid viktig å være klar over at Freud skiller mellom delvise og totale identifika-sjoner. Førstnevnte kan en se i hysteriet, sistnevnte i melanko-lien og i Ødipuskomplekset.

Det må også skilles mellom *midlertidige* og *permanente* identifikasjoner. De permanente identifikasjoner antas ha strukturelle effekter og inngår i dannelsen av subjektet og de psykiske instanser. Slike kjernespesifikke identifikasjoner må sees på som assimilert av jeget, og er gått over i subjektets identitet. Randspesifikke eller midlertidige identifikasjoner må derimot betraktes som objektrepresentasjoner der objektet fremdeles har en fremmed kvalitet for personen. De har forbigående varighet. Freud taler om begge identifikasjonstyper.

I forlengelsen av dette kan vi snakke om identifikasjon som henholdsvis *prosess* og som *resultat*, selve handlingen (de impliserte prosesser) og de strukturelle effekter (dannelse og modifikasjoner av psykiske strukturer). Begge aspekter er gjensidig avhengige.

Når det gjelder identifikasjonens forbindelse med *avverge-mekanismer*, kan en si at utformingen av personens forsvar vil være avhengig av hvilke identifikasjoner og derved hvilken karakterdannelse man har gjennomgått. På den annen side kan identifikasjon også brukes som forsvar (A. Freud, 1946).

SPLITTINGSBEGREPET

En gjennomgang av psykoanalytisk orientert litteratur viser at splittingsbegrepet blir tillagt stor betydning (Bion, 1967; Guntrip, 1968; Kernberg, 1966; Klein, 1932; Kohut, 1971; Laing, 1960; Mahler, 1968). Dette må sees i sammenheng med økende interesse for den rolle de preødipale objektrela-sjoner spiller i senere personlighetsutvikling og psykopatologi. Etter hvert har imidlertid begrepet fått en utvidet betydning i forhold til Freuds bruksmåte, og knyttes ofte til *prosjektiv identifikasjon* (jfr. især Klein og Kernberg).

Det er ikke enkelt å gi en entydig definisjon av hva Freud la i begrepet splitting. For det første drøfter han begrepet i sine siste skrifter (1927, 1938), - hvorav noen ikke ble full-ført. For det andre bruker Freud et mangfold av *andre* begreper på det som er blitt oversatt som «splitting» i engelsk og amerikansk litteratur (f.eks. Spaltung, abspalten, spalten,

Zwiespalt, Absperrung, Verleugnung, Zerklüftung etc.). For det tredje er det uklart om Freud bruker forskjellige ord på samme eller ulike fenomener. Endelig har oversettere gjerne tolket ulike fenomener inn i samme begrepsramme, noe som har skapt ytterligere forvirring mht. hva splitting egentlig er.

Vi kan generelt si at begrepet innebærer at psykisk og affektivt innhold spaltes i to eller flere funksjonelle deler, som holdes isolert og fører en mer eller mindre autonom tilværelse. Tilstanden kan forekomme i både normale og patologiske forhold.

Splittingsbegrepet i utvalgte avhandlinger hos Freud

Splittingsfenomenet var kjent før Freuds beskrivelse av tilstanden. Innenfor psykiatrien hadde E. Azam (1876) beskrevet «multiple personligheter» der personen antok forskjellige identiteter. Dobbeltgjengermotiver var også beskrevet i litteraturen, f.eks. Dr. Jekyll & Mr. Hyde (Stevenson), Dobbeltgjengeren (Dostojevskij) etc. Spaltning av bevisstheten var også kjent av Charcot. Det er i denne atmosfære Freud begynner sine studier av hypnosen, dissosiasjon og hysteri, der han utfordrer tanken om en enhetlig subjektmodell ved å hevde at mennesket er *splittet innen seg selv*. Spørsmålet om når Freud bruker en tilnærmet splittingsbetegnelse for første gang, er avhengig av hvilket språk en leser med. I hypnoseartikkelen fra 1891 bruker han betegnelsen «abgesperrt» til å skille den bevissthetstilstand som inntreder ved hypnose fra normal bevissthet. Dette oversettes i Standard Edition med «cut off» (1891, s. 110). Det engelske ordet innebærer at man skjærer noe av, dvs. antyder at noe vanskelig kan repareres. «Absperreren» betyr mer en avstengning - og impliserer at det avstengte kan åpnes opp igjen. Vi ser her hvordan forskjellige ord lett gir divergerende konnotasjoner ved oversettelse. Neste fremstøt skjer i 1893 når Freud skriver at hos personer med hysteriske disposisjoner kan enhver affekt føre til en «Abspaltung». Med denne termen nærmer han seg det vi forstår med splitting, nemlig en deling av noe. Dette taes opp igjen i hysteri-studiene (Breuer & Freud, 1895). Dette er en viktig bok, ettersom den forener både teori og klinisk materiale.

I kasuset Anna O. beskriver Breuer bevissthetsspaltningen

som en «condition seconde» eller en «absence». Termene er hentet fra fransk språk og antyder at fenomenene ikke tidligere er blitt behandlet med tysk terminologi. Videre anvender både Breuer og Freud betegnelsen «double conscience». Men Breuer skriver at «det er vanskelig å unngå å uttrykke denne tilstanden med å si at pasienten er delt i to personligheter, der den ene var psykisk normal og den andre sinn-syk».

Både Breuer og Freud forsøkte å forstå dannelsen av hysteriske symptomer på bakgrunn av tidligere traumatiske minner. De var imidlertid uenige om de grunnleggende mekanismer for spaltningen. Den Breuerske teori tar utgangspunkt i en hypnoidtilstand (søvntilstand) der pasienten overrumples av et traume forbundet med sterke affekter. Affektene blir ufullstendig avreagert, hvoretter den psykiske spaltningen oppstår. Freuds uenighet går særlig på to forhold. For det første insisterte Freud på traumets *seksuelle* karakter, dernest forkastet han Breuers hypnoidteori til fordel for sin egen teori om *forsvar*: Traumatiske og pinlige opplevelser foranledighet spaltning, ettersom de utløste forsøk på å glemme. Dette forsvar eller fortrenningsforsøk var således spaltningens direkte årsak (traume-forsvar-spaltning). Freud fremsetter offisielt denne teori i avhandlingen «Nevropsykosenes avverge» fra 1894 (som ble skrevet parallelt med hysteristudiene). Her leser vi at pasienten egentlig har til hensikt å spalte (Spaltung) bevissthetsinnholdet - ikke bevisstheten som sådan - men handlingen når ikke sitt mål og slår tilbake i form av en bevissthetsspaltning. Det «glemte» innhold fortsetter imidlertid å eksistere som en kvantitativ spenning som må avreageres eller bindes f.eks. til kroppen i form av lammelser.

I 1910 snakker Freud om personlighetsspaltning, der «flere sjelelige grupperinger er mulig i ett og samme individ, at de kan holde seg temmelig uavhengig av hverandre, at de ikke 'vet' om hverandre, og at de skiftvis river til seg bevisstheten. (..) Når bevisstheten ved en slik personlighetsspaltning (Spaltung) konstant er knyttet til den ene eller de to tilstander kaller man dette den bevisste sjelstilstand, mens den andre blir kalt den ubevisste» (Freud, 1910a, s. 15). Splittingsfenomenet behandles på nytt i «Bemerkninger om begrepet det ubevisste i psykoanalysen» (1912b). Her kritiserer han den

tidligere bruk av splittingsbegrepet som en spaltning av *bevisstheten*. Med sin særpregede argumentasjonsmetode stiller han opp de innvendinger som kan reises mot sine nye spekulasjoner;

«.. i stedet for å tilslutte oss hypotesen om ubevisste tanker, som vi ikke vet noe om, skulle vi heller anta, at bevisstheten kan spaltes (geteilt werden kann), slik at enkelte tanker eller andre sjeleprosesser danner en separat bevissthet som er blitt atskilt og fjernet fra hovedparten av den bevisste psykiske aktivitet» (s. 434).

Freud refererer her til E. Azams kliniske studier over splittede personligheter,

«Jeg tillater meg å innvende mot denne teori, at den slår mynt på et misbruk av ordet «bevisst». Vi har ingen rett til å utvide betydningen av dette ord så langt, at det også kommer til å betegne en bevissthet, som innehaveren selv ikke vet om»

«De tilfeller man beskriver som bevissthetspaltning (Teilung des Bewusstseins) - som dr. Azam - kan bedre betraktes som skiften i bevissthet, hvorved denne funksjon - eller hva det nu er - svinger frem og tilbake mellom to forskjellige psykiske komplekser, som vekselvis blir bevisste og ubevisste» (Freud, 1912b).

I dette skriftet ser vi altså at Freud anvender den topografiske modell for å forstå det som tidligere ble behandlet som bevissthetspaltning. Nå taler han om ubevisste og førbevisste tanker, og anvender begrep som avverge og motstand til å forklare tilsynekomst og forsvinning av bevissthetsinnhold. Splittingsbegrepets betydning som mer generell mekanisme blir snart oppgitt til fordel for fortrengningsbegrepet. I 1914 skriver Freud:

«Jeg betraktet den psykiske splitting (psychische Spaltung) som en effekt av en avvisningsprosess som jeg på den tiden kalte avverge, og senere fortrenkning. Jeg gjorde et kortlivet forsøk på å la de to mekanismer eksistere separat side om side» (1914b, Zur Geschichte der psychoanalytischen Bewegung, s. 48).

Freud understreker denne kritikk på nytt i avhandlingen «Det Ubevisste» fra 1915.

Vi har tidligere skrevet om narsissismens betydning for dannelsen av et jegideal. Freud beskriver jegidealet som en iakttagende, vaktende og sensurerende instans som forholder seg kritisk overfor jeget.

I «Sorg og Melankoli» (1917b) bruker Freud termen «tvedeling» (Zwiespalt) for å betegne hva som skjer når jeget kommer i konflikt med det tapte objekt det har identifisert seg med (dvs. to jegtilstander i konflikt). «På denne måte forvandlet objektetapet seg til et jegtap og konflikten mellom jeget og den elskede person til en tvedeling mellom jegkritikken og det gjennom identifiseringen endrede jeg» (s. 435). I 1921 skriver han at «disse melankolier (..) viser oss jeget delt, atskilt i to deler, hvorav den ene raser mot den annen» (s. 120).

I 1923 gjenopptar Freud et splittingsbegrep i forbindelse med jegets objektidentifikasjoner. Ved en normal utvikling av jegets objektidentifikasjoner styrkes jegets posisjon i forhold til driftsimpulser. Derimot:

«Hvis disse objektidentifikasjoner tar overhånd, blir alt for tallrike, sterke og uforenlige med hverandre, så er et patologisk resultat nærliggende. Det kan forekomme en oppsplittelse (Aufsplitterung) av jeget, idet de enkelte identifiseringer gjennom innbyrdes motstand utelukkes fra hverandre, og kanskje er det hemmeligheten bak tilfellene av såkalt multippel personlighet; det skjer en skiftvis tilrivning av bevisstheten blant de enkelte identifiseringer» (1923, s. 258-259).

I avhandlingen «Nevrose og psykose» (1924) behandler Freud nok en gang spaltning/splittingsfenomenet. Jegets konflikter med den ytre verden, detet og overjeget, kan resultere i en spaltning av jeget ved «å deformere seg selv, gi avkall på sin egen enhet, og tilogmed kløve eller dele seg «sich zerklüftet oder zerteilt» (1924, s. 391). I fetisjismeavhandlingen (1927) blir begrepet «fornekting» (Verleugnung) sentralt i forbindelse med spaltningen. Begrepet henspiller på guttens fornekting av en ytre realitet - i dette tilfelle oppdagelsen av kvinnens penismangel - noe som medfører fantasier om mulighet for egen kastraksjon. Personen har imidlertid også en visshet om

denne anatomiske forskjell som rett. Det eksisterer således to psykiske innstillinger (zwiespältige Einstellung) - den ene tillemper seg virkeligheten, og den andre forneker denne. Fenomenet blir ytterligere drøftet i «Omriis av psykoanalysen» hvor Freud helt eksplisitt kaller dette *jegspaltning* (s. 132). Han lar også spaltningen gjelde for andre tilstander som psykosener og nevrosener. I denne sammenheng kjennetegnes psykosenen ved at den innstilling, som står under driftenes innflytelse tar overhånd, og derved løser jeget ut fra realiteten.

Spaltning av jeget finner og sted i nevrosene;

«Det synspunkt som postulerer en jegspaltning ved alle psykosener, kunne ikke gjøre krav på mye oppmerksomhet dersom det ikke hadde vist seg å slå til ved andre tilstander, som mer ligner nevrosene, eller nevrosene selv» (Freud, 1940a, s. 133).

Antydninger til spaltningens normalpsykologiske aspekter finner vi i 1933 der Freud sier;

«Vi akter å gjøre jeget til gjenstand for undersøkelse, altså selve vårt eget jeg. Men kan man det? Jeget er jo dog i egentlig forstand subjektet; hvordan skal det bli til objekt? Nå, det er ikke tvil om at dette er mulig. Jeget kan ta seg selv som objekt, behandle, iaktta og kritisere seg selv som andre objekter og derutover foreta umåtelig mange andre ting med seg selv. Derved stiller en del av jeget seg overfor resten. Jeget kan altså spaltes. Det spalter seg under mange av sine funksjoner, i det minste forbigående. Delene kan etterpå så forene seg. Dette er ingen nyhet, kanskje kun en uvant betoning av alminnelig kjente ting» (Freud, 1933, s. 63-64).

«Die Ichspaltung im Abwehrvorgang» ble posthumt publisert i 1940. I dette arbeid fortsetter han behandlingen av jeget og dets funksjonsmåter ved sterke belastninger. Freud betoner her (som i fetisjismeavhandlingen) hypotesen om fornektingsakten og jegspaltningen som resultatet av denne akt. Han setter også her fornektingsmekanismen i sammenheng med kastraksjonskomplekset. Konflikten mellom driftens og realitetens krav fører til en fornektning, som gjør at personen kan

få sin tilfredsstillelse. Denne løsning har imidlertid konsekvenser;

«Suksessen blir oppnådd på bekostning av et innriss (Einrisses) i jeget, som aldri heles (verheilen), men øker med tiden. Begge de motsatte reaksjoner på konflikten blir bestående som en jegspaltning (Ichspaltung)» (Freud, 1940b, s. 60).

I 1925 publiserte Freud artikkelen «Die Verneinung». Her tar han opp fenomenet *benektelse*. Benektelsen må betraktes som en negasjon, der noe først presenteres («De tror nå at ..., men det stemmer ikke») - for så å avvises. Dette fenomen skiller seg dermed fra fornektelsesmekanismen (Verleugnung), der en ikke engang *innrømmer* eksistensen av noe. Ved bruk av benektning slippes noe frem til bevissthet, for så å bli avvist som noe ved selvet. I stedet projiseres det ut på en annen. Benektingsmekanismen tillater altså at avspaltet forestillingsmateriale som personen ikke kan vedkjenne seg, kan tre inn i bevisstheten, ved at det der ikke vurderes (urteilen) som noe eget indre, men som noe antisipert ytre, som skal komme fra en annen i form av en påstand eller angrep, på subjektet.

Denne gjennomgang har vist oss at Freud i sine teoretiske spekulasjoner om de forskjellige spaltningsbegrep hele tiden har konsentrert seg om selvets mangel på homogenitet («Ich»), helhet og autonomi. Dette rettferdiggjør bruken av et begrep som *spaltning/splitting*.

Det er flere problemer ved Freuds bruk av begrepet. Freud er deskriptiv når han bruker begreper som på engelsk oversettes med «splitting». Ulike begreper settes i sammenheng med ulike forhold.

Spaltningsbegrepet er ikke noe *kardinalbegrep* hos Freud, men de fenomenene som han anvender begrepene på er sentrale. Mangelen på entydig bruk av begrepet gjør det vanskelig å plassere det i Freuds ulike modeller - f.eks. den topografiske vs. den strukturelle modell. Noe generelt kan vi si at spaltningssideen er en forløper for den topografiske modell og fortrenningshypotesen. Dette er tydeligst i de tidligste avhandlinger, hvor pinlige eller traumatiske opplevelser fungerer avspaltet. I de siste avhandlinger settes spaltningsbegrepet i sammenheng med normalpsykologiske prosesser. Freud bygger ut jegbegrepet (og bygger splittingsbegreper inn i dette).

Han går fra et statisk til et dynamisk jegbegrep. Spaltningen må således sees i sammenheng med jegfunksjoner. Freud tenker nesten utelukkende på *intrasystemisk* (til forskjell fra intersystemisk) spaltning når han bruker splittingsbegrepet. Med en intrasystemisk spaltning forstår vi en spaltning innen jeget. Imidlertid kan vi også tolke det slik at han enkelte ganger skriver om en *intersystemisk* spaltning - f.eks. at overjeget avspaltes eller utkrystalliseres fra jeget. Intrasystemisk spaltning bør primært forstås som et resultat av forsvar.

Selv om Freud ikke bruker slike begreper, kan spaltningen også forstås «vertikalt» og «horisontalt». Med vertikal spaltning forstår vi ulike *jegtilstander* som skifter, f.eks. multiple identifikasjoner, når jeget objektiverer seg selv etc.. Flere psykiske tilstander opptrer altså relativt autonomt *ved siden av hverandre*. Med horisontal spaltning forstår vi en spaltning mellom ulike bevissthetsnivåer, f.eks. en topografisk differensiering.

Det virker som om Freud antar at det finnes en *kombinasjon* mellom horisontal og vertikal spaltning (se særlig Freud, 1912b).

Freud (1912b) er ikke enig i at begrepet kun skal knyttes til en spaltning av *bevisstheten*. Vi skal imidlertid ikke utelukke at Freud også skriver om rene vertikale spaltninger - det ligger jo i begrepet «jeggspaltning». Det kan være problematisk å sette likhetstegn mellom bevissthetspaltning og jegspaltning - ettersom deler av jeget også kan være ubevisst.

Dette reiser igjen spørsmålet om *hva* som spaltes og *hvem* som spalter. Spaltning kan forstås som en aktiv prosess (det å spalte), men også som et passivt resultat (spaltning som følge). Et gjennomgående trekk ved Freuds skrifter er at han ser spaltning som et resultat av konflikt og forsvar. (Dette er helt tydelig i 1914b-avhandlingen.) Det er likevel mulig å lese Freud dit hen at han tidligere har brukt spaltningsbegrepet mer aktivt, mer lik en forsvarsmekanisme. Begrepet hadde en mer generell status ved århundreskiftet, da det fikk stor betydning for forståelsen av patologiske tilstander som multiple personligheter. Da Freud innførte begrepet *det ubevisste* og klargjorde det ubevisstes funksjonsmåter, mistet spaltningsbegrepet mye av sin betydning. Noe forenklet kan vi si at det ubevisste og fortrenningen erstatter den horisontale spaltning. I de senere skrifter, når begrepet om jeget videreut-

vikles, blir tanken om vertikal spaltning mer sentral. Spaltningen får da et mer begrenset og spesifikt anvendelsesområde (jfr. også Verleugningsbegrepet). Når det gjelder problemet om *hvem* som spalter, er det naturligvis subjektet, noe også H. Hartmann har klargjort ved å skille mellom «Jeg» som personjeg versus strukturjeg (Hartmann, 1950).

Et neste problem er om vi kan snakke om *grader* av spaltning. Det er nærliggende å forstå Freud slik at vi ved psykosen har å gjøre med en mer omfattende spaltning av jeget. I nevrosen og normale tilstander mener han at kun deler av jeget spaltes. Det er således mulig å forestille seg at spaltning eksisterer langs et kontinuum, fra enkel jegfragmentering til mer omfattende kløyvning (psykosen). Dette betyr imidlertid ikke at den psykotiske innstilling og spaltning er total, ettersom realitet og drift kan bestå ved siden av hverandre (Freud, 1940a, s. 133). **I nevrosen fortrenger en driftene, mens en i psykosen fornektet realiteten (ettersom en ikke klarer å forsvare seg mot driftene).** Det kan derfor hevdes at den horisontale spaltning forblir relativt stabil i nevrosen, men ustabil i psykosen. Realitetstapet synes heller aldri å være totalt.

Det er ofte vanskelig å lese Freud når han bruker nye begreper på tidligere omtalte fenomener. I 1923 og 1924 innfører han fornektingsbegrepet, og i 1926 diskuteres isoleringsbegrepet.

Vi vil hevde at spaltningsbegrepet blir abstrakt når det trekkes inn i ny teori. Vi vil heller ikke se bort fra *at man gjerne kan fortrenge og samtidig spalte*. Spaltningsbegrepet kan dessuten knyttes til opplevelsen av å *være spaltet* (f.eks. multiple personligheter og dissosiasjon) og *spaltning av opplevelse* (f.eks. i form av fornektning).

Freud skriver hovedsakelig om *subjektspaltning*. Hva med objekter? Antydninger til objektspaltning kan vi lese om i «Drifter og driftsskjebner» (1915a), hvor Freud skriver om projeksjon av onde eller ubehagelige fornemmelser, og introjeksjon av gode erfaringer og objekter. I både fornektingsavhandlingen (fetisjisme); avhandlingen om benektelse; samt i hans uferdige manuskript (1940a) berøres objektspaltning.

OPPSUMMERING

Vårt siktemål har vært å drøfte aspekter ved Freuds forståelse av projeksjon, identifikasjon og splitting. Vi har skissert mulige problemer ved bruken av disse begreper.

Etter vår oppfatning er det fruktbart å sette begrepene *i sammenheng*. Gjennom dem har Freud gitt oss en ramme i form av forutsetninger - og relasjonelle begreper - som benyttes videre i boken.

Freud synes flere steder å ha en underliggende forståelse av spillet mellom projeksjon og identifikasjon. Han viser oss hvordan vi «materialiserer» våre egne fantasier. Vanligvis må vi ha noe å projisere «inn i». Identifikasjonen etablerer denne ramme. Likeledes identifiserer ikke subjektet seg med hvilket som helst objekt. Projeksjonen kan her spille en viktig rolle. En tillegger objektet noe for så å identifisere seg. Identifikasjonen blir da fortrinnsvis sekundær identifikasjon.

I Freuds skrifter blir projeksjonens rolle erkjent i forbindelse med diskusjonen av narsissistiske objektvalg (1914a). En del av selvet projiseres på det narsissistiske objekt, som subjektet deretter identifiserer seg med. I samme avhandling diskuteres identifikasjon med projiserte jegidealer (eller i vår terminologi; proaktiv identifisering med eget jegideal).

Han hevder (i 1915a) at subjektet projiserer den indre ulyst og introjiserer ytterverdens lyst. Dette er også en påpekning av en nær forbindelse mellom projeksjon og introjeksjon (tidlig form for identifikasjon). Likeledes kan man forstå fobier som en projeksjon av indre forhold *som en fortsatt er identifisert med*. En blir med andre ord ikke «kvitt» det en har projisert ut. Freuds analyse av religionen følger de samme betraktningmåter om sammenhengen mellom projeksjon og identifikasjon. Også i drømmen projiseres ubevisste ønsker på andre personer, og deretter identifiserer en seg med disse personene (Freud, 1900).

En kan vanskelig unngå å betrakte splitting som en forutsetning for projeksjon. Den må logisk gå forut for projeksjonen. Vi må anta at en slik synsmåte også har vært latent hos Freud. En slik syntese vil samtidig bli noe annet og mer enn disse begreper sett isolert. Den vil gi oss muligheten til å betrakte interaksjonsfenomener på en annen måte - som dynamisk intersubjektive fenomener.

2. Melanie Kleins bruk av begrepene projektiv identifikasjon og splitting

Melanie Klein har en sentral posisjon innen psykoanalytisk utviklingspsykologi. Hun var en pioner når det gjaldt psykoanalytisk behandling av barn, der den viktigste informasjonskilde var deres lek. Ved å analysere barnets fantasidannelse, var hun i stand til å skaffe ny kunnskap om de tidligste psykiske prosesser. Hun var sterkt påvirket av bl.a. Freud, Karl Abraham og Sandor Ferenczi.

Ferenczi innførte begrepet *introjeksjon* i 1909. Han diskuterte hvordan introjeksjonen er en prosess der objekter og egenskaper tas opp i jeget og bearbeides fantasimessig. I den lite kjente, men viktige artikkel «Über die Entstehung des «Beeinflüssungsapparates» in der Schizophrenie» (1919), viser Viktor Tausk hvordan begrepene projeksjon og identifikasjon må relateres til hverandre.

Kleins første tanker om projeksjon og splitting har imidlertid sitt utspring i Freuds avhandling «Jenseits des Lustprinzips» (Hinsides lystprinsippet) fra 1920. Freud postulerer her motsetningen mellom livs- og dødsdrifter, som oppfattes som to fundamentale prinsipper for alt liv. For øvrig videreutvikles dette i «Die Verneinung» (1925), hvor han påpeker *spedbarnets spalting av erfaringer i godt og ondt*. Klein overtok og utviklet de kliniske implikasjoner av dette. Livsdriftens energiform betegnes libido, dødsdriftens energiform kalles aggressivitet. Freud hevdet at de aldri kan fremtre enkeltvis, men at libido og aggressivitet alltid inngår en forbindelse. Freud fremsetter flere aggresjonsskjebner (1920), hvorav en er organismens utadrettede avbøyning av dødsdriften; en annen er binding i overjeget, og en tredje er fusjon med libido.

Klein korrigerer den første, og hevder at i den grad Freud antok at fusjon og defusjon av de to drifter var grunnlaget for den psykologiske konflikt mellom aggressive og libidinøse

impulser, er det jeget og ikke organismen som avbøyer dødsdriften. Med dette utgangspunkt formulerer hun en teori om angst, der et nøkkelbegrep er *objektrelasjonene*.

OBJEKTRELASJONENES BETYDNING

Begrepet forekommer hyppig hos Klein, og må relateres til de projeksjons- og introjeksjonsprosesser som er knyttet til barnets følelser og angstformer. Ved å projisere, dvs. avbøye libidoen og aggresjonen ut på morens bryst, etableres grunnlaget for objektrelasjonene. Ved å introjisere objektet, først og fremst brystet, dannes relasjonene til indre objekter. Hun hevder at spedbarnet fra begynnelsen av dets postnatale liv, har en relasjon til moren (selv om det primært fokuserer på hennes bryst) som er gjennomtrengt av objektrelasjonenes fundamentale elementer; kjærlighet, hat, fantasier, angstformer og forsvar. De begynnende objektrelasjoner er altså resultat av projeksjon og introjeksjon av objekter. Dette skal vi utdype nærmere. For det første må vi være klar over at begrepet «objekt» anvendes i ulike betydninger innen den kleinianske teoriramme; *partial versus totalobjekt*; *godt versus ondt objekt*; og *indre versus ytre objekt*.

Fantasier har en sentral stilling hos Klein, og hun ser dem som psykiske representanter eller korrelat til driftspirringer – som *driftsderivater*. Vi tenker her spesielt på de ubevisste fantasier; og Klein taler om arkaiske eller *urfantasier* ut fra dualismen livs- og dødsdrifter. Da driftene er virksomme fra fødselen (og endog før), antar hun at barnet har et *primitivt fantasiliv* fra dets første dag. Selv om fantasier kan forstås som psykiske uttrykk for driftspirringer, så kan de også oppfattes som en forsvarsform og middel til flukt fra den ytre og indre realitet (f.eks. hunger og hallusinatorisk ønsketilfredsstillelse). Fantasierne er fra fødselen av knyttet til objekter. Det første driftsobjektet er *partial-* eller delobjektet. Dvs. den objekttype partialdriftene streber etter. Partialobjekter er den *opphavelige kjerne i de ubevisste fantasier*. Det dreier seg her om reelle eller fantaserte kroppsdeler (f.eks. bryst og dets symbolske ekvivalenter). Denne fantasikarakter er likevel reell i betydningen at den har psykisk realitet. Opplevelsen av reelle objekter vil være preget av denne fantasikarakter.

I fantasien er imidlertid barnet engasjert i en projeksjon

og introjeksjon av dets libidinøse og aggressive delobjekt-relasjoner. Dette må forstås på bakgrunn av at barnets umodne jeg fra fødselen av blir utsatt for *angst* som stammer fra den medfødte *motsetning* mellom driftene - konflikten mellom livs- og dødsdriftene. Dette umodne jeg søker å avlede dødsdriften ved å delvis projisere den utad, og delvis konvertere den i aggresjon.

Det ytre *ur-objekt*, som de første destruktive pirringer projiseres inn i, er brystet. Brystet blir således til et «ondt» bryst - et «ondt» partialobjekt. Dette må også sees i sammenheng med at morens bryst i sin reelle *frustrerende* form, vil være et mønster for det onde bryst, idet uheldige ytre omstendigheter vil kunne aktivere barnets iboende destruktivitet. Samtidig streber det umodne jeg etter livsoppholdelse: Som ved dødsdriften, blir også *livsdriften* projisert utad. Det er barnets mål å vinne et beskyttende, evig tilfredsstillende *idealobjekt* - bevare det i sitt indre, og identifisere seg med det. Det fantaserte idealobjekt smelter så sammen med tilstrekkelig gode erfaringer (det «gode» bryst og senere den «gode» mor). Partial- eller delobjektet blir *splittet* i et «godt» og «ondt» objekt, for å berge det gode, idealiserte bryst fra de destruktive drifter. Spaltningen av objekter knyttes til spaltning av jeget, og jeget blir fullstendig dannet som et jeg ved introjeksjon av objekter.

La oss her påpeke at det ikke på noe tidspunkt er en overensstemmelse mellom indre som «godt» og ytre som «ondt» (jfr. Freud). Både det «onde» og det «gode» introjiseres og projiseres, således at der dannes forhold bestående av et godt objekt og et ondt objekt i *begge* rom. Selv om det er introjeksjonen og projeksjonen som etablerer objektene plassering, er det dog i *fantasien* at disse rom dannes. Det ytre gode bryst er det første partialobjekt som introjiseres, og er med å danne kjernen i jeget. Imidlertid vil også onde objekter introjiseres, og slik initieres en konstruksjon av barnets indre verden. Den ytre verden og opplevelsen av den indre verden vil i en viss grad gjensidig betinge hverandre - og herved også hvordan barnet vil forholde seg. Vurderingen av «realiteten» vil være influert av den indre verden - eller i kleinianske termer: Projeksjonen vil endre barnets opplevelse, og ved introjeksjonen vil dette endrede bilde av «miljøet» påvirke det som foregår i barnet. Det vil skje et kontinuerlig samspill mellom introjeksjon og projeksjon, hvorigjennom barnets

indre verden kan bli beriket - såfremt erfaringene er tilfredsstillende - og barnets objektrelasjoner slik de er eksterialisert blir utdypet. *Utvikling sees altså som en dialektikk mellom projeksjon og introjeksjon.* Senere vil barnet utvikle en evne til å tolerere ambivalens, uten som før å spalte og frykte objekter. Splittingen mellom «godt» og «ondt» vil minske, hvorpå barnet kan begynne å integrere jeget. Omsorgsfiguren erkjennes som et *totalobjekt*. Motsetningen partial/totalobjekt er således kronologisk. I denne sammenheng beskriver Klein barnets utvikling ved hjelp av ulike *posisjoner* i jegets utvikling, der posisjon er karakterisert ved en spesiell type jekkonnstellasjon med henblikk på objektrelasjonens natur, tilknyttet angst og forsvarstype (Klein, 1932, 1935, 1946, 1955). Det er her viktig å påpeke at barnets projeksjon av dødsdrifter fører til *forfølgelsesangst*. Klein postulerer da at barnet vil benytte schizoide mekanismer eller avverger, hvorav de to mest fremtredende er *splitting og projektiv identifikasjon*. Disse benyttes som forsvar mot indre og ytre forfølgende og onde objekter, og til å holde gode objekter atskilt fra onde.

Det er viktig å skille den kleinianske forståelse av *indre verden* fra en mer freudiansk tilnærming. I henhold til Klein eksisterer det flere typer indre verdener; a) som driftsrepresentasjon, b) som selv- og objektrepresentasjon, og c) som en indre verden av indre objekter. Det er spesielt sistnevnte Klein refererer til: Det er mulig å skille mellom en indre verden, og indre *representasjon* av den ytre verden. *Det er som om indre objekter er mer viktige enn de ytre objekter.* La oss utdype; Klein mener at en indre avspaltet del av selvet projiseres ut i en uklar «ytre» verden, og taes tilbake som et indre objekt. Det indre objektet og den indre verden dannes således av avspaltede og *reinternaliserte* aspekter av selvet i tillegg til aspekter ved det ytre objektet. *Men sistnevnte taes ikke inn som et objekt per se, det er snarere i form av en opplevelse av en modifisert projeksjon.* Introjeksjonen blir altså mer i form av selvets skygge på objektet. Den indre verden kan derfor forstås som en «avspeiling» av hvordan den ytre verden *påvirker indre følelser*. Indre verdener hos Freud er for øvrig mer knyttet til ren introjeksjon. Klein innfører tanken om at objektrepresentasjoner først fremkommer når individet oppnår evnen til å persipere totalobjekter (den depressive posisjon).

UTVIKLINGEN AV BEGREPENE «PROJEKTIV IDENTIFIKASJON» OG «SPLITTING»

Kleins tanker var i stadig utvikling. De tidligere arbeider handler overveiende om projeksjon og introjeksjon, mens hun senere fokuserer på projektiv identifikasjon. Gjennom sin kliniske praksis fikk hun innsikt i barnets ubevisste fantasier og symboldannelse. Erfaringer fra hennes tidligste periode er gjengitt i «Psykoanalyse av barn» (1932). I en artikkel fra 1929 – «Personifisering i barns lek» – klargjør hun sine første tanker om objektrelasjoner: **Barnets måte å beskytte seg mot angst på, er å plassere de indre konflikter ut i verden.** Det er som om den indre verden blir tømt ut i den ytre, og dette avspeiler seg i atferden – i både lek og drømmer. Hun beskriver en hypotetisk prosess der **visse affektive tilstander blir spaltet opp og puttet så å si inn i ulike delobjekter.**

«Jeg tror at disse mekanismer (oppsplitting og projeksjon) er viktige ved tilbøyeligheten til personifisering i lek» (Klein, 1929, s. 221).

Vi ser her en spire til begrepet projektiv identifikasjon. I «Psykoanalyse av barn» (1932) diskuteres forholdet mellom projeksjon og introjeksjon:

«Når han, som et lite barn, begynner å introjisere sine objekter – og vi må huske at disse kun er vagt avgrenset fra hans ulike organer – vil hans frykt for disse introjiserte objekter aktivere utstøtelses- og projeksjonsmekanismene (som jeg har forsøkt å vise); og deretter følger en gjensidig prosess av projeksjon og introjeksjon. Denne synes å være av fundamental betydning ikke bare for dannelsen av hans overjeg, men for utviklingen av hans objektrelasjoner og tilpasning til realiteten. Det vedholdende og uavbrutte press han er under til å projisere sine skremmende identifikasjoner på sine objekter, synes å resultere i en øket impuls til å gjenta introjeksjonsprosessen igjen og igjen, og således er den i seg selv en avgjørende faktor i utviklingen av hans objektforhold» (Klein, 1932, s. 142-143).

Hun skriver i denne sammenheng også om å projisere sadistis-

ke elementer, og introjisere gode bilder og objekter. I 1935 kommer «A Contribution to the Psychogenesis of manic depressive states» hvor hun innfører tanken om den depressive posisjon og lanserer det første «brudd» med Freuds psykoseksuelle teori. Hun taler også her klart om spaltningen mellom gode og onde indre objekter. Viktigst i denne posisjon er frykten for å miste det gode objekt som er introjisert, og at det onde objekt skal ødelegge det gode. Overgang til den depressive posisjon skyldes at barnet blir i stand til å oppfatte totalobjekter. Det oppfatter ikke lenger kun brystet, men moren som hel person, og dette betyr at hele moren blir driftsobjekt og introjiseres. Dets objektrelasjoner gjennomløper da en fundamental endring. I det øyeblikk barnet både retter sin libido og sin aggressivitet mot totalobjektet, er det ved dets fantaserede destruksjon ikke andre objekter det kan søke tilflukt til.

«Som jeg tidligere har påpekt, er de forfølgende og de gode objekter holdt langt fra hverandre (..) i den tidligste fase. Når de kommer nærmere sammen, sammen med introjeksjonen av det hele og reelle objektet, må jeget igjen og igjen søke tilflukt til den mekanisme – så viktig for utviklingen av objektrelasjonene – nemlig en spaltning av dets imagoer i et elsket og et hatet, dvs. i gode og farlige» (Klein, 1935, s. 308).

I den depressive posisjon vil imidlertid denne spaltning gå over i en form for *ambivalens*, ettersom det er ulike følelser som rettes mot *samme* objekt. Tapet av den første spaltning kan også gi seg utslag i sorg og depresjon. Det kan ofte skje en identifisering som konsekvens av objekttapet, og dette fører til at det «gode» og «onde» indre objekt tilnærmes hverandre. Når libidoen og aggressiviteten er rettet mot samme objekt, vil en *oppretholdelse av avstanden* mellom det gode og onde objekt aldri kunne føre til en stabil introjeksjon og identifikasjon med totalobjektet. Dette betyr at spaltningen ikke lenger kan opprettholdes konsekvent. Samtidig vil en kunne se at avstanden mellom de introjiserede og det reelle objekt minskes. **Angrep mot objektet (aktuell og tidligere) vekker derfor angst, og truer med å ødelegge totalobjektet.** Fragmenter av et fantasert tilintetgjort objekt kan dessuten oppleves (og utvikles) som forfølger, og det kan oppstå frykt for forfølgelse så vel som lengsel etter det tapte elskede objekt,

med påfølgende skyldfølelse over angrepet. Disse følelser er rettet mot både indre og ytre objekter. Oppgaven blir derfor å overvinne den depressive angst og følelsen av tap og skyld. Den vesentligste forsvarsmekanisme i denne forbindelse er *repareringen*. Barnet må gjenoppbygge det gode objekt for å gjøre videre identifikasjon med det mulig. Gjenoppbyggingen eller restaureringen avsluttes i og med det totale objektets introjeksjon. Gode objekterfaringer vil også styrke barnets opplevelse av egne reparative evner.

11 år senere – i «Notes on Some Schizoid Mechanisms» (1946) – gjør Klein rede for en tidligere fase. *Her introduserer hun for første gang begrepet «projektiv identifikasjon», som henviser til en viktig mekanisme i den såkalte paranoid schizoide posisjon.* Karakteristisk for barnet på dette stadium er at det ikke oppfatter totale objekter, men de tidligere nevnte *partielle*. Det er i denne fase den paranoide angst er fremherskende, grunnet barnets projeksjon av egen dødsdrift. Posisjonen kalles paranoid-schizoid fordi Klein mener fiksering vil kunne føre til paranoia og schizofreni.

«Mens frykten for utslettelse utgjør fundamentet for paranoia, utgjør frykten for at jeget skal «gå i stykker» ved en overdreven spaltning fundamentet for schizofrenien. Patologi i denne posisjon resulterer i en vedvarende fragmentering av jeget, overdreven spaltning, manglende stabilitet i subjektets indre verden og patologiske former for projektiv identifikasjon» (Klein, 1952).

Den projektive identifikasjon utfyller splittingen: Et avspaltet objekt eller element av selvet fornektes ved å bli projisert inn i et ytre objekt. De projiserte deler tjener også til å kontrollere og ta objektet i besittelse.

«Mye av hatet mot deler av selvet blir nå rettet mot moren. Dette fører til en spesiell form for identifikasjon som etablerer prototypen på en aggressiv objektreasjon. Jeg foreslår betegnelsen «projektiv identifikasjon» for disse prosesser. (..)

Det er imidlertid ikke bare onde deler av selvet som utstøtes og projiseres, men også gode deler av selvet (..). Identifikasjonen basert på denne type projeksjon påvirker nødvendigvis objektreasjonene. Projeksjonen

av gode følelser og gode deler av selvet inn i moren, er vesentlig for barnets evne til å utvikle gode objektre-lasjoner og integrere sitt jeg. Når denne projektive prosess blir praktisert til det ekstreme, vil imidlertid gode deler av personligheten føles tapt (..) denne prosess resulterer også i en svekkelse og forarming av jeget» (Klein, 1946, s. 300-301).

I et foredrag på midten av førtitallet – publisert i 1952 – bruker hun også begrepet projektiv identifikasjon:

«Eller det hele selvet – det «onde» selv – inntar morens kropp og tar kontroll over den. I disse ulike fantasiene – tar jeget i besittelse et ytre objekt gjennom projeksjon – først og fremst moren – og gjør det til en forlengelse av selvet. Objektet blir i en viss utstrekning en representant for jeget, og disse prosesser er etter mitt syn grunnlaget for identifikasjon ved projeksjon eller «projektiv identifikasjon». Identifikasjon ved introjeksjon og identifikasjon ved projeksjon synes å være komplementære prosesser. Det ser ut som om prosessene som ligger under projektiv identifikasjon er virksomme allerede i den tidligste relasjon til brystet» (Klein, 1952, s. 206-207).

Tidligere i samme foredrag gjør hun rede for at også orale og anale relasjoner kan projektivt identifiseres inn i et ytre objekt. I artikkelen «Om identifikasjon» fra 1955, diskuterer Klein nok en gang projektiv identifikasjon. Hun analyserer her en historie av Julian Green («If I were you»), og påpeker den subjektive opplevelse av projektiv identifikasjon. Historien handler om Fabian som gjennom djevelens hjelp har fått makt til å gå inn i andres kropp, bebo dem og kontrollere dem.

Klein påpeker også at subjektet blir forarmet hvis det ikke kan reinternalisere sine egne projiserte deler. Hun viser i et senere verk *samfunnsmessige implikasjoner* av sitt syn (Klein, 1963). Særlig viktig er at splitting, projeksjon og introjeksjon kan nyttes som *sosiale forsvarsmekanismer* (syndebukkreaksjoner, gruppedannelse etc).

La oss her avslutte med et sitat fra 1959:

«Vi vender tilbake til projeksjon. Ved å projisere seg

selv eller en del av ens impulser og følelser i en annen person, oppnåes en identifikasjon med den person, skjønt den vil adskille seg fra den identifikasjon som vokser ut av introjeksjon. For hvis et objekt tas inn i selvet (introjisert), legges vekten på å oppnå noen av dette objekts egenskaper og å bli påvirket av dem. På den annen side, ved å legge noe av seg selv i den andre personen (projeksjon), er identifiseringen basert på å tillegge den andre personen noen av ens egne egenskaper. Projeksjon har mange tilbakevirkninger. Vi er tilbøyelige til å tillegge andre mennesker – på en måte å legge i dem – noen av våre egne følelser og tanker; og det er åpenbart at det vil bero på hvor avbalansert eller forfulgt vi er om denne projeksjon er av en vennlig eller av en fiendtlig natur. Ved å tillegge den andre personen noen av våre følelser, forstår vi den andres følelser, behov og gleder; m.a.o.: vi setter oss selv i den andre persons sted. Det finnes mennesker som går så langt at de fortaper seg selv fullstendig i andre, og blir ute av stand til objektiv vurdering. På samme tid setter en utpreget introjeksjon jegets styrke i fare, fordi det blir fullstendig dominert av det introjiserte objekt. Hvis projeksjonen er overveiende fiendtlig, vil virkelig empati og forståelse av andre lide. Projeksjonens natur er derfor av stor betydning i våre forhold til andre mennesker. Hvis vekselspillet mellom introjeksjon og projeksjon ikke er dominert av fiendtlighet eller over-avhengighet, og er godt avbalansert, berikes den indre verden og forholdene til den ytre verden bedres» (Klein, 1959, s. 252-253).

FORSKJELLER MELLOM KLEIN OG FREUD

Melanie Klein er sterkt påvirket av den sene Freud. Begge skriver om objekter, identifiseringer, projeksjoner o.l. Disse dimensjonene er viktige i proaktiv identifikasjon.

En av de mest fremtredende teoretiske forskjeller mellom Freud og Klein er at Klein i de første levemåneder mener å se beviser for et stort spektrum av differensierte objektrelasjoner, dels libidinøse, dels aggressive. Ifølge freudiansk teori

finner vi i denne periode kun uferdige rudimenter av objektrelasjoner, der livet er styrt av driftstilfredsstillelse, og opplevelsen av objektet kun langsomt oppnås. Freud snakker om en autoerotisk og narsissistisk fase, som går forut for det ekte objektvalg. Under visse betingelser kan en forstå autoerotikken som en kilde til tilfredsstillelse uavhengig av ytre objektrelasjoner.

Freud og Klein forstår objektbegrepet ulikt. Mens Freud først og fremst ser på objektet som et rent driftsmål, betrakter Klein barnet som objektsøkende mer i henhold til fantasi-relasjoner. Disse er likevel til sist et driftsderivat.

Freud betrakter objektet som mer mobilt (og kanskje det er mulig å si «tilfeldig»). Klein postulerer *typiske objekter* i forhold til den spesielle objektrelasjonstype («brystet» etc.).

Klein erstatter uttrykket «stadium» med «posisjon». Fordeelen ved en slik forskyvning er at den klargjør at *flere typer objektrelasjoner kan kombineres eller veksle hos samme person*, mens det ville være begrepsmessig uholdbart å tale om sameksistens av flere stadier. Elementer ved de ulike posisjoner kan gå igjen senere i livet. Posisjonene kan reaktiveres av visse omstendigheter. På en måte blir vi aldri ferdige med dem, men må gjennomarbeide dem på ulike utviklingsnivåer (Segal, 1973). Klein gikk dessuten bort ifra å utelukkende se på de to posisjoner som to utviklingsfaser. De representerer snarere to psykiske prinsipper.

Når det gjelder objektrelasjonenes strukturelle følger, hevder Klein at både gode og onde objekter introjiseres og projiseres, slik at det dannes et sett av objekter i begge lokaliteter. Freud hevder at de onde objekter projiseres ut, mens de gode introjiseres (ulyst-lyst).

3. Projektiv identifikasjon i moderne psykoanalytisk litteratur

De viktigste bidragene om projektiv identifikasjon etter Klein kommer fra Wilfred Bion. Han drøftet særlig projektiv identifikasjon i forbindelse med psykosebehandling. I et forsøk på å gi en teoretisk forståelse av psykosens psykogenese, formulerte han en del nyttige begreper og bygget samtidig opp en komplisert teori om tenkning.

ALFAFUNKSJONEN OG KONSTITUERENGEN AV JEGET

Projektiv identifikasjon er ifølge Bion tilstede i begynnelsen av barnets liv. Det er en mekanisme som automatisk blir tatt i bruk for å mildne frustrasjon. Projektiv identifikasjon må derfor forstås som en allmenpsykologisk prosess og mekanisme.

«Jeg skal anta at der er en normal grad av projektiv identifikasjon uten derved å definere grensene for normalitet, og at dette assosiert med introjektiv identifikasjon, er fundamentet som normal utvikling hviler på» (Bion, 1967, s. 103).

Brukes derimot projektiv identifikasjon eksessivt, dvs. som en måte å unngå frustrasjon, kan dette resultere i feilutvikling og psykose. Bion tar utgangspunkt i Kleins beskrivelse. Projektiv identifikasjon betraktes som en primitiv mekanisme som mer eller mindre er tilstede hos ethvert menneske, og bruken er avhengig av individets relative erhvervelse av realitetskontakt, dvs. dets jegutvikling. Jegutvikling må sees i sammenheng med oppbyggingen av et komplisert apparat som Bion kaller *alfafunksjonen*. Dette apparat syntetiserer sanseinntrykk med fantasmatisk elementer (driftsforestillinger,

tanker) – såkalte *betaelementer*. I denne prosess omformes betaelementene til alfaelementer gjennom alfafunksjonen. Alfaelementene representerer *utkommet* av arbeidet gjort av alfafunksjonen.

Betaelementene kan f.eks. være følelsen av og forestillingen om å dø – altså dødsangst – som omformet til alfaelementer vil være en tanke om død, *men uten den terror som selve angsten gir*. Tanken forankres til realiteten, er reflektert og distansert.

I begynnelsen har barnet ingen alfafunksjon – det er ikke i stand til å beskytte seg mot den angst egne fantasier gir. Barnet er avhengig av andre (primært omsorgsfigur) for å kunne få realitetskontakt med sine egne fantasier, og en annen må utføre alfafunksjonen. Barnet bruker projektiv identifikasjon for å transportere betaelementer over i omsorgsfiguren slik at denne kan modifisere (omdanne) betaelementer til alfaelementer. Disse kan så gjeninntas ved reintroisering eller introjektiv identifikasjon. Slik kan barnet utvikle sin egen alfafunksjon. I denne sammenheng anvender Bion begrepene «container» (den som beholder) og «contained» (det som blir beholdt). Barnet projiserer sine ubehagelige følelser til «mor». Morens evne til å beholde eller behandle disse følelsene fra barnet er avgjørende for barnets mulighet til å reintroisere dem i moderert form. Sagt med andre ord er morens containerfunksjon å *ta imot* barnets svingende stemninger. Et annet begrep hos Bion er *reverie*. Dette kan tilnærmevis oversettes med grunning eller dagdrøm, og er den indre bearbeidelsen moren gjør med de induserte stemninger. Bion illustrerer dette med moren som holder det lille gråtende barnet inntil seg og lar tankene drive; dels kjenner hun på hvor forferdelig barnet må ha det, men hun har også en visshet om at det vil bli bedre, – at angsten vil gi seg, og at barnet vil bli glad igjen. Med utvikling av egen alfafunksjon vil behovet for en ytre alfafunksjon og bruk av projektiv identifikasjon avta. Barnet vil kunne foreta *selvmetabolisering* og «avgiftning» av egne betaelementer. Bruken av projektiv identifikasjon vil avta, men likevel ikke bli helt borte.

Slik Bion bruker begrepet projektiv identifikasjon er det noe mer en rent avverge: En primær allmennpsykologisk mekanisme i dannelsen av intersubjektive relasjoner, en viktig faktor i realitetsutviklingen og oppbyggingen av jeget.

STEDFORTREDERENS ROLLE

Martin Wangh innførte i 1962 begrepet «*evocation of proxy*» («bruk av stedfortreder»). Han la her vekt på projeksjonsmekanismen, der subjektet som et forsvar forsøker å fremkalle og mobilisere reaksjoner i en annen – det være seg forbudte driftsønsker, truende overjeg-reaksjoner og en mengde ulike jeg-funksjoner. Wangh hevder at det hos mange eksisterer et uløst symbiotisk bånd til morsfiguren. Dette medfører svak identitetsutvikling, dårlig realitetsopplevelse og evne til å kontrollere egne impulser. Under stress (især i en analytisk situasjon) vil det kunne skje regresjoner. Andre konsekvenser er øket sensitivitet overfor separasjon fra et objekt som har tjent som en narsissistisk forlengelse av selvet. Separasjonen vil virke truende på selvet, og «bruk av stedfortreder» benyttes symbiotisk for å få den andre til å fungere som et alter ego. Man plasserer, men også vekker et lignende problem i den andre, og får objektet til å mobilisere adaptive funksjoner som subjektet introjektivt kan identifisere seg med. På denne måten kan subjektet «låne» adaptive ressurser som viser seg i den andres behandling av problemet.

IDENTIFIKASJONSFASER

Malin & Grotstein (1966) mener det er en diffus grense mellom projeksjon og projektiv identifikasjon. Projektive identifikasjoner sees i sammenheng med objektrelasjoner, mens projeksjoner mer er knyttet til driftsforhold. De hevder at man primært projiserer ut internaliserte objekter som egentlig er identifikasjoner. Disse identifikasjonene endres gjennom projeksjonen. Grovt sett hevder de at all identifikasjon har elementer av projeksjon, og at all projeksjon inkluderer identifikasjon. En projeksjon er med andre ord meningsløs hvis ikke subjektet har en eller annen kontakt med det som blir projisert. Det viktige blir imidlertid å se hvordan det «ytre» objektet mottar våre projeksjoner, slik at vi kan reintrojisere det projiserte på et modifisert og mer adaptivt nivå. De betrakter med andre ord projektiv identifikasjon som en prosess som består av flere faser. Disse bør imidlertid sees på som en helhet. I en analytisk situasjon vil det være viktig at analytikeren er mottakelig og gir tolkninger slik at klienten kan

reintrojisere det projiserte på et nytt og mer adaptivt plan. Vi ser her likheten med Bions bruk av *metabolisering av betaelementer*. Robert Langs (1979, 1982) bruker i en lignende sammenheng begrepet «*processing*» av psykisk innhold. Grotstein (1981) har også understreket hvordan projektiv identifikasjon er sentral for å forstå og behandle mer alvorlige former for psykopatologi.

Projeksjon og ambivalens overfor objektet

Jaffe (1968) påpeker *dualismen* i projeksjonen (som han også stedvis kaller projektiv identifikasjon). I en gjennomgang av senere psykoanalytisk litteratur, påpeker Jaffe at begrepet identifikasjon har fått en endret betydning. Mens man tidligere la vekt på introjeksjonen, er psykoanalytikere begynt å påpeke betydningen av det projektive element i identifikasjonen. Projeksjonen blir her en del av det mer komplekse fenomen projektiv identifikasjon. Jaffe betrakter den projektive prosess som et resultat av ambivalens overfor objektet: På den ene side søker man å fjerne seg fra objektet, mens man samtidig forsøker å bevare det bånd man har til samme objekt. Jaffe ser dette i relasjon til problemet med å integrere egen ambivalens gjennom den psykoseksuelle utvikling. Projektiv identifikasjon blir derfor en viktig prosess i senere objektforhold.

Identifikasjon som overvinnelse av atskilthet

Meltzer (1979) har fått stor oppmerksomhet innen norsk psykiatri (f.eks. Haugsgjerd, 1983; Knudtzon, 1982). Meltzer bygger på Melanie Klein og Wilfred Bion. Han legger stor vekt på den projektive identifikasjonen i den terapeutiske relasjon, og knytter denne især til pasientens såkalte geografiske og (kropp)sonale forvirring: Begrepet geografisk forvirring er et uttrykk for manglende differensiering mellom selv og andre. Den sonale forvirring er et uttrykk for manglende differensiering av de ulike kroppssoners funksjon (Meltzer, 1967).

Projektiv identifikasjon brukes ofte for å unngå smerten ved å være et *atskilt* individ. Projektiv identifikasjon utvisker denne atskillelse. Dette kan bearbeides gjennom den psykoterapeutiske prosess.

Identifikasjon i et samhandlingsperspektiv

Zinner & Shapiro (1972) definerer projektiv identifikasjon slik:

«Projektiv identifikasjon er en jegaktivitet, som blant annet modifierer persepsjonen av objektet og endrer forestillingen av selvet på en tilsvarende måte.»

De integrerer projektiv identifikasjon i et *familieperspektiv*, der intrapsyriske konflikter hos de enkelte medlemmene betraktes som en underliggende dynamikk for utviklingen av interpersonlige relasjoner. Projektiv identifikasjon sees på som en viktig mekanisme for dannelsen av utviklingen av barnets personlighet. Barnet er et objekt for foreldrenes ubevisste fantasier. Det blir en deltager i det Zinner og Shapiro kaller «hidden agenda». Ubevisste behov og fantasier blir forsterket gjennom projeksjon og identifikasjon, noe som medfører vedvarende intrapsyriske strukturelle endringer hos mottageren – barnet.

Det enkelte familiemedlem ivaretar bestemte behov for de andre. Ulike roller og rolleforventninger utkrystalliseres. En likevekt i familien etableres. Hvis denne ubevisste likevekt kommer i ubalanse, reageres det på dette, siden endring er en trussel mot utlevelse av projiserte behov. Som klinisk eksempel nevnes en mor som reagerer voldsomt på sønnens forsøk på å løsrive seg, og der morens reaksjon egentlig er en konsekvens av uløste separasjonskonflikter.

Skjematisk setter Zinner & Shapiro opp følgende kriterier for projektiv identifikasjon; 1) *Subjektet oppfatter objektet som om objektet innehar elementer av subjektets personlighet;* 2) *Subjektet kan vekke atferd eller følelser i objektet som er konform med subjektets persepsjon;* 3) *Subjektet opplever stedfortredende atferd og følelser i objektet;* 4) *Deltakerne står i et nært forhold til hverandre, ofte i en «kollusjon».* Siden en kontakt mellom subjekt og objekt må finne sted, vil ikke projeksjoner ha noen mening hvis subjektet ikke kan identifisere seg med det projiserte. Med identifikasjon menes her relasjonen mellom subjektet og objektet. Subjektet forholder seg til det projiserte i objektet analogt til de prosesser som finner sted når subjektet forholder seg til internaliserte deler av seg selv. Dette innebærer ikke at subjekt-objektskillet viskes ut, men at prosessen ligger på et ubevisst nivå.

Lloyd & Paulson (1972) har gjennom en kasuistikk vist at parterapi kan stagnere grunnet parets bruk av projektiv identifikasjon. Så langt vi kjenner til er dette den første artikkel som eksplisitt påpeker at *proektiv identifikasjon* kan være viktig for å forstå problemer i *parterapi*.

Mannioni & Greenspan (1974, 1976) forsøker også å trekke forståelsen av *proektiv identifikasjon inn i parforhold*. De hevder at projektiv identifikasjon skaper et dysfunksjonelt interaksjonsmønster i dyaden ettersom begge parter kan ha en tendens til å misforstå hverandre, slik at det oppstår konflikter i samhandlingen.

Langs (1976a, 1976b, 1978, 1982) er en av de nyere forfattere som har forsøkt å gjøre bruk av begrepet og fenomenet *proektiv identifikasjon innenfor den psykoterapeutiske relasjon*: Pasientens tanker og patologi søkes plassert i terapeuten. Særlig interessant er Langs påpekning av at også *terapeuten* kan komme til å projektivt identifisere seg for sterkt med klienten, slik at det oppstår *misallianser*. Kravet om innsikt og psykisk forandring sidesettes til fordel for umiddelbar overføringstilfredsstillelse.

Ogden (1982) bruker begrepet for å forstå *schizofrene tilstander*. Han legger vekt på den betydning begrepet har for å fange opp *interaksjonelle* fenomener. Psykoanalysen har alltid hatt et (indirekte) interaksjonelt perspektiv, men med utviklingen av begreper som projektiv identifikasjon blir slike forhold gjort *eksplisitte*. Ogden – i forlengelsen av Malin og Grotstein – ser projektiv identifikasjon som en faseprosess som kan observeres på ulike nivåer. Første fase angår *fantasiplanet*. Subjektet bærer i seg ubevisste fantasier om å projisere en del av seg selv inn i en annen person, slik at denne del kan overta personen innenifra. Vi kan også kalle det forsøk på å skape *inflasjon* i andres selvsystem. Subjektet ønsker altså å bli kvitt en del av selvet – heri innbefattet indre objekter – fordi delen truer med å ødelegge selvet innenifra eller fordi en føler at denne delen blir utsatt for angrep fra andre deler av selvet. Delen må derfor «beskyttes». Den evakueres over i en annen person som kan beholde den og oppbevare den på en betryggende måte. Ogdens forståelse ligger nær vår oppfatning av projektiv identifikasjon som et fenomen som gjelder både «gode» (positive) og «onde» (negative) selvdeler, dvs. det er ikke bare smerteskapende elementer som forsøkes

borttransportert og dumpet, men også smertetruede eller «gode» deler som må gis psykisk asyl.

Ogden betrakter projeksjon og proaktiv identifikasjon som to ytterpunkter langs et kontinuum, der samspillet mellom projektive og introjektive prosesser blir dominerende ettersom man beveger seg mot den proaktivt identifikatoriske ende av kontinuumet. Liksom den projektive modus er mer fremherskende i den første fase av proaktiv identifikasjon, kan den introjektive modus (i motsetning til ren introjeksjon) dominere den siste fase. Sistnevnte gjelder både projektor og mottaker. Disse synspunkter er overensstemmende med Langs (1976, 1978, 1982) som hevder at «Proaktiv identifikasjon er en interaksjonell mekanisme» (Langs, 1978, s. 123).

I neste fase *øver projektor press på mottaker* for å få denne til å oppleve seg selv og opptre kongruent med projektors ubevisste projektive fantasier.

Dette er et reelt press som utøves gjennom et mangfold av handlinger. Realitetsmanipulasjon med resulterende underminering av realitetstesting, er en måte å presse frem deltakelse i de projektive fantasiene. Dette illustreres av utsagn som; «Du er hva jeg sier du er, ellers er du ikke.» Gjennom projektors interaksjon med mottaker, søkes to aspekter av fantasiene bekreftet; 1) Forestillingen om at mottaker har de projektive deler, og 2) at objektet blir kontrollert av projektor.

I den tredje fase *opplever mottaker seg delvis slik som han er avbildet i projektors fantasi*. Reelt sett er denne opplevelse kun tilnærmet projektors fantasi, og ikke identisk, da mottakers opplevelse er annerledes enn projektors. Som en konsekvens av at sammenfallende følelser vekkes, blir det mulig å behandle dem på en *annen måte* enn de ble behandlet av projektor. Hvis dette skjer, kan det skapes et nytt sett av følelser. Muligens kan mottaker omdanne disse følelser på en konstruktiv måte. Dette kan igjen få en terapeutisk re-introaktiv funksjon for projektor.

Grinberg (1978) og Prado (1979) representerer en søramerikansk tilnærming til proaktiv identifikasjon. Grinberg har særlig klargjort den *projektive motidentifikasjon*, mens Prado har arbeidet med hvordan proaktiv identifikasjon påvirker den terapeutiske allianse.

Berg (1979, 1980, a, b) er blant de få norske psykologer som har beskjeftiget seg med fenomenet proaktiv identifikasjon.

Berg har også søkt å vise hvorledes projektiv identifikasjon delvis kan komme til uttrykk gjennom «Par-Rorschach». Han drøfter maktforhold der den sterkeste får bekreftet sin identitet på bekostning av den svakes autonomi og realitetsopplevelse.

Flere andre forfattere beskriver fenomener som kan forstås som projektiv identifikasjon, og bruker begreper som kan relateres til projektiv identifikasjon. F.eks. utviklet *Ackerman* (1954, 1956) en forståelse av familiedynamikk, der han så på hvordan individuell emosjonell fungering sto i sammenheng med den psykososiale fungering i familien som helhet. Han benytter begrepet «interlocking pathology» (inngripende patologi), som tilsier at et fenomen ikke opptrer uavhengig, men står i forbindelse med andre fenomen. Ackerman antok at «interlocking» oppstår ved at de ulike medlemmene i familien tildeles ulike roller som står i sammenheng med deres intrapsykiske tilstand. Utviklingen av rollen står i forhold til individets egne behov, så vel som familiens komplementære behov. Rollene dannes for å opprettholde en emosjonell likevekt innen familien, og kan endres i samsvar med familiens behov. Ackerman taler om et system som kan igangsettes for å ivareta behov, og der man bruker andre for å ivareta *egne* behov.

Lidz (1968) skriver om fenomenet «imperviousness». Dette kan oversettes med «ugjennomtrengelighet», fordi man ikke tydelig ser den andre (objektet) slik denne virkelig er. Det er en form for uimottakelighet for det andre uttrykker. Dette gjør det vanskelig å skille egne og den andres meninger og behov, noe som resulterer i uklar kommunikasjon og er typisk for familier med schizofrene barn.

Boszormenyi-Nagy (1972) beskriver sammenslutningsfenomener og manglende familiedifferensiering gjennom begrepet «merging». Familiebehandling må ta hensyn til transaksjonelle aspekter ved personligheten. I denne sammenheng står avdekkingen av «indre objekter» sentralt.

Framo (1965) er også familieorientert. Han har en psykoanalytisk orientering med rot i objektrelasjonsteori, der projeksjonsbegrepet er vesentlig. Han hevder at partnere ofte vil presse hverandre inn i indre rollemodeller: «Når to eller flere mennesker er i nære forhold vil de kollusivt bære psykiske funksjoner for hverandre». Relasjonene i familien brukes

til å leve ut tidlige relasjoner vis a vis gratifiserende objekter.

Ferreira (1963) innfører begrepet familiemyte. Dette er en syntese av forestillingen om familiehomoestase og individuell forsvarsmessig fungering. Det er en måte å avvise ytre realitet på til fordel for et felles familieforsvar. **Det som myten gjør for relasjonene er det samme som forsvarsmekanismene gjør for individet.** Ofte har myten et lykketema (idyll og harmoni) eller et motsatt tema: ulykke.

Bowen (1965, 1978) introduserte begrepet om «udifferensiert ego masse». Dette beskrives som et konglomerat av emosjonell enhet i familien, der differensiering mellom medlemmene er problematisk.

Hartmann (1983) har i flere artikler og bøker diskutert betydningen av såkalte «opplevelseskonflikter». De fleste mennesker streber etter intersubjektivitet. Hartmann har utviklet en modell for å forstå og behandle de prosesser som kan ligge til grunn for særlige opplevelseskonflikter.

Nevnes bør også «scapegoating» (Vogel & Bell 1960), «actualization of wished-for object relations» (Sandler 1976), «Symbiotic» (Mahler 1968a), «externalization» (Brodey 1965) og «trading of dissociations» (Wynne 1965).

KRITIKK AV BEGREPET PROJEKTIV IDENTIFIKASJON

Idag eksisterer det ikke noen enhetlig forståelsesramme for begrepet og fenomenet **projektiv identifikasjon.** En av de som har vært mest kritisk til begrepet er **Meissner (1980),** som hevder at mangelen på entydighet har skapt forvirring. Tendensen er, sier han, at **projektiv identifikasjon i stadig større grad likestilles med begrepet projeksjon.** **Han ønsker å skille projektiv identifikasjon fra projeksjon utifra subjektets opplevelse av hvem som er eier av det projiserte innhold.** Kriteriet for **projektiv identifikasjon** burde være at subjektet projiserer ut, men samtidig identifiserer seg med det projiserte og opplever *objektet som en del av seg selv.* Dette innebærer, ifølge Meissner, tap av egogrenser og tap av differensiering mellom selvet og objektet. Han sier med andre ord at **projektiv identifikasjon er en psykotisk mekanisme.**

Videre påpeker han at det er skjedd en inflasjon i begrepsbruken som har gjort at **projektiv identifikasjon** generaliseres

til enhver relasjon og tankevirksomhet. Han kritiserer Bions begreper «container» og «contained», fordi disse er metaforer, mens projektiv identifikasjon er en mekanisme. Bion øker derfor begrepsforvirringen, fordi projektiv identifikasjon som prosess *er blitt dårlig avklart hva angår differensiering av nivåer*. Ifølge Meissner har forfattere som Malin & Grotstein, Zinner & Shapiro etc. ikke gitt begrepet nye kvalitative dimensjoner utover det som kjennetegner interaksjonen mellom introjeksjon og projeksjon.

La oss her kort se på noen av de problemer Meissner har nevnt. Debatten synes å ha opphav i ordkløveri, siden Meissner i boken «The Paranoid Process» (1982) beskriver og drøfter omtrent de samme prosesser og fenomener som andre kaller projektiv identifikasjon. Det er videre noe enkelt å hevde at det bare er gått inflasjon i begrepsbruken. En kan snarere se det slik at projektiv identifikasjon *også gir mening når det gjelder å forklare normalpsykologiske prosesser*. Dette betyr at den projektivt identifikatoriske grunnprosess *også kan gjelde andre saksforhold enn psykosen*. Bruk av betegnelsen *projektiv identifikasjon* gjør det videre mulig å fokusere på de *interpsykiske* prosesser. Begreper som projeksjon og introjeksjon ivaretar etter vår mening ikke helheten og kontinuiteten i prosessen, og heller ikke subjektets *vedvarende* relasjon til det projiserte innhold. *Det er ikke nødvendigvis slik at hele objekter eller hele selvet projiseres ut*. Det er oftere snakk om projeksjon av delobjekter eller *deler* av selvet. Projektiv identifikasjon skulle ikke derfor nødvendigvis medføre en *total* utviskning av subjekt-objektgrenser; det er snarere *selektive* deler ved objektet og selvet hvor subjekt-objektgrensene ikke er klart differensiert.

Dorpat (1983) har med utgangspunkt i Grotstein (1981) kritisert den forvirring begrepet projektiv identifikasjon egentlig skaper. Han mener Grotstein ikke klargjør hvorvidt projektiv identifikasjon kan oppfattes som en objektrelasjon, et forsvar, som en fantasi, som en type kommunikasjon eller som en intra- eller interpersonlig prosess.

Del II: PROJEKTIV IDENTIFIKASJON I MELLOMMENNESKELIGE FORHOLD

4. Tematisk tilnærming

I det følgende vil vi avklare og underbygge vår egen forståelse av projektiv identifikasjon. Tradisjonelt har man interessert seg for projektiv identifikasjon utelukkende som en forsvarsmekanisme, og i det psykoanalytiske avvergehierarki rangerer den også som en av de mest primære og primitive avverger. Det er særlig den eksessive eller utstrakte bruk av projektiv identifikasjon som er studert, spesielt i sammenheng med psykoser og annen alvorlig psykopatologi. Også i vår fremstilling vil avvergeaspektet hele tiden være sentralt. Projektiv identifikasjon er en mekanisme som i beste fall skal sikre psykisk balanse, i verste fall individets psykologiske eksistens. Men projektiv identifikasjon er noe langt mer enn en avverge hos alvorlig syke mennesker. Vi har å gjøre med en allmennpsykologisk prosess som særlig gjør seg gjeldende i topersonrelasjonen, men også i større grupper og massefenomener.

SAMSPILLET MELLOM DET INTRA- OG INTERPSYKISKE

Projektiv identifikasjon er et formidlingsfenomen mellom mennesker, der en indre privat verden trer frem og påvirker forholdet til andre. Følgelig må prosessen observeres fra forskjellige kompletterende nivåer. Prosessen kan iblant foregå bevisst, for eks. ved empatisk respons, men opererer i det store og hele ubevisst. Den ubevisste mening ligger skjult i manifest verbal eller ikkeverbal kommunikasjon. Vi kan imidlertid skille mellom en realisert og en imaginær projektiv

identifikasjon. En realisert projektiv identifikasjon foregår mellom individer i et *interpsykisk samspill*. En imaginær projektiv identifikasjon er en *intrapsykisk prosess* der subjektet «samspiller» med et indre fantasert objekt. Også i en interpsykisk samhandling vil det intrapsyke i like stor grad prege det som foregår. Det er derfor ingen motsetning mellom det intra- og interpsykiske. *Snarere er de gjensidig avhengig av hverandre*. Vår private verden – det intrapsyke – etableres gjennom den psykogenetiske utvikling. Her dannes objektrelasjoner, selvrepresentasjoner og introjekter. Det vil være vanskelig å tenke seg det mest rendyrkede intrapsyke som upåvirket av interpsykiske elementer. Når vi foretrekker å benytte et begrep som det interpsykiske fremfor begreper som interpersonlig og interaksjon, skyldes det både den assosiative nærhet og den gjensidige begrepsmessige avhengighet vi finner mellom det intra- og interpsykiske.

Hos barnet

Barnets første kjennskap til seg selv og omgivelsene skjer via lyst/smerte fornemmelser forårsaket av indre og ytre påvirkning. Omsorgsfigurenes opplevelse, tolkning og formidling av slike fornemmelser vil være avgjørende for barnets forestillingsmessige forståelse av dem.

Freud er inne på dette: «dette første objekt blir senere fullstendigjort som morens person, som ikke bare gir barnet næring, men også steller det og derved fremkaller så mange andre legemlige følelser hos det, både lyst- og ulystbetonte. I kroppspleien blir hun barnets første forfører.» (Freud, 1938, s. 115). Videre vil omsorgsfigurenes egne ønsker, begjær og intrapsyke integritet avgjøre hvordan de skal forstå barnets signaler.

Det er bl.a. på denne bakgrunn at Lacan (1955) hevder at barnets begjær er den annens begjær. Omsorgsfigurens behandling av barnet vil prege dets senere opplevelseskvaliteter og evne til å tåle lyst/smerte-følelser. Det psykogenetiske utviklingsforløp avhenger derfor i stor grad av den interpsykiske prosess mellom mor og barn, der barnet tar over mange av de ønsker og forventninger som stilles til det og gjør dem til sine egne. På den annen side vil omsorgsfiguren ta inn smerte- og angstelementer som barnet ikke klarer å holde på (Bion,

1967) og behandle dem med «reverie». Dette er en type empatisk holdning som setter barnet i stand til å ta tilbake det projiserte slik at det kjennes annerledes.

Hos den voksne

I voksne parforhold kan en se hvordan projektiv identifikasjon fungerer på denne måten. Følelser eller «selvdeler» overføres fra den ene til den andre uten at noen egentlig blir offer.

Projektiv identifikasjon kan derfor kjennes både som godt - jfr. forelskelse eller empati - og som vondt, eksempelvis ved utstøting eller sydebukkrollen. I parforhold skjer ofte slik gjensidig utveksling av projektiv identifikasjon ved at det etableres kollusive samhandlingsmønstre.

Mor/barn-situasjonen er et privilegium for barnet, men den opphører. Barnet vil imidlertid ønske å kunne vende tilbake til opphavet, til den fullkomne symbiose. Dette ønsket vil stå i et spenningsforhold til ønsket om utvikling og autonomi. Tydeligst kommer ønsket frem i forelskelsen, der vi overvelles av følelser og helst vil smelte sammen med partneren. Gjennom kommunikasjonen forsøker vi å «vekke» resonans i den andres mottakersystem.

Det er altså ikke noe hypotetisk ubevisst som vekkes, men reelle følelser. Det ubevisste ligger i det vi formidler - i symboler og tegn.

Projektiv identifikasjon innebærer imidlertid ikke bare en isolert vekking av følelser, fantasier og forestillinger, men noe videre og vedvarende. Den andre blir presset til å handle på en særegen måte. Dette forutsetter at det finnes «klangbunn» hos partneren for dette press.

Gjennom projektiv identifikasjon søker vi bekreftelse på egne opplevelser og fantasier. Dette gir en følelse av at egne tanker og handlinger er legitime. Andre blir referanseramme for selvet og blir bærere av bekreftende informasjon som opprettholder ens identitet. Dette kan gi både positive og nesten absurde negative utslag:

«En 43 år gammel kvinne henvender seg til klinikken på grunn av et «seksualproblem». Hennes mann forteller at hun har mange utenomekteskapelige forbindel-

ser, ja, i løpet av en periode på to uker har hun hatt over 100 sidesprang. Klienten sier seg enig i dette, men forteller at hun «blokkerer» for disse minnene. Hun opplever at det seksuelle mønsteret hennes er noe tvangsmessig. Hun forteller at hun har vært gift i over 20 år og at mannen har vært den dominerende. Da terapeuten stiller seg tvilende til antallet seksuelle utskielser, blir mannen sint og hevder at terapeuten og personalet ønsker å ha seksuelle forbindelser med henne! Psykoterapi kunne ikke klarlegge de «blokkerte» minnene. Klienten kunne imidlertid huske å ha hatt to forhold tidligere: Det siste hadde endog blitt planlagt av mannen, og han var til stede i huset. Hun fortsatte imidlertid å tro at hun hadde hatt mange utenomekteskapelige affærer. Klinisk ser vi her en kvinne som er blitt fanget inn i mannens delusjoner og seksuelle begjær – en folie à deux – » (Spitzer, et.al, 1981).

Som eksemplet viser, tok kona over mannens vrangforestillinger i den grad at hun trodde på det og fikk sin selvopplevelse og identitet preget av dette. Mannen på sin side «smakte» så å si på konens «opplevelser».

SPLITTING

Projektiv identifikasjon forutsetter splitting. Som begrepet tilsier er det noe uerkjent, avsplittet som projiseres, som nevnt kan dette være «onde» eller «gode» selvdeler og objekter. Hos en person fremtrer splitting som mer eller mindre ekstrem ambivalens i forhold til en selv og andre. En bestemt egenkap utelukker den samtidige tilstedeværelse av en annen. Graden av toleranse overfor den frustrasjon slik ambivalens vekker, er avgjørende for i hvor stor grad personen vil ty til projektiv identifikasjon. Splitting og projektiv identifikasjon betraktes derfor som sekvenser, der splitting kommer først, deretter projeksjon, og til slutt projeksjonens identifikasjon.

5. Objektrelasjoner, narsissisme og projektiv identifikasjon

«Objektrelasjonsteori» er et overbegrep for teorier som behandler grunnlag, dannelse og utvikling av objektrelasjoner. Det er ikke en enhetlig teori, ettersom ulike forfattere legger forskjellige synsvinkler til grunn. Objektrelasjoner kan forstås som reelle relasjoner, så vel som representasjoner eller fantasier. En kan således også ha relasjoner til «indre» objekter.

Vi vil særlig fremheve:

1) Den *relasjonelle* side – et deskriptivt plan.

Begrepet har her to dimensjoner; *objekt* og *relasjon*. Med objekt menes vanligvis et annet menneske, ikke en gjenstand eller ting. I psykoanalytisk forstand er barnets første objekt mor (omsorgspersonen) og mor-barn forholdet selve prototypen på alle senere objektrelasjoner. Relasjon skal her forstås i sin videste betydning, som en tosidig *objektrelatering*. I denne betydning nyttes begrepet objektrelasjon synonymt med begrepet «interpersonlig» eller «mellommenneskelig» relasjon. Det peker således på en ytre manifest interaksjon mellom subjektet og objektet.

2) *Objektrepresentasjoner, internaliserte objektrelasjoner eller introjekter*. Vi tenker her på forholdet mellom selv- og objektrepresentasjoner i betydningen det *indre bilde* personen har av seg selv i forhold til ytre og indre objekter. Det dreier seg om de indre forestillinger og følelser som subjektet har i forhold til objektene. Internaliseringsprosessen står her sentralt. Objektrepresentasjoner er ofte subjektivt fordreide.

3) De *strukturelle følger*, dvs. internaliserte objektrelasjoners avleiringer i jeget, jegidealet/overjeget. Disse tre plan utelukker ikke hverandre, men er snarere gjensidig avhengige. Likeledes kan en tale om *objektrelasjonstyper* med referanse

til utviklingstrinn (f.eks. oral objektrelasjon) eller psykopatologi (f.eks. melankolsk objektrelasjon).

Begrepet «objektrelasjon» (Objektbeziehung) har sine røtter i ortodoks psykoanalytisk driftsteori. Freud brukte begrepet kun leilighetsvis, første gang i «Sorg og melankoli» fra 1917: «På et tidspunkt har der eksistert et objektvalg, en binding til libidoen til en bestemt person. Under innvirkning av en reell krenkelse eller skuffelse fra den elskede persons side inntrådte der en rystelse av denne *objektrelasjon*» (Freud, 1917b, s. 435, vår uthevn.). Objektproblematikken hos Freud var hele tiden i utvikling, flere av hans ideer må ansees som ikke fullt ut bearbeidet. Det finnes egentlig flere teorier side om side, og Freuds etterkommere har tatt utgangspunkt i ulike epoker og arbeider i hans forfatterskap.

I likhet med objektrelasjoner kan proaktiv identifikasjon forstås på flere plan (f.eks. som intrapsykisk henholdsvis deskriptivt fenomen). En proaktiv identifikasjon er alltid relasjonell; den er en måte å forholde seg til andre på. Identifikasjonen må med andre ord alltid stå i forhold til *noe*. Relasjonelle forhold forutsetter et subjekt-objekt forhold. Proaktiv identifikasjon kan derfor forstås som en form for *objektrelasjon*.

OBJEKTETS LOKALISERING OG STATUS

Det er viktig å skille mellom objektets ulike lokaliteter. Vi må klargjøre hvorvidt objektet er lokalisert i den ytre verden (noe *utenfor* subjektet) eller er en del av subjektet (f.eks. egenkroppen). Dernest må man skille mellom objektets indre *psykologiske* status i betydning objekt som mental *representasjon*, henholdsvis som *indre introjisert objekt*.

Hva angår reelle ytre objekter, finner vi det fruktbart å skjelne mellom deres subjektive status som henholdsvis forestillinger, introjeksjoner og identifikasjoner. Begrepet «forestilling» brukes oftest innen psykoanalytisk referanseramme i betydningen «mentale representasjoner» dvs. de representerer ytre objekter i psyken (jfr. Laplanche & Pontalis, 1972; Modell, 1968; Stierlin, 1970). Begrepet «introjeksjon» møter vi først hos Ferenczi (1909a og b) og senere hos Freud etter 1915. Det betegner en prosess hvor det ytre objektet, trans-

formeres i fantasien og blir en del av personens indre verden.

Det omfatter flere ulike prosesser, og kan tenkes å tilsvare den orale inkorporering. Innen objektrelasjonsteori møter en ofte begrepet *internalisering*. Det reiser spørsmålet om forholdet mellom internalisering henholdsvis forestillinger (representasjoner), introjeksjoner og identifikasjoner. La oss først definere internaliseringsbegrepet. Freud nyttet ikke selv dette begrep, men snakker om «*Verinnerlichung*». En presis definisjon synes å være vanskelig da Freud ikke fremsetter «*Verinnerlichung*» som et kardinalbegrep, men kun bruker det i generell form. Våre refleksjoner må derfor forstås på bakgrunn av internaliseringsbegrepet slik det brukes innen moderne psykoanalyse. Noe generelt kan vi si at *internalisering* betegner at noe «ytre» gjøres «indre»; men mer spesifikt viser det til «innerliggjørelse» av personrelasjoner. *Internalisering* kan dermed forstås som et overbegrep som inkluderer både inkorporasjon, introjeksjon, forestillinger og identifiseringer.

Vi må anta at det finnes *utviklingsnivåer* i internaliseringsprosessen, og at disse kan knyttes til ulike faser i barnets utvikling. Begrepet «eksternalisering» brukes som en generell motpol til internaliseringen.

Hva er så forholdet mellom *objektrepresentasjoner* og *introjekter*? Mange forfattere har påpekt sammenblandingen mellom disse begreper, liksom begrepene indre objekt og objektrepresentasjon brukes om hverandre (Sandler & Nagera, 1963; Jacobson, 1964). I denne boken vil vi ikke gjøre noe skille mellom *indre objekt* og *introjekt*. Introjekter betraktes her som introjeksjonens intrapsykiske korrelat. Det er dens endeprodukt. Kvaliteten vil være avhengig av hvorvidt introjektet er midlertidig eller er blitt en stabil struktur, og i hvilken grad det er blitt integrert i selvrepresentasjoner eller holdes atskilt fra disse som indre objekt. Introjekter kan også være maligne («ondartede») eller mer benigne («godartede»). Introjekter og indre objekter kan forstås som «underpersonligheter» i vår psyke, eller innkapslede og gjemte deler i vår identitet. Disse «beboere» eller fantasifigurer representerer ofte vonde deler som holdes avspaltet fra resten av psyken.

Det kan også være tale om tapte objekter som lever videre «inni» oss. De kan således være objekter vi tar med oss, uten at vi nødvendigvis er slik. Vi har relasjoner til mennesker *in*

absentia, der et betydningsfullt objekt er introdusert som et splittet objekt, hvor hver del personifiseres med et bilde og en indre stemme. Innen moderne jeggpsykologisk tradisjon benyttes av og til begrepene introjekt og introjeksjon til å betegne en mer primitiv utgave av det som ellers kalles objektrepresentasjon og internalisering.

Av og til kan introjekter *erstatte* eller forveksles med selvrepresentasjoner. Selvrepresentasjoner kan også modifieres i samsvar med introjekter. Ofte kan en da se de typiske personlighetsspaltninger, eller dype depresjoner hvor jeget og et tapt objekt smelter sammen og begge blir offer for et straffende overjeg. *I parforhold repeteres ofte relasjoner i forhold til introjekter.* Andre menneskers likhet til våre introjekter kan farge samhandlingen. Våre introjekter kan også lede oss mot introjekter som er «vår type». Problemer kan oppstå hvis vi blir for rigide og alt må passe med de indre objekter – f.eks. en binding til mor eller far.

Vi ønsker å opprettholde et skille mellom begrepet objektrepresentasjon og begrepet indre objekt/introjekt. Sistnevnte viser mer til viktige identifikatoriske (eller preidentifikatoriske) dimensjoner. Begrepet indre objekt kan dessuten primært tillegges en strukturell betydning. Skillet mellom objektrepresentasjoner og indre objekter kan også forstås i en kleiniansk sammenheng, hvor objektrepresentasjoner betraktes som mer modne objektformer. Disse kan transformeres til indre objekter ved at subjektet smelter sammen med representasjoner via identifikasjon. Knytter vi dette til projektiv identifisering, kan det tenkes at fantasier om å invadere et objekt, *betyr at objektet ikke lenger kan oppleves som representasjon.* For en klargjørende grenseoppgang mellom det kleinianske begrepet indre objekt og det jeggpsykologiske begrepet objektrepresentasjon refereres til Grotstein (1983a, 1983b).

OBJEKT KONSTANS OG SEPARASJONSANGST

Av det foregående ser vi at et ytre objekt sjelden kan persiperes som det *er* («Ding an sich»), men som en dialektisk prosess mellom dette og den forestilling som subjektet har av objektet. Hos de fleste mennesker vil deres objektrepresentasjoner være av ulik kvalitet og subjekt-objektforholdet (selvrepresen-

tasjon-objektrepresentasjonsforholdet) kan ha ulike grader av avgrensning. Dette har tilknytning til barnets internalisering av dets interpsykiske samhandling med betydningsfulle andre. Internaliseringen av objektrelasjoner utgjør grunnlaget for utviklingen av intrapsykiske strukturer (Fenichel, 1945; Jacobson, 1964; Kernberg, 1980; Mahler, 1968a b). Kvaliteten på disse vil senere forme evnen til følelsesmessig kontakt med andre mennesker.

Dette fører oss over til fenomenet *objektkonstans*, og skillet mellom selvrepresentasjoner og objektrepresentasjoner. Evnen til å kunne skille mellom subjekt og objekt er avhengig av at personen har en «tilstrekkelig» objektkonstans, dvs. makter å ha et mentalt bilde som forblir investert med psykisk energi selv om det ytre objektet er fraværende. Normalt vil et slikt nivå nås ved 18 mnd. alder (Spitz, 1965; Angel, 1972; Blanck & Blanck, 1979). En fullstendig objektkonstans (uavhengig av behovstilfredsstillelse) utvikles ikke før moden alder. Hos enkelte vil den alltid forbli uutviklet.

Det er vanlig å skille mellom libidinøs eller følelsesmessig objektkonstans og perseptuell objektkonstans. Sistnevnte kjennetegnes ved at den er permanent, men den kan likevel kortvarig svekkes ved kognitive sammenbrudd påvirket av sterke følelser (f.eks. i psykoser). For en fruktbar integrasjon mellom psykoanalytiske objektbegreper og mer kognitive objektbegreper, viser vi til Haynal (1975) og Greenspan (1983).

Det er imidlertid vanskelig å snakke om en livsvarig fastlagt libidinøs eller følelsesmessig objektkonstans, selv om den tilsynelatende eller faktisk er oppnådd. Dette ser vi tydeligst ved forsvarsmessig regresjon, men også ved regresjon i parforhold. Sistnevnte bør sees i sammenheng med tidligere delvise fikseringer og erfaringer med objekter. Det er gjennom regresjonen eller fikseringen at man kan få belyst kvaliteten på en persons objektrepresentasjoner og grad av separasjonsangst. Separasjonsangst er et intrapsykisk begrep. Det er strengt tatt først når en relasjon er internalisert, med skille mellom selv- og objektrepresentasjoner, at man kan tale om en fullstendig separasjonsangst. Kan man miste noe som ikke har mental eksistens? Forenklet betyr dette at et subjekts opplevelse av et objekt er farget av subjektets representasjon av objektet. Derfor vil objektet oppleves som et «Ding für mich» og ikke

som en «Ding an sich». Det vil være vanskelig å skille objektet fra dets representasjon. Persepsjonen av et objekt vil også være preget av subjektets introjekter. Vi vil anta at jo mer individuert en person er, jo mer vil han oppleve objektet som det er – men aldri som et «Ding an sich». Når min partner raser mot meg, er det jo i høy grad også mot den indre representasjonen av meg (eller introjektet som forveksles med meg). Det er denne som har *psykisk realitet* for min partner – selv om det forutsettes et reelt objekt.

PROJEKTIV IDENTIFIKASJON SOM FORSVAR MOT SEPARASJONSANGST

Hva betyr det foregående for forståelsen av projektiv identifikasjon? Kvaliteten på tidligere objektrelasjoner vil kunne aktiveres senere, slik at usikker tilknytning eller separasjonsangst vil kunne være bestemmende for hvordan personen forholder seg til andre, især i nære relasjoner. Angsten for å bli alene kan bekjempes ved at personen forsøker å knytte objektet til seg ved en objektrelasjon preget av sammensmeltning/symbiotisk tilknytning. På denne måten kan *projektiv identifikasjon benyttes som en primitiv objektrelasjon, som et svar på en usikker tilknytning og angsten for å bli forlatt. Objektet betraktes som en forlenget del av subjektet, og dermed kan det skapes et følelsesmessig bånd til den andre. Projektiv identifikasjon kan bli en vedlikeholdende faktor – for å vedlikeholde nærhet.*

Det sier seg selv at en slik primitiv objektrelasjon vil være manipulerende og tvangsmessig, ettersom en invaderer eller bruker den andre (eller hverandre gjensidig) for å oppnå *kontroll over objektet*. En eksternaliserer indre konfliktforhold. Projektiv identifikasjon vil imidlertid alltid innebære at det på forhånd eksisterer et skille mellom subjekt og objekt. *Total sammensmeltning utelukker projektiv identifikasjon, så vel som total individuering.* Vi synes at det er vanskelig å tenke at objektrepresentasjoner blir projisert direkte; snarere vil vi tro at kvaliteten på disse kan gi grunnlag for projektiv identifikasjon. Det som projiseres er deler av selvet, eller deler av introjekter som har *erstattet* eller modifisert selvrepresentasjoner eller objektrepresentasjoner. Vi er sterkt kritiske til å betrakte projektiv identifikasjon som en total

utviskning av subjekt-objektgrenser – som en psykotisk tilstand. I mange henseender er den midlertidig og i de fleste tilfeller delvis i betydningen at det er *deler av selvet* eller personen som projiseres. Dette er også årsaken til at vi legger vekt på begrepet splitting bak projektiv identifikasjon.

ROLLE- OG FORESTILLINGSSTIMULERING

Det følger av dette at en ofte forsøker å etablere en ytre situasjon som er i overensstemmelse eller parallell med den indre objektverden. Dette kan gjøres ved såkalt rolle- og forestillingsstimulering (Jfr. Langs, 1978, 1982), hvor subjektet forsøker å danne en spesiell type relasjon og få den andre til å innta en rolle eller oppleve et spesielt selvilde. En vil således ikke bare at den andre skal handle på en spesiell måte, men også oppleve seg selv på en bestemt måte. Herigjennom forsøker en å få den andre til å oppføre seg og oppleve på en måte som er identisk eller sammenlignbar med tidligere objekter, introjekter og selvrepresentasjoner.

En kan f.eks. signalisere til sin partner at vedkommende skal ta over mitt bilde av far eller mor og leve ut dette. Derved kan separasjonsangst overvinnes, og min opplevelse av tidligere objektrelasjoner kan aktualiseres gjennom projektiv identifikasjon. Et eksempel kan her være partneren som i terapi forteller at hun erkjenner at det er bedre å være hatet av sin mann enn av seg selv. Det viser seg så at hun ubevisst har fått mannen til å ivareta sin selvforakt gjennom rolle- og forestillingsstimulering – som en del av projektiv identifikasjon. Denne selvforakt har hun selv fått gjennom strenge foreldrefigurer. Disse er nå også blitt strenge introjekter. Introjektene er så plassert i mannen gjennom projektiv identifikasjon, ettersom de har vært vanskelige å beholde for henne selv. Dette er imidlertid en *tosidig* prosess, og vi vil anta at hennes væremåte også har appellert til mannen. Hun har med andre ord ikke kun plassert noe i mannen, men søkt en partner som hun kunne utleve slike behov gjennom.

En lignende problematikk kan en se i flere parforhold, hvor f.eks. en kvinne eller mann vedblir å være i forholdet selv om det er en daglig fornedrelse. Dette gjøres neppe fordi man nyter å bli misaktet og masochistisk mishandlet, snarere fordi

man *ikke er istand* til å bryte en etablert tilknytning da dette vil medføre en mer uutholdelig separasjonsangst. Separasjonsangst er imidlertid kun *en* viktig determinant bak projektiv identifikasjon.

En viktig dimensjon ved rolle- og forestillingsstimulering, er at når jeg opplever en annen på en spesiell måte, vil dette sannsynligvis vekke ting i den andre. Denne vil igjen kunne oppleve meg på en spesiell måte og fremkalle nye ting i meg. Dette fenomen kan kalles *sirkulær kausalitet*. Rolle og forestillingsstimulering kan være konstruktiv behovstilfredsstillende eller destruktiv, så vel vedvarende som kortvarig. Det finnes også utallige måter å vekke forestillinger på, fra de mest utagerende til de mer fordekte. Rolle- og forestillingsstimulering kan både være ubevisst og bevisst hos sender og mottaker. Når dette benyttes som ledd i projektiv identifikasjon, er det primært snakk om *ubevisste* behov som forsøkes tilfredsstilt via den andre.

Projeksjon av introjekter og selvdeler synes også å fremtre i mange former for f.eks. barnemishandling, noe som særlig er fremhevet innen psykodynamisk teori og praksis (Green, 1976, 1978). Ofte ser en såkalt rollereversering, hvor en av foreldrene henvender seg til barnet for å få trøst på grunn av eget dårlig selvbilde og skiftende identifiseringer. Barnet kan bli gjort til partner- eller foreldresubstitutt. Barnets manglende evne til å gi tilfredsstillelse, kan forårsake at det oppleves som et avvisende foreldreintrojekt. Dette intensiverer omsorgspersonens følelse av avvisning og mindreverd. Disse følelser fornektes og blir projektivt identifisert i barnet, som nå blir en mottaker av omsorgspersonens selvrettede aggresjon. Omsorgspersonen kan så identifisere seg med egne aggressive foreldre, hvorpå rollereverseringen endres. Barnet utsettes derved for omsorgspersonens egne traumatiske opplevelser i et forsøk på å mestre traumet fra barndommen. Grunnleggende mekanismer blir således projektiv identifikasjon, identifikasjon med aggressor, samt rollereversering.

PROJEKTIV IDENTIFIKASJON OG PSYKOSEKSUELLE NIVÅER

Når vi relaterer projektiv identifikasjon til objektrelasjoner, er det naturlig å diskutere sammenhengen med psykoseksuell

utvikling. *Innholdet* i det projiserte vil kunne avspeile problemer på ulike psykoseksuelle og psykososiale utviklingsnivåer. Projektiv identifikasjon må antas å ha orale, anale og falliske aspekter i forhold til dominerende psykoseksuelle nivåer. Grinberg (1962, 1978, 1980) har f.eks. påvist projektiv identifikasjon i forhold til kroppssoner. Til hvert trinn i den psykoseksuelle utvikling svarer visse objektrelasjoner, som også gjennomløper en utviklingsprosess (jfr. Willi, 1975, som ser parforholdet i forhold til psykoseksuell dominans).

Løsningen av de ulike faser vil bl.a. kunne være avhengig av forholdet til betydningsfulle andre. Denne eller disse kan virke forstyrrende inn og prege utviklingens retning. På grunn av egne problemer klarer f.eks. ikke omsorgsfiguren å formidle trygghet, eller akseptere barnets autonomi, ettersom dette f.eks. aktiverer egen separasjonsangst.

Herved kan barnet oppleve skam, tvil og usikkerhet (Erikson, 1976). Ved dominans av frustrerte orale modaliteter kan en forvente at projektiv identifikasjon vil preges av hunger og mistillit og oral-sadistisk innhold. Ved dominans av anale modaliteter vil vi forvente å se projektiv identifikasjon i forbindelse med tema som omhandler autonomi, skam, tvil, trass o.l.. Samhandlingen kan være preget av en kamp om å gi eller holde tilbake. Ved dominans av falliske modaliteter vil vi vente å se tema som rivalitet, dødsønsker, kjønnsidentifisering o.l.. Det organmønster som er fremherskende i en bestemt utviklingsfase, vil kunne være prototypen på de psykiske mekanismer som tilsvarer dette stadium.

PROJEKTIV IDENTIFIKASJON OG NARSISSISTISKE OBJEKTVALG

Begrepet narsissisme er ikke entydig. Det kan forstås innen ulike teoretiske rammer, og refererer både til en tidlig utviklingsfase, en seksuell perversjon, en type objektrelasjon og objektvalg, en form for selvfølelse, en form for personlighetsforstyrrelse etc.. Freud gjør også et skille mellom en primær narsissistisk fase hvor psykisk energi (libido) rettes mot barnets eget jeg, og sekundær narsissisme hvor denne energi trekkes tilbake mot jeget etter å ha vært rettet mot ytre objekter. For en utdyppning av de ulike forståelsesrammer, henvises

til Kohut (1971, 1977); Kernberg (1975); Moore (1975) og Fine (1986).

Mange av Freuds etterfølgere har innvendinger mot hans narsissismeteor. Særlig kritiseres energimodellen og at han ikke får tak i positive aspekter ved narsissisme. Imidlertid mener vi at Freud er inne på noe viktig når han sier at jegidealet er narsissismens arvtager. På denne bakgrunn mener vi at det kan være en nær sammenheng mellom projektiv identifikasjon, narsissistiske objektvalg, og oppfyllelsen av jegidealet. Med narsissistisk objektrelasjon forstår vi en relasjon der objektet står i subjektets tjeneste. Dette betyr at personens forhold til andre er preget av at han ikke oppfatter dem som «unike andre» med egne behov og karakteristika, men snarere som en forlengelse og del av seg selv. Nære og helhetlige relasjoner til andre er vanskelig å etablere, da behovene i forholdet sentrerer om en selv. Sosiale relasjoner går snarere ut på å heve egen selvfølelse.

Narsissistiske objektrelasjoner og objektvalg kan klargjøres ved å knytte an til begrepene objektrepresentasjon og selvrepresentasjon. Ved narsissistisk objektvalg er den psykiske energi rettet mot selvrepresentasjonen. Dette, som kan kalles selvrepresentasjonsbesettelse, utelukker ikke at personen kan ha forhold til andre mennesker. Men den egentlige objektrelasjonen er mest farget av selvrepresentasjonsbesettelsen.

Vi kan snakke om *grader* av selvrepresentasjonsbesettelse. La oss klargjøre disse begreper ved å sette dem i sammenheng med Freuds ulike typer av narsissistiske objektvalg (Freud, 1914a). Når en f.eks. velger *en som er hva en selv er*, så tilsvare den mentale representasjonen av objektet kvaliteter som er ganske like egen selvrepresentasjon. Eksempelvis kan jeg velge en partner som ligner meg selv på de fleste områder. Hvis jeg derimot velger en jeg selv *ville ønske å være*, kan den mentale objektrepresentasjon tilsvare kvaliteter som jeg selv skulle like å ha som selvrepresentasjon. Eksempelvis kan jeg velge en partner som har oppnådd noe jeg selv har strebet etter.

«Ved mange former for kjærlighetsvalg blir det faktisk tydelig at objektet tjener til å erstatte ens eget, ikke oppnådde jegideal. Vi elsker det på grunn av fullkommenheter som man har etterstrebet for sitt eget jeks

vedkommende, og som man nå gjerne vil skaffe seg – ved denne omvei – til tilfredsstillelsen av sin narsissisme» (Freud, 1921, s. 124).

Det er spesielt ved denne type objektvalg at **projektiv identifikasjon** kan bli en **sentral mekanisme**. Likeledes kan en tilskrive objektet egenskaper som en gjerne vil identifisere seg med. Slik identifikasjon kan inneholde spesielle karakteristika. Ifølge **Fenichel (1945)**:

«Narsissistiske personer kan i den narsissistiske settingen «jeg elsker meg selv» projisere «meg selv» på en annen person og så identifisere seg med denne personen slik at de får en følelse av å bli elsket av seg selv. For å oppnå dette, har de behov for at objektet handler som deres ubevisste ønske om identifisering streber etter. (...) Dette er derfor ikke en ekte identifisering; jeget tar ikke over karakteristika ved et objekt; det er snarere slik at objektet blir forledet til å ta over karakteristika av jegidealet, slik at jeget igjen kan nyte de samme karakteristika gjennom empati» (Fenichel, 1945, s. 510-511).

Av særlig interesse er *narsissistiske samspill*, der partene primært fungerer funksjonelt for hverandre; som en gjensidig speiling av hverandres speilbilde. Samspillet går ut på å opprettholde eller gjenopprette en positiv farget selvaktelse, ved å speile sitt jegideal i objektet. Objektet blir således en erstatning for egen manglende selvfølelse. Dette skal vi for øvrig diskutere mer utfyllende i kapittelet om *projektiv identifikasjon* og *kollusjoner*.

Kan denne type relasjoner kalles en reell objektrelasjon? Er det ikke snarere tale om narsissistiske identifikasjoner? Det kan her være nyttig å skille mellom Freuds bruk av begrepet narsissistisk identifikasjon og andre forfatters bruk av samme begrep (Svegaard, 1977). Freud hevder at en narsissistisk identifikasjon er en regredert objektrelasjon, der subjektet introjiserer objektet («objektets skygge faller på jeget») – en slags «deg i meg som deg». Vi minner om gutten som selv «ble» katten.

En kan også forstå begrepet på en annen måte, der en legger mer vekt på det *projektive*: Der jeget projiserer ut jegidea-

let for så å identifisere seg med det igjen – en slags «jeg i deg som meg». Slik sett faller jegets skygge på objektet. Fenichel skriver i denne forbindelse om projisert allmaktsfølelse (s. 352) der «jeg blir alt ved å delta i min partners storhet» (s. 86).

Når en snakker om projeksjoner i en narsissistisk identifika-sjon, er innholdet ofte idealiserte fantasier. Kan dette åpne mulighet for å skille mellom såkalte «gode» og «onde» projek-sjoner – henholdsvis «godt» eller «ondt» innhold i projeksjon-ene? Vi vil tro at det er viktig å skille mellom projeksjon og projektiv identifikasjon som henholdsvis *mekanisme* og *innhold*. Projeksjon som mekanisme avspeiler ofte forhold som man selv ikke kan eller klarer å beholde, mens innholdet derimot kan ha «gode» eller «onde» sider. I parforhold kan en ofte se at den ene part blir beholder for «alt det onde» og den andre for «alt det gode». Eksempelvis: «Du må ta vare på mine gode sider, for beholder jeg dem selv ødelegger jeg dem. Jeg er et dårlig menneske.»

Hva er så forholdet mellom narsissistisk og projektiv identi-fikasjon? Narsissistiske relasjoner inneholder ikke nødvendigvis kun idealiserte relasjoner. Ifølge Kernberg (1975) kan en ved patologisk narsissisme blande ekte selvdeler, idealiserte objektrepresentasjoner og idealiserte selvrepresentasjoner. En kan bygge opp et grandios selvilde, hvor uakseptable selv-bilder projiseres på ytre objekter som devalueres. Kernberg skriver i denne sammenheng om projektiv identifikasjon. Vi vil hevde at det er mange fellestrekk mellom (projektiv) nar-sissistisk identifikasjon og projektiv identifikasjon, der sistnevnte klartest beskriver de prosesser som egentlig skjer. Videre er forholdet mellom narsissisme og projektiv identifi-kasjon nær beslektet i barnets psykiske utvikling.

Narsissisme og selvutvikling

En av de senere års mest originale narsissismeteoritikere er amerikaneren Heinz Kohut (1971, 1977). Han har gitt oss viktig kunnskap om selvets psykologi ved å vise hvordan selvet og grunnlaget for selvfølelsen formes ved de erfaringer barnet gjør i forhold til betydningsfulle andre. Til forskjell fra Freud definerer han ikke narsissisme ut fra driftens objekt, men snarere ut fra dens kvalitet eller natur. Innen klassisk

psykoanalytisk teori har det vært vanlig å betrakte narsissisme og objektrelasjoner som omvendte størrelser, der det ene vil kunne forhindre det andre. Kohut hevder at narsissismen har en separat utviklingslinje, og det er derfor ikke et nødvendig motsetningsforhold mellom narsissisme og objektkjærlighet. Kohut har utviklet sitt syn på narsissisme og selvutvikling gjennom flere arbeider. Sentralt står noe han kaller *selvobjekter*.

Vårt poeng vil være at selvobjekter oppstår gjennom *projektiv identifikasjon*. Kohut bruker ikke dette begrepet, men vi mener likevel at projektiv identifikasjon kan være fruktbar i en slik referanseramme.

Kohut hevder at dersom barnet har gode objekterfaringer i de første leveår kan det utvikle en sunn narsissisme. En narsissistisk forstyrrelse kan skje dersom barnet utsettes for sterke traumatiske skuffelser i sin selvbekreftelse, hvilket vil kunne medføre en fiksering. Kohut mener at barnet uunngåelig vil oppleve frustrasjoner. Denne følelse kan barnet forsøke å forsvare seg mot ved å opprette fantasier om seg selv som grandios og fullkommen (det grandiose selv). Disse fantasier oppgis vanligvis i løpet av utviklingen, men barnet har behov for en fasespesifikk empatisk speiling og selektiv bekreftelse av foreldrene.

Ved adekvat utvikling kan det grandiose selv transformeres til sunne ambisjoner. Samtidig kan den primære narsissisme «reddes» ved at barnet danner et idealisert foreldre bilde. Dette oppleves egentlig som en del av individet selv, og er viktig for barnets selvfølelse. Når objektet har denne funksjonen kalles det *selv-objekt*. Det hjelper barnet å regulere selvfølelsen. De ulike former for objekterfaringer kan nedfelles i selvet som ulike strukturelle poler. For at utviklingen skal være tilfredsstillende må barnet ha mulighet til gradvis å skifte fokus fra idealiserte ytre objekter, til å idealisere indre aspekter av selvet. Barnet må kunne internalisere funksjoner som den andre personen har utført, og oppleve en optimal balanse mellom empatisk speiling og frustrasjon.

I løpet av denne prosessen kan utviklingen stanse opp. Barnet kan henge fast i et primitivt grandioست selv, eller fikseres til det idealiserte objekt med det resultat at det hele livet vil være avhengig av å søke ytre objekter – en form for intens «objekthunger» – eller et konstant behov for selvobjekter

(Kohut, 1971, s. 45). Selvobjekter utfører en nødvendig funksjon for personen, samtidig som de oppleves som en del av ham selv. Kohut hevder at alle mennesker trenger ulike selvobjekter i løpet av livet. Ulike former for selvobjektoverføringer kan dessuten sees i terapi.

Den retning Kohut representerer, ser ut til å bli meget betydningsfull i moderne psykoanalyse. Samtidig har han gitt psykoanalytikere et mer nyansert selvbegrep enn de kanskje noen gang har hatt. Det er derfor å håpe at selvpsykologi og objektrelasjonsteori kan kombineres. Dette vil ventelig ha store konsekvenser for forståelsen av fenomenet proaktiv identifikasjon.

6. Projektiv identifikasjon og kommunikasjon

Projektiv identifikasjon er en måte å forholde seg til seg selv på gjennom andre. Det er med andre ord tale om en form for kommunikasjon. En søker å formidle følelser som en vil den andre skal oppleve, eller prøver å indusere sin egen opphavelige opplevelse i den andre - for derved å bli «kvitt» den. Projektiv identifikasjon skaper også forventninger om samhandlingen. Et flertydig budskap vil tolkes i henhold til etablerte forventninger. Gjennom en slik kommunikasjon vil en skape en *opplevelsesramme* for interpsykisk utveksling med den andre. Kommunikasjonen påvirkes av det bilde en har av seg selv og av den andre, og dette vil danne en gjensidig spiral: Man ser f.eks. plutselig en fe og blir selv Askepott. Uten projektiv identifikasjon kunne vi kanskje ikke komme nær en partner, siden den gjennom empati gir oss et «sjelelig organ» for å forstå den andre utifra oss selv. Det antatte og imaginære fellesskap etablerer en sfære der kommunikasjon kan skje - ettersom man *tror* at man faktisk har en felles forståelse eller intersubjektivitet (hvilket kan være tilfelle). Dette skaper grunnlag for videre press, ettersom en gjennom atferd og språk ofte søker å formidle at «vår» virkelighet skal være den sanne.

KOMMUNIKASJONSBEGREPET

Begrepet «kommunikasjon» kan forstås ulikt i henhold til ulike tradisjoner (Weber, 1980, Graumann, 1972). Enkelte vil se kommunikasjon som atferd (Watzlawick, 1967), eller atferdskontroll og sosial utveksling (Thibaut & Kelly, 1959), mens andre fremhever informasjonsaspektet og intensjonen bak selve kommunikasjonen (Blakar, 1975). Atter andre har poengtert behovet for intersubjektivitet der formidling alltid må finne sted innenfor rammen av det eksplisitt eller impli-

sitt gitte referansedomene som etableres i kommunikasjonssituasjonen (Rommetveit, 1972).

Kommunikasjon går ut på å formidle noe til mottakeren; vi sender et budskap og venter på lytterens reaksjon. Vi tror ofte at vi hevder og sier det vi mener og ønsker. Vi fokuserer på sekundærprosesser og blir dermed mindre oppmerksom på andre måter vi formidler budskap. Alle mennesker kommuniserer imidlertid på flere nivåer. Tonefall, kroppsholdning, setningsstruktur og syntaks, sekvensen vi presenterer ting i, ord vi benytter - alt bidrar til at kommunikasjonen kan fremstå som flertydig. Vi kan si noe, men mene noe annet. Representasjoner og derivater av det ubevisste og fantasiaktivitet kan nedfelle seg i en samhandling ved at den manifeste kommunikasjon inneholder kodete meldinger. Det er derfor nødvendig å skille mellom det latente og manifeste plan i kommunikasjonen, og begge aspekter bestemmer utviklingen og partenes gjensidige roller i samhandlingen.

Det er viktig å påpeke at et budskap kan ha sin primære mening på det latente plan; og at det bevisste plan kun blir «emballasje» for ubevisste ønsker og persepsjoner. Det eksisterer derfor flere kombinasjoner av kommunikasjonsnivå mellom partene. F.eks. bevisst-bevisst, ubevisst-ubevisst, bevisst-ubevisst (f.eks. sender manipulerer mottager) eller ubevisst-bevisst (f.eks. den ene part er flink til å tolke den andres latente informasjon og nonverbale kommunikasjon). Alle plan kan medføre konflikter.

Et eksempel på en slik subtil stil er følgende samlivshistorie hvor konen sier: «Jeg sa at jeg ønsket å gå fra ham for en stund for å tenke meg mer om. Da sa han «dette må du ikke gjøre. Du kommer til å bli så ensom». Jeg fikk nok et bevis på hvor sympatisk min mann er, han tenker nå alltid på meg!» Senere avklaring viste at mannens tilsynelatende veloverveide argument i større grad spilte hans egen redsel for ensomhet.

ETABLERING AV INTERSUBJEKTIVITET – EN MODELL

Når vi forstår projektiv identifikasjon som en kommunikasjonsmåte ser vi bedre hvordan rammebetingelsene dannes. Samhandling har vanligvis til hensikt å skape intersubjektiv-

tet: Når to personer står overfor hverandre i en kommunikasjonsakt, skaper de sammen et felles rom for opplevelse, eller en språklig scene for hverandre. Scenen utgjøres av en hel rekke elementer, fra de verbale og nonverbale ytringer til selve rammen om situasjonen (tid, sted etc). Klær og lukter etc. er også i en viss grad med og preger situasjonen. Hvilke forhold som bidrar mest er avhengig av det vi kan kalle situasjonsintensjonen, dvs. *hvorfor* den spesifikke kommunikasjonsakt kommer i stand. Som regel vil det *talte* språk være sterkt avgjørende for struktureringen av det felles opplevelsensrom partene har. Vi skal derfor skissere en modell over talens «morfologi», for derigjennom forsøke å vise hvor viktig denne er for forankring av elementer fra selv til den andre og vice versa. Modellen er stort sett hentet fra Rosenbaum og Sonné (1979).

All tale skjer i utsagnsform. Ethvert utsagn handler om noe. Det utpeker, navngir og fremstiller et saksforhold, et emne, eller handler om personer og deres forhold. Fremstillingen i talen skjer som en logisk bevegelse i tid fra emne til emne, eller fra en del av et emne til en annen del. I sammenheng med disse elementære nivåer, fremtrer det en talende figur - en avsender som fremstiller eller produserer budskapet. Det forutsettes også en mottaker i de fleste utsagn. Den som taler (1. pers.) gjør dette i tid og rom til en tiltalt, tilstede eller fraværende (eksisterende eller interiorisert). Denne annen kan også være en reell, aktuell person, eller en fantasert person eller figur. Hertil sier utsagnet noe om det som det *tales om* (talens 3. pers.); ting, personer - gjerne seg selv eller andre personer som er nærværende eller fraværende, reelle eller fantaserte.

Avsenderen strukturerer sine utsagn på en slik måte at mottaker skal kunne (inn)se eller forestille seg hva talen dreier seg om. Den måte 2. person mottar og betrakter talens narrative (handlingsoppbygning) og tematiske forhold avgjøres av en rekke faktorer. Bl.a. det som kalles handlinger eller ytringsmodaliteter. Modaliteter er ord, vendinger og verbalformer som uttrykker hvorvidt avsender vil påvirke mottaker til å oppfatte talens emne som f.eks. reelt eller ikke reelt, som mulig/umulig, sant/usant etc.. **Alle utsagn rommer implisitt eller eksplisitt en struktur hvor et JEG sier at et DU skal SE at dette kanskje, helt sikkert, slett ikke osv. er slik eller slik.**

Benevning av tid, sted, personer og saksforhold må alltid følge et mønster som gir talen logisk koherens og mening over tid. Forholdet mellom 1. person og 2. person i talen forutsetter at utsagnspersonen forblir den samme, at han presenterer seg som en stabil instans. Skifte i 1. person må markeres med eksplisitte angivelser av andre avsendere («du mener at..., han sa at...»). Mer generelt skjer dette ved hjelp av såkalte situasjonsmarkører (en markerer f.eks. at det siteres «obs obs sitat!»), som overfor 2. person angir at 1. person sitt utsagn bør tilskrives en annen 1. person enn den som i det aktuelle øyeblikk utsier det. Dette sikrer at talen holder seg flytende uten å bli utflytende.

Den deiktiske funksjon

Tale er altså avhengig av et forankringssystem, dvs. et JEG/DU/HER/NÅ-system som er stabilt og kan sikre og opprettholde samhandling. Slike forankrings- eller henvisningssystemer kalles i språkvitenskapen for *deixis* (gresk: å peke henimot noe, henvisning). Med denne betegnelse skjelnes mellom på den ene side forankring i og henvisning til tiden, rommet og personene som taler, på den annen side henvises det til bakenforliggende eller ikke-situasjonsbundne faktorer som kan være mer eller mindre sanne, fornuftige, anerkjente etc. (Rosenbaum & Sonn , 1979).

Deixis dannes hovedsakelig med pronomen eller henvisningsord, og vi skal nevne de typer som har størst relevans for oss, (etter Fillmore, 1973). Disse må forstås som innbyrdes relaterte:

- 1) *Romorientert deixis*. Denne utpeker eller refererer til et rom, gjerne et psykologisk rom, f.eks. «se der» i motsetning til «se her» eller «hør her» i motsetning til «hør der». I begge tilfelle vises det til noe tredje (3. per.) som befinner seg i ett eller annet rom, her eller der. I det siste tilfellet ser vi imidlertid klart at det befinner seg noe mer i utsagnet enn en romplassering. «Hør her» viser til at det nå kommer noe fra 1. pers. eller hans umiddelbare nærhet, eller at det er noe her en skal høre. «Hør der» refererer oppmerksomheten bort fra 1. pers., mens «hør her» tiltrekker oppmerksomheten.
- 2) *Tidsangivende deixis*. Angir referanse til tid. «Du var ikke

slik før» står i motsetning til noe nutidig. «Vil du snart slutte med» utpeker en fremtidig forventning til DU om at et JEG ønsker eller begjærer noe. Det signaliserer altså noe om JEGets indre, som ikke direkte uttrykkes.

- 3) *En sosialt bestemmende deixis*. F.eks. «De satt sammen rundt bordet der» utpeker et rom som gjøres sosialt ved pronomenet 'De' og substantivet 'bord'.
- 4) *Personlig deixis*. F.eks. «Jeg sitter her alene» refererer til et JEG som NÅ sitter HER og kommuniserer til et DU (gjerne meg selv) om noe TREDJE som her er personlig, - nemlig at dette JEG er ALENE NÅ.
- 5) *Anaforisk deixis*. Refererer til objekter som alt er omtalt eller kjent. F.eks. «Denne her» eller «Hvilken synes du...». Anaforisk deixis peker utelukkende til elementer og forhold innenfor talens rammer. Den peker med andre ord tilbake mot noe som er nevnt; f.eks. «Han gikk frem til porten og stoppet der.» «Der» viser tilbake til porten.

Alle disse former for deixis kan utføres verbalt og/eller gestisk. De har alle den funksjon at de forankrer talekjeden til et rom; samtalerommet eller det sosiale rom. Alle rom forutsetter dessuten en identifikasjon av tid, sted og samtaledelta-kerne, samt deres innbyrdes forhold. Den mest uforankrede tekst (tale må i tekstanalytisk sammenheng også forstås som tekst) Fillmore kan tenke seg er en flaskepost, flytende i Stillehavet, med følgende beskjed:

«MØT MEG HER VED MIDDAGSTID IMORGEN MED EN LITEN PINNE PÅ OMTRENT DENNE STØRRELSE I DEN ENE HÅNDEN!» (Fillmore, 1973).

Bruk av deixis - særlig anaforisk deiktiske språkelementer er avgjørende for at samhandling skal kunne finne sted. *Ved å se på bruken av deixis vil vi kunne se hvor partene plasserer ting, opplevelser osv.* Deixis innehar således en viktig funksjon ved projektiv identifikasjon. Den viser oss - på observasjonsplanet - hvilken vei projeksjonen går og retningen på presset, og i hvilken kropp de enkelte selvdeler (ytringer) forankres.

Det diskursive register

I tillegg til deiktiske funksjoner som bidrar til å skape en sosial (intersubjektiv) scene, er det maktpåliggende å fremstille

talen som diskurs eller talemåte, som viser hvordan partene søker å få opplevelse av selv og den andre til å tangere hverandre. Indre fantasier (bevisste/ubevisste) søkes realisert i det ytre (interpsykiske), og et av midlene her er diskursen. Med dette mener vi at enhver person innehar det vi kan kalle et diskursivt register (jfr. Rosenbaum & Sonne, 1979); en kan ved bruk av referenter (forankringer) og modaliteter (f.eks. følelsesmessige, herunder gestiske og mimiske, i tillegg til syntaktiske og semantiske) utføre forskjellige talehandlinger for å skape forskjellig mening og opplevelse. Det eksisterer ulike typer diskurser, f.eks.:

- 1) *En konstituerende diskurs*. En prøver å bygge opp seg selv og den andre, skape meninger og søke tangering og forståelse for hverandres opplevelser.
- 2) *En detroniserende diskurs*. En form for destruerende diskurs, der partene forsøker å presse gjennom aksept på egen opplevelse på bekostning av den andre, og derved redusere eller ødelegge mening for denne eller for hverandre.
- 3) *En appellerende diskurs*. Her dreier det seg om å få den andre til å være beholder ved bruk av appellerende reaksjonstyper.
- 4) *En dramatiserende diskurs*. Denne er nokså lik overstående og begge kjennetegner for eksempel hysteroforme ytringer. Partene skaper ved denne diskurs drama i sitt forhold.

Likevel synes det viktig å lete etter slike *gjennomgående* tema eller ytringer som vi har kalt diskurser. En diskurs trenger ikke være bevisst. Mange ytringer er ubevisste for de samhandlende, men kan likevel fremstå som en ganske bestemt diskurs. Flere diskurser kan også forløpe parallelt.

Diskurser innskrives ofte i subjektet. En kan her tenke på barnet som lærer å tale og handle på bestemte måter, hvori det skjuler seg ønsker eller begjær om dette eller hint *som det må ha andre for å realisere*. En kan også si at barnet har fått innskrevet et tale- og handleregister, som rett nok vil modifiseres - men likevel i en viss grad forbli stabilt gjennom oppvekst og voksen alder. *Dette betyr at det i registeret også befinner seg elementer (selvdeler) som subjektet ikke kan vedkjenne seg.*

Lokaliseringen av disse elementer søkes da ofte i den andre, på en slik måte at subjektet taler om disse elementer som om

det er 2. person i talen som har dem. En kan si at det som skulle forankres til et JEG forankres til et DU. Dette vil også kunne vises ved *sviktende deixis*. Når talens samlede forankringssystem forskyves skjer det en nedbrytning av skillet mellom JEG/DU og HER/NÅ systemet. Det åpner for en mulig sammenflytning av indre, fantasidominerte tema/elementer med ytre symbolske tema. En vil da også kunne vente å se en form for egosentrisk språkbruk, der en bruker deiktiske elementer som *ikke* er forankret i et etablert felles «her og nå». Språket er snarere forankret i talerens imaginære verden, der en *tror* at fortolkningspremissene er kjent for motparten.

Vi ser noe av grunnlaget for dette i barnets egosentriske tale. I en fase av livet har barnet en manglende *evne* til desentring og formidler en opplevelse av verden som en del av seg selv. Ifølge Fenichel (1945) er egosentrisk tale et middel til aktiv mestring av omgivelsene og selvkontroll av driftsimpulser. En mestrer hva en kan gi navn, og ord og språk får en magisk betydning: Tankens omnipotens blir til ordenes omnipotens. Barnet gir i denne fase også mening til persiperte ting og omgivelser ved at det *projiserer inn* animistiske følelseskvaliteter på det det kan benevne. Det tilpasser således verden i et idiosynkratisk betydningsskjema som det assimilerer opplevelser inn i. Hos voksne ser vi elementer av dette ved proaktiv identifikasjon, særlig i mer regressive parforhold hvor en mener det er unødvendig å manifest formidle tanker og følelser til hverandre siden «den andre forstår meg likevel».

IKKE-VERBALE KOMMUNIKASJONSFORMER

Det er som nevnt viktig å forstå hvordan rammebetingelsene for proaktiv identifikasjon dannes gjennom kommunikasjonen. Vi har vært inne på ulike typer *deixis*. La oss utdype noen av de nonverbale aspekter som er egnet til å formidle følelsesmessig innhold og gi grunnlag for proaktiv identifikasjon. Ikke-verbale tegn gir en ramme for opplevelser - de er emosjonelle tolkningssystemer med potensielle rolle- og forestillingsstimuleringer. Man gir så å si en melding om hvordan budskapet og flertydighetene skal oppfattes, og påvirker heri-

gjennom de interpsykiske prosessene. På denne måte kan en lettere «plassere» visse ting i den andre, ettersom det vekker bestemte emosjonelle kvaliteter hos denne. Ved kroppsholdning og ansiktsuttrykk - f.eks. som den triste sammensunkne - kan en få den andre til å føle sympati og derved la denne bli en slags beholder for egne lidelser, aggresjoner etc. Holdningene kan være ubevisst intensjonale, slik kan nonverbalitet utfylle den semantiske betydning.

Like gjerne kan nonverbalitet stå i motsetning til det verbale - såkalt nonverbal lekkasje. Herigjennom kan sender forvirre mottaker. Skal et smil oppfattes som en erotisk invitasjon eller som en ironisk latter? Jo mer flertydig sender er, jo lettere kan han fange den andre inn i sin opplevelsessfære ved at mottaker blir usikker på sin realitet. Sender kan så indusere sin egen. Det viktige er her det presset sender øver på mottaker. På den annen side kan en ofte se at *en selv* tolker andres signaler utifra prosjektiv identifikasjon for å redusere usikkerhet i samspill. Et typisk eksempel kan være den triste mor som hører at barnet gråter og forteller at barnet er trist. Barnets behov sees som projeksjon av morens behov, og gjennom barnet kan moren også identifisere seg med sin sorg. Et annet eksempel er moren som slo sitt barn fordi hun hadde behov for å ha en å trøste.

En mer allmenn måte å «plassere» deler av seg selv (selvbilder) i andre, er gjennom ytre makeup som klær, sminke, hårfasong, smykker etc. En nytter detaljer for å presentere seg selv og indusere forestillingsstimulering og mulig introjektiv identifikasjon i andre. Enkelte mennesker er usikre på seg selv, og må fremtre med et spesielt image for å få selvbekræftelse og bevare egen identitet. En søker derved å få andre til å oppleve selvet på en helt bestemt måte i henhold til idealbilder. Samtidig blir en ofte offer for andres projeksjoner. Disse forhold kan skje både bevisst og ubevisst.

KOMMUNIKASJON SOM PROJEKTIV IDENTIFIKASJON

Det eksisterer ulike kommunikasjonsstiler for å formidle ubevisst og bevisst materiale (Rosen, 1974). Noen er tilkneppet, andre eksibisjonistiske. Problematisk blir det imidlertid dersom det meste av samhandlingen og kommunikasjonen preges

gå
seg selv
tilsvare
man
andre

av eksessiv realisert projektiv identifikasjon. Meget av dette må sees i sammenheng med tidlig sosialisering, familiære forhold og konsekvensene av disse (Rosenfeld, 1971). Mange mennesker forsøker jo nettopp å «lære den andre opp» til å ivareta rollen som beholder og mottaker av projektiv identifikasjon. Herigjennom kan en få bekreftet sitt forstyrrede syn på verden og berettigelsen av å opprettholde f.eks. psykopatologi og indre patologiske introjekter.

I denne sammenheng vil vi også minne om Freuds begrep «gjentakelsestvang» eller «Hysterical fate neurosis», beskrevet av Helene Deutsch (1965), hvor personen gjentatte ganger etablerer en situasjon som uunngåelig vil føre til de samme skuffelser - uten at en selv skjønner hvorfor.

Avslutningsvis vil vi poengtere at kommunikasjon er en måte å regulere egen realitetstesting på, der en prøver ut ulike posisjoner og avstand i forhold til andre (jfr. også analytikerens prøvende identifikasjon og kommunikasjon med klienten på bakgrunn av felles rasjonalitetsprinsipp og opplevelser).

7. Projektiv identifikasjon og kollusjoner

På basis av egen klinisk erfaring med parforhold (og sterkt påvirket av Dicks, 1963, 1967), hevder Willi (1973, 1975, 1979) at partnersnes opplevelse og atferd gjensidig preger hverandre. Paret kan danne en såkalt «*interaksjonspersonlighet*», der begge føler seg bundet til hverandre gjennom felles fantasier og konflikter. Willi kaller dette for «*kollusjonsdynamikk*», og mener det foregår et ubevisst samspill mellom partene med gjensidig forsterkning av nevrotisk forsvar. Willi hevder at lignende vansker og uløste infantile konflikter utøver en sterk gjensidig tiltrekning på to mennesker som er i ferd med å velge partner, eventuelt utvikle et forhold. Begge håper å løse disse problemene ved å leve dem ut i forholdet, og det dannes et såkalt «*felles ubevisste*» på basis av samme grunnkonflikt. Når f.eks. partnerne mener at nærhet er en symbiotisk identitet, men begge har angst for en slik nærhet, kan dette idealet oppnås gjennom en kollusjon (latin: *com-*, sammen + *ludere*, å leke, lure). Den felles grunnkonflikt kan da utspilles i komplementære roller der partene polariserer sine posisjoner. Den ene part kan innta en *progressiv overkompenserende posisjon*, alltid være ytende og sterk. Den andre kan innta en *regressiv posisjon* preget av barnets kravmentalitet og forventninger om å bli tilfredsstilt uten gjenytelse. Omsorg etc. delegeres til den andre - som igjen «*vokser utover seg selv*», en *polarisering rundt samme tema*, selv om ytre atferd hos partnerne virker svært forskjellig.

I dette forsvarsspill er partenes atferd så nært knyttet til hverandre at hvert avvik fra den opphavelige kontrakt og rollepolarisering gir angst og skaper skyldfølelse. Ved polariseringen etableres en balanse ved at den enkelte benekter sider ved seg selv og delegerer dette til partneren, som skal leve ut disse behovene. «*Progressiv*» og «*regressiv*» er strengt tatt

ikke personlighetsvariabler, men partneravhengige relasjonelle holdninger.

Kollusjoner er derfor ikke et statisk fenomen, men et fenomen som oppstår mellom to. Gjennom kollusjonen illustreres *tosidigheten* ved projektiv identifikasjon. Den realiserte (interpsykiske) projektive identifikasjon viser oss balansen i de relative posisjoner partene har vis à vis hverandre: Begge bruker hverandre funksjonelt slik at det utvikles et gjensidig avhengighetsforhold der begge har en containerfunksjon. Kollusjoner anskueliggjør også *skillet* mellom imaginære og realiserte projektive identifikasjoner. Realiserte projektive identifikasjoner kjennetegnes jo nettopp av *samspillet*. Imaginære projektive identifikasjoner skjer på fantasiplanet vis à vis et imaginært objekt, men er ikke avhengig av realiteten. Dette kalles intrapsykiske projektive identifikasjoner.

Imaginære projektive identifikasjoner er imidlertid oftest et delaspekt ved de realiserte projektive identifikasjoner. Ved projektiv identifikasjon kan sees et kontinuum av *grad av involvering* og samspill vis à vis objektet. Kollusjonen er den ytterste grad av «vellykket» projektiv identifikasjon.

Enhver projektiv identifikasjon vil alltid implisere selektiv persepsjon og en «som om»-relasjon. Man vil legge vekt på bestemte aspekter ved objektet. *Men realiserte projektive identifikasjoner vil kreve at den selektive persepsjonen blir stadig mer lik en «reell» persepsjon.* Mottaker vil da i stor grad handle i overensstemmelse med den selektive persepsjonen på bakgrunn av projeksjoner og introjektiv identifikasjon. Man kan her tenke seg en tidsavhengig prosess fra a) subjektet projiserer bestemte karakteristika og fantasier inn i objektet, til b) en tilstand der objektet i stor grad tilskriver disse fantasier og karakteristika som egenskaper ved seg selv («vellykket» rolle- og forestillingsstimulering). Det eksisterer ulike typer kollusjoner. Projektiv identifisering i narsissistiske kollusjoner kan her tjene som et eksempel.

NARSISSISTISKE KOLLUSJONER

Et parforhold kan strengt tatt ikke sies å være narsissistisk; det ville være upresis språkbruk. Snarere utviser en eller begge narsissistiske problemer og karaktertrekk. Gjennom interpsykisk samspill lever de ut sine trekk og etablerer et

narsissistisk fellesskap. De kan da danne en narsissistisk kollusjon. Sentralt står partnernes ubevisste ønske om gjensidig kontroll av hverandre ved enten å bekrefte eller la være å bekrefte den annens projeksjoner. I den narsissistiske kollusjon vil det - som i andre kollusjoner - ofte skje en polarisering der den ene inntar en regressiv posisjon og den andre en progressiv. Willi (1975) viser dette med den såkalte «narsissist» og «komplementære narsissist».

Den progressive narsissist kjennetegnes av ønsket om å bli beundret, få øket selvfølelse og bruke den andre part funksjonelt for å oppnå disse behov. Den komplementære narsissist kjennetegnes ved å leve gjennom den andre. En har selv mindreverdsfølelser, og velger en partner som tilsynelatende har stor selvfølelse. Den komplementære narsissist er imidlertid ikke alltid så beskjeden. Han/hun søker en partner som idealiseres, en mottaker for ens eget avspaltede og projiserte jegideal, som reintrojiseres. En tilsynelatende objektrepresentasjonsbesettelse blir således en primær selvrepresentasjonsbesettelse ved at en deltar i den andres (og eget) idealiserte selv. Gjennom den andre får en herved identitet. Narsissisten identifiserer seg introjektivt med partnerens projektive identifikasjoner. Samtidig projektivt identifiserer han/hun sitt eget mindreverd i den andre. Begge får herved et endret selvsystem; den ene et delegert, den andre et idealisert. Begge kan således bli ubevisst knyttet til hverandre på måter de selv ikke forstår. Parforholdet kan eksistere så lenge idealiseringen varer. Relasjonen kan imidlertid etter hvert bli preget av panikk og angst. Narsissisten har angst for ikke å leve opp til den andres projiserte jegideal, og komplementærnarsissisten kan ha angst for å miste seg selv ved å miste den andre.

Analysen av den narsissistiske kollusjon viser hvor viktig projektiv identifikasjon kan være for dannelsen av de ulike polare posisjoner. Sammenfattende vil vi også hevde at kollusjonen kanskje vil være den beste modell for å analysere projektive identifikasjoner.

Enhver progressiv eller regressiv posisjon er ikke nødvendigvis et endeprodukt av projektiv identifikasjon. Vi kan tenke oss et forhold der paret i utgangspunktet reelt har de problemer og karakteristika som deres posisjon i forholdet tilsier; og deres problemer er da ikke en konsekvens av den andres projeksjoner.

8. Projektiv identifikasjon ved identitets- og avhengighetsproblemer

Projektiv identifikasjon er viktig for selvopplevelse og identitet. Individets eget selv er objekt for persepsjon - vårt selv-bilde. Det er vanskelig å oppfatte dette direkte, fordi det oftest er avhengig av andre personers reaksjon på oss (eller vår *opplevelse* av dette). Det er derfor vanskelig å tale om et statisk og entydig selv, da deler av dette kan endres gjennom sosial samhandling.

Vi kan skille mellom personlig selv og sosialt selv. Mange ganger prøver vi å tilfredsstillte andres ønsker om hvordan vi skal være (uten at det egentlig skjer en endring i oss selv). Det *personlige* selv kan vi tenke oss mer stabilt, men også deler av dette vil kunne endres gjennom sosial samhandling. En slik endring kan være gjennomgripende og vedvarende.

Identitet kan defineres som en selvrepresentasjon overfor en objektrepresentasjon, dvs. at en har et avklart forhold til hva som er selv og hva som er objekt. Projektiv identifikasjon som en mekanisme og prosess bak identitetsdannelse og opprettholdelse, må ses i forhold til grader av *identitetsdiffusjon*. Skillet mellom selv og objekt blir fragmentert og diffust. Objektet blir således «bærer» av egenskaper som gjør at subjektet kan opprettholde den fragmenterte identitet det allerede har. Dette medfører at subjektet får et avhengighetsforhold til objektet, og angst for å miste sin identitet (og de «selvdelene» en har plassert i partneren) hvis den andre går eller f.eks. dør. En kan imidlertid fortsette relasjonen på det imaginære plan (f.eks. med fraskilt ektefelle, se Løvlie, 1982, s. 121f).

På et ytre plan kan en slik avhengighet fremstå som både en devaluering eller idyllisering av objektet. *Devaluering er derfor ingen klar indikator på at partene ikke trenger hverandre*. Tilsynelatende løsrivning og uttrykt ønske om uavhengighet, kan *maskere* latente bindinger. Likeledes kan idyllisering

maskere besittelsestrang. Denne binding innehar oftast tvangstrekk - en «må» ha objektet. Det utvikles en «falsk» nærhet til et narsissistisk selvobjekt. Denne avhengighet kan også avspeile tidlige objektrelasjoner og grad av individuering (jfr. kapittel om objektrelasjoner). Samtidig som det utvikles et avhengighetsforhold til objektet, vil objektet få en sterk makt ved å bekrefte eller avkrefte subjektets identitetsbånd.

Avhengighet kan være kompleks, og trenger ikke dreie seg om et fast eller bestemt objekt, men også gjelde et rent funksjonelt objekt. Dvs. at man kan skifte kjærlighetsobjekter etter behov (vanligvis delobjekter), samtidig med at den funksjonelle objektrelasjon blir den samme, eller forsøkes gjenetablert. Dette er ingen reell objektkonstans, men snarere en funksjonell objektkonstans. F.eks. kan man alltid være på jakt etter sitt fantasibilde av en tiltrekkende partner, og forsøker å etablere dette gjennom enhver ny objektkontakt.

Berg (1980c) gir en treffende beskrivelse av slike ikke-helhetlige objektrelasjoner. Disse er ofte typiske for personer som ligger nær borderlineskiktet: Relasjoner blir mer utvendige enn indre. Partene kan ofte bli delobjekter for hverandre, der spesielle funksjoner løsrives og bekrefte ensidig. Det er ofte tale om en form for delobjekt-persepsjon. Berg trekker f.eks. frem en kvinnelig klient som omtaler sin venn på følgende måte: «Den elskereren jeg nå er sammen med, begynner jeg å gå trøtt av. Jeg tror jeg vil ta meg en annen snart. Du vet, det er så vanskelig å finne en som en kan gå skikkelig sammen med seksuelt.» Han ble et delobjekt for henne, som kunne byttes ut når hun fant en bedre elsker som kunne gi henne flere orgasmer (s. 213). Den funksjonelle objektkonstans er tydelig. I slike forhold vil vi også vente å finne kortvarig idealisering og påfølgende devaluering.

I mange forhold kan vi også se en konstant søken etter å få bekreftet sin egen narsissistiske omnipotens - særlig på det seksuelle området. Denne fungerer ofte som et forsvar mot mindreverdighetsfølelser. Et samleie kan f.eks. bli en narsissistisk prestasjon, der det primære mål er å vise hvilken god elsker/elskerinne man er - ikke nødvendigvis for at den andre skal ha det godt - men for å få bekreftet sitt eget selvbilde som uovertreffelig. Når slike bekreftelser ikke inntreffer, ser man ofte en devaluering av motparten. Det primære mål er ofte erobringens lykkerus, med påfølgende likegyldighet og deva-

luring. Man skal imidlertid ikke se bort ifra den rolle projektiv identifikasjon kan ha ved at man identifiserer seg med *motpartens* tilfredsstillelse. Den blir så og si ens *egen* (eventuelt at man ikke har «lov» - av ubeviste grunner - å nyte denne selv).

I noen faser av livet vil projektiv identifikasjon ha større betydning for identitetsutvikling enn ellers. Vi tenker her på forskjellige psykososiale kriser og livsfaser som f.eks. ungdomstiden (de Wit & van der Veer, 1982), etablering av parforhold (Colarusso & Nemiroff, 1981), barnefødsel (Brudal, 1979), overgangsalderen (Michaelis, 1980) etc. Vi vil imidlertid understreke at projektiv identifikasjon kan betraktes som en normalpsykologisk prosess i enhver samhandling. Det er grad og intensitet som bestemmer såkalt patologi.

9. Prosjektiv identifikasjon som kontrollstrategi

Ved prosjektiv identifikasjon er det som nevnt vanskelig å snakke om en ensidig maktutøvelse, der den ene part er et offer for den andre. Makt utøves i første rekke for å oppnå og vedlikeholde *noe*. I en parrelasjon henger makt nøye sammen med kontroll. Når det foregår en maktkamp mellom partene - i en eller annen form - er det i første rekke for å sikre seg kontroll over forholdet og *objektet*. Vi vil her presentere et problempar og vise hvordan prosjektiv identifikasjon kan være en form for objektskontroll. Vi refererer fra to leserbrev:

Kvinnen først;

«Han hakker og hakker. Vet De hvordan det føles? Nei, det kan De nok ikke forestille Dem. Det er grusomt. Samme hva jeg sier eller gjør - han må bemerke det. Tar jeg en rød bluse på, sier han: 'Du er for gammel til å kle deg i rødt' - og jeg er ikke mer enn 40! Til middag forlanger han gulrøtter til hvis jeg har laget kålstuing og kålstuing til hvis jeg har gulrøtter. Får vi besøk, og jeg har satt frem en bukett nelliker, synes han at nelliker er sprøtt, og spør hvorfor jeg ikke skaffet roser! Ingenting av det jeg gjør er godt nok for ham. Før var han ikke slik - eller så var det jeg som ikke tok det så alvorlig? Med tiden blir man imidlertid mindre tykkhudet og ikke mer. Er reaksjonene hans bare sykkelig bedrevitende, eller hva? Han sier imidlertid alltid at det bare er godt ment og til mitt eget beste! Men kanskje henger det sammen med at han har begynt å få tiltagende problemer på jobben? Jeg skulle gjerne avstå fra noe hvis jeg bare fikk litt mere støtte av ham. Slik som dette kan vi ikke leve videre! Hva skal jeg gjøre?»

Mannens versjon;

«Min kone er i den siste tiden blir superfølsom. Hun vet imidlertid godt om hvor meget jeg legger vekt på 'grundighet'. Når jeg ikke liker noe, kommenterer jeg det straks. Dessverre må jeg si; min kone er alt for impulsiv, hun er nå en gang noe for seg selv med all sutringen sin. Jeg kan bare ikke utstå slikt visvaseri. I mange ting er hun rett og slett barnslig! Jeg vil bare få henne til å bli mer bevisst og selvkritisk. Hun ville kunne profitere på å følge mine råd.»

(Müller-Lückmann, 1979)

Kvinnen er her åpenbart den som kan sies å ha fått den negative beholderfunksjonen, og retningen av projeksjonene og kontrollforsøkene går fra mannen og til henne. Hun forsøker å motstå hans press og kontrollforsøk, og synes å vegre seg en beholderfunksjon. Desto mer forsøker han å kontrollere og holde henne fast i rollen som infantil, impulsiv etc.. «Ingenting av det jeg gjør er godt nok for ham,» sier hun.

Av sammenhengen ser vi imidlertid at det er mer uttrykk for en klage. Det fremgår også at hun er en del forvirret mht. fortiden: «Før var han ikke slik - eller var det jeg som ikke tok det alvorlig?» Dette antyder at hun tidligere har mestret beholderfunksjonen.

Av brevet ser vi at han liker kål når han får gulrøtter og omvendt - omtrent som hos treåringen er ingenting godt nok for ham (jeg er barnslig blir imidlertid til hun er barnslig). Han er ikke bevisst sin infantilitet og rasjonaliserer den bort under bemerkninger som «godt ment». Konen har imidlertid oppdaget smerten i beholderfunksjonen («det er grusomt»), dvs. å leve som en kone som er dum og gjør alt galt. At hun kan ha fungert som en god mor for mannen viser seg i hennes vilje til å stille spørsmål vedrørende problemenes plassering og inngå kompromisser; «han har problemer på jobben»; «jeg skulle gjerne avstå fra noe» osv. Den doble rollen som både imøtekommende («god mor») og barnslig, impulsiv kone er blitt umulig for henne. Han snakker til henne på en definatorisk måte; «jeg vet hva du er». Det er bl.a. gjennom slike utsagn at kontrollaspektet blir tydelig.

Mannens kontrollmåter kan forstås som en måte å presse

konen til å utleve hans infantile deler, og derigjennom sikre seg mot den trussel disse representerer *for ham selv*. Lokalisert i konen, er han i stand til å kontrollere og devaluere dem. Dermed ufarliggjør han dem. Samtidig sikrer han konens avhengighet til seg selv, som også er hans egen avhengighet. Konen kommer på denne måte i den tilsynelatende paradoksale situasjon å skulle være både mor, barn og kone - alt på samme tid!

Visse former for projektiv identifikasjon kan være mer objektkontrollerende enn andre, og har *invadering med omnipotent kontroll som mål* (Klein, 1955). Eksempler kan være maktbruk i mellommenneskelige forhold - f.eks. skyldindusering, destruktiv forføring o.l.

Kontrollelementet ved projektiv identifikasjon reiser flere spørsmål.

Kommer kontrollen inn a) som et *resultat* eller *direkte* ved den projektive identifikasjon, eller b) blir projektiv identifikasjon et *middel* som gir *grobunn* for påfølgende kontroll (projektor etablerer et *maktpotensiale* som gir en mulighet til å kontrollere)? Ved sistnevnte mekanisme kunne vi tenke oss at ved å tro en forstår den andre, oppnår en kontroll ved selvsikkerhet. Vi pretenderer ikke å løse disse problemstillingene her, men antar at de har klinisk nytteverdi.

10. Projektiv identifikasjon og vandrende symptomer

I en rekke problemfylte parforhold kan vi iblant se at den ene part utvikler symptomer av en eller annen art. Disse kan være av seksuell karakter, rusmisbruk, psykosomatiske lidelser og konversjonssymptomer o.l. Selv om disse tilstandene er ubehagelige eller smertefulle og tærer på partenes bånd til hverandre, kan de være like vanskelige å endre som parets uttrykte motivasjon: «Vi prøver så godt vi kan, men det går bare ikke,» er et vanlig utsagn. I andre tilfeller skjer en *ombytting* av roller, der symptomet «vandrer» fra den ene til den andre. Richter (1970) beskriver et slikt par: Da paret møtte hverandre hadde mannen stor seksuell appetitt, mens kvinnen var mer seksuelt reservert. Etter hvert som forholdet utviklet seg, ble hun mer og mer frigid og avvisende overfor ham. Hun søkte til sist behandling for dette. Behandlingen var vellykket i den forstand at hun fikk mer og mer lyst på sex, og ble istand til å oppnå orgasme. Mannen som var vant med en svak og underdanig kone, fikk nå en seksuelt utfordrende og krevende partner - på høyde med ham selv. Til konens overraskelse begynte imidlertid mannen nå å unngå sex, og reagerte sogar med impotens.

Richter analyserer dette kasuset utifra sin rolleteori. Det fremkommer at mannen fungerte overkompenserende for å dekke over sin selvusikkerhet. Den frigide og svake kone var hans «negative identitet». Hun representerte hans svakhet, som han hadde splittet av og ikke kunne vedkjenne seg. Hennes manglende seksuelle lyst gav ham en følelse av ubestridelig potens og styrke - Richter nevner imidlertid ikke hva som lå til grunn for kvinnens frigiditet. Han skriver kun at hun ble mer og mer frigid. Med begrepet «projektiv identifikasjon» kan vi kanskje forstå prosessen bak det «mobile» symptom, og dessuten si noe om *begge* parter.

Vi kan her tenke oss at kvinnen - med sin underkastende og «svake» atferdsmåte - hadde behov for en mann som kunne være «beholder» for hennes styrke, som hun var avsplittet fra og ikke vedkjente seg. Mannen på sin side trengte henne som «beholder» for sin svakhet; en funksjon hun mestret så godt at hun endte i terapi. Gjennom behandlingen greide hun å integrere sin uerkjente styrke, med den følge at hun ikke lenger kunne inneha den tidligere beholderfunksjonen for mannens svakhet. Dette ble en trussel for mannen, og han utviklet symptomet impotens som uttrykk for sin egen selvsikkerhet og uintegreerte svakhet.

I eksemplet er det imidlertid vanskelig å isolere de mulige projektivt identifikatoriske elementer. Til det er kasuset altfor ufullstendig. Vi må likevel anta at det ble øvet et press fra mannens side, gjennom ytringer og utspill om egen fortrefelighet og potens, og hentydninger til hennes udugelighet, dvs. svakhet.

11. Projektiv identifikasjon i fantasi og drøm

I det foregående har vi skrevet mye om ubevisste fantasier, uten å gi noen konkret beskrivelse av deres beskaffenhet. Fantasier har en sentral plass i vår tilværelse. Her ligger den psykiske utviklingshistorie nedfelt, påvirket av den aktuelle realitet. Derfor vil vi ta utgangspunkt i en fantasi Suzanne Brøgger gjengir i boken «Fri oss fra kjærligheten» (1975). Dernest vil vi diskutere fantasiaspektet slik det kan komme til syne i drømmer og drømmeanalyse av parforhold. Først må vi imidlertid komme frem til en nærmere bestemmelse av hva fantasier er.

HVA ER FANTASIER?

Begrepet er komplisert fordi det anvendes både om det beviste, førbevisste og ubevisst imaginære. Fantasi er en mental iscenesettelse der subjektet forestiller seg selv i forhold til andre, først og fremst til et ønsket objekt og hindringen for ønskeoppfyllelsen (den prohibitive instans, f.eks. overjeg, ytre hindringer etc.) (jfr. Laplanche & Pontalis, 1972).

Den engelske psykoanalytiker Susan Isaac (1952) har oppsummert de viktigste karakteristika ved fantasiene: 1) Fantasier er de ubevisste prosessers viktigste innhold og 2) ubevisste fantasier angår primært *legemer* og representerer driftsmål rettet mot objekter. 3) Disse fantasier er først representanter for libidinøse og destruktive drifter; tidlig i utviklingen utarbeides de også til forsvar og likeledes til ønskeoppfyllelse og angst-innhold. 4) Freuds postulerte «hallusinatorisk ønskeoppfyllelse» og hans «primær identifikasjon», «introjeksjon» og «projeksjon» er fantasilivets basis. 5) Gjennom ytre erfaringer blir fantasier utarbeidet og mulig å uttrykke, men deres eksistens avhenger ikke av slike erfaringer. 6) Fantasiene er

uavhengige av språk (ord), skjønt de under visse omstendigheter kan uttrykkes verbalt. 7) De tidligste fantasier erfares som følelser, senere tar de form av plastiske bilder og dramatiske forestillinger. 8) Fantasier har så vel psykiske som kroppslige effekter, f.eks. konversjonssymptomer, kroppslige kvaliteter, karakter og personlighet, nevrotiske symptomer, hemninger og sublimeringer. 9) De utgjør det operative ledd mellom drifter og mekanismer. Hvis disse studeres i detalj, kan enhver type jegmekanisme betraktes som dannet gjennom spesifikke typer fantasier - som i siste instans har sin opprinnelse i driftsimpulser. En mekanisme er en abstrakt og generell term som beskriver gitte mentale fantasiprosesser, som oppleves av subjektet som ubevisste fantasier. 10) Tilpasning til virkeligheten og realitetstesting fordrer støtte av medvirkende ubevisste fantasier. Observasjon av hvordan kunnskap om den ytre verden utvikles, viser hvordan barnets fantasier medvirker i innlæringen (jfr. Piaget, 1970). 11) Ubevisste fantasier utøver hele livet en kontinuerlig innflytelse både på normale og nevrotiske mennesker. Forskjellen ligger i de dominerende fantasiers særlige karakter, ønskene og angsten som er forbundet med dem, og det gjensidige samspill mellom disse og den ytre verden. (Jfr. Dines Johansen, 1977).

EROTISK FANTASI SOM PROJEKTIV IDENTIFIKASJON - ET ANALYSEKEMPEL

I analysen av Brøggers fantasi støtter vi oss til Brandt (1980). Brøgger presenterer denne som en fantasert figur som utøver en særegen makt over henne; nemlig å kunne være herre over hennes masturbatoriske orgasme. I denne erotiske fantasien vil vi vise det ubevisste ønske og den ubevisste fantasi som impliserer projektiv identifikasjon.

Fantasien går ut på;

«at menn (gjerne uten eksamen) blotter seg for meg og onanerer, og jeg kan ikke slippe unna synet (gudskjelov). De gjør det som regel på gater og veier, i oppganger og porter eller i bussen eller nede ved Søerne. En mann sitter ved siden av meg i bussen og hvisker noe til meg om at han er kåt og begynner å onanere, og jeg kjører alltid to-tre holdeplasser for langt i ren

fascinasjon. Spør ikke meg om hvordan de andre passasjerer reagerer for det har ikke noe med saken å gjøre. Spør meg heller ikke, hvordan jeg kan få meg selv til å gå med alle disse menn inn i oppganger og porter, for saken er at jeg bare alltid er på pletten når en mann blottes seg for meg. Han rører meg aldri, for dels er han av den sorten som ikke tør, og dels ville det jo bare forhale orgasmen, da det jo dreier seg om et rent kikkerforhold. Jeg er alltid vanvittig elegant kledd i denne fantasien, og han insinuerer alltid noe i retning av at jeg er litt av en gris og hva verre er: at jeg nyter å være det. Jeg sier ham aldri imot, sant å si, sier jeg aldri noe i fantasien min, jeg er alltid taus som gull. Men jeg identifiserer meg i den grad med ham, at jeg opphører med å eksistere selv og litt etter litt blir til ham... og det er i virkeligheten hans orgasme som blir til min egen» (Brøgger, 1975, s. 163, vår utheving).

Denne projektive identifikasjon med en mann formuleres også innledningsvis: «Det går ut på noe sånt som ... at jeg blir en mann» (s. 163). Vi vil her våge antagelsen at Brøggers fantasi henger sammen med flere genetiske faktorer. Sentralt kan være problemer med maskuline elementer i selvet hennes.

Benektning av maskuline selvdeler kommer frem gjennom hennes passive subjektsfremstilling: «Jeg går med disse menn» - ikke at de går med henne. Hun er bare tilstede, tilfeldig og «uforskyldt». Hun «kan ikke slippe unna synet» istedetfor at hun *ikke vil* vekk fra synet. Synet oppsøkes ikke aktivt - det er mennene som blottes seg.

I Brøggers fantasi er objektets subjektivitet uviktig og uinteressant. Det som betyr noe er objektets funksjon som fallisk/maskulint delobjekt. Dette kommer frem gjennom alle hentydninger om mennenes ansiktsløshet:

«... jeg kunne ikke se ansiktet hans på bildet, det tapte seg i mørket, og det passet meg utmerket. Men reisen hans og den uoppskårne sigaren i bakgrunnen vitnet om at jeg var på rett vei» (s. 167-168). «Jeg grep om den varme sæden med hendene og gned den ellevert i huden, håret var vått ved tinningene og det sved i øynene». (s. 170)

Mannens orgasme ble bokstavlig talt i-øye-fallende. Det ekstatiske øyeblikk for Brøgger kommer når en fallisk/maskulin projektiv identifikasjon skjer. I dette øyeblikk opphører hennes eksistens som feminint subjekt. Mannens orgasme blir hennes orgasme.

Det som er gjennomgående i Brøggers fantasi, er at hun velger «gamle avfeldige, underkuede og engstelige menn», hvis liv er i ferd med å ta slutt eller har vært en fiasko etc. Dvs. menn som i en eller annen forstand kan betraktes som impotente eller kastrerte. Brøgger projiserer sin maskulinitet på disse og den falliske funksjon de representerer. Denne kan hun så ta tilbake som amputert eller kastrert maskulinitet ved å motta deres orgasme, men dette gir ingen reell tilfredsstillelse, og fantasien gjentar seg gang på gang.

En slik fantasi kunne gjerne blitt utagert. De samme aspekter av projektiv identifikasjon er tilstede i fantasien som i det reelle. Vi har her å gjøre med en *fantasert intrapsykisk projektiv identifikasjon*, som like gjerne kunne ha vært realisert *interpsykisk*.

PROJEKTIV IDENTIFIKASJON I DRØMMER

Drømmen kan også være en kilde til å forstå projektive identifikasjoner - både på et intrapsykisk og interpsykisk plan. I drømmen kan andre representere sider ved en selv; det subjektive kan med andre ord representeres som objekter i drømmen (Freud, 1900, 1911b).

Projeksjoner i drømmer er diskutert av Freud (1900) og Freeman Sharpe (1949). Drøm kan også være en måte å kommentere ubevisste persepsjoner av hverandre på (Langs, 1971, 1978). Bruk av drømmer i parforhold og parterapi er klart illustrert av Nell (1976).

Den som kommer nærmest vår forståelse av projektiv identifikasjon som element i drømmen, er René Nell som med utgangspunkt i Jung viser Anima- og Animusprojeksjoner mellom partnerne. Partneren symboliserer i drømmen ubevisste og ikke-aksepterte sider ved *en selv*. På denne måte «lager» subjektet gjennom drømmen et objekt som det projektivt kan identifisere seg med. Gjennom drømmen kan vi også se den *introjektive* identifikasjon; drømmeren kan f.eks. iden-

tifisere seg med det som er projisert i det aktuelle parforhold. Gjennom drømmen lever en med andre ord ut den andres projeksjoner.

En kan også fortelle at en *ikke* vil ta imot det andre har forsøkt å «plassere» inn i en. Et eksempel kan være en ung kvinne i psykoterapi som ikke klarte konfrontasjoner og var veldig usikker på seg selv. I timen før drømmen hadde terapeuten tolket mye av det materiale klienten presenterte. Terapeuten, som var meget fornøyd etter dette, ble derfor sterkt forundret da klienten neste time møtte deprimert og fortalte følgende drøm: «Jeg drømmer at min mor stapper mat ned i halsen på meg. Hun stapper så mye at det står fast og jeg vil spytte det ut. Men hun bare påtvinger meg mer mat». På et plan kan drømmen forstås som en kommentar til foregående time: «Jeg kan ikke ta imot alle dine tolkninger. Du er for rask.» Drømmen var her ikke bare en ubevisst fantasi, men en reell persepsjon av terapeuten.

12. Projektiv identifikasjon og opplevelse

Det eksisterer ulike bevissthetsnivå i en opplevelse, samtidig som noe er ubevisst (Bion, 1977). Ofte blir vi sittende med en opplevelse vi vanskelig kan finne en rasjonell forklaring på (det ubevisste i opplevelsen).

Opplevde fenomener kan være lokalisert i omgivelsene (lyder, andre personer) eller i personens egen kropp og psyke (fornemmelser, følelser etc.). Fenomenene kan også virke ulokaliserbare (en vet ikke hvem som er opphavet til fornemmelsene eller hvem som «eier» dem). Når vi snakker om projektiv identifikasjon og opplevelse, kan det dessuten være fruktbart å skille mellom opplevelser hos subjektet som er *sender* og hos subjektet som *mottaker* (selv om begge er subjekt og objekt for hverandre).

PROJEKTIV IDENTIFIKASJON SOM GJENSIDIG, INTERPSYKISK PROSESS – TO EKSEMPLER

Ogden (1982) har vist hvorledes terapeuten som mottaker introjiserer det projiserte, og blir sittende igjen med en fremmed følelse. Ogdens klient er en ung mann som gjennom livet hadde slitt med følelser av å «miste» seg selv i forhold til sin far. Faren tok intens interesse i aktiviteter, lekser, venner og venninner ol. i en slik grad at klienten til slutt mistet opplevelsen av at aktivitetene var hans egne. Han hadde til slutt «brutt» alle bånd til sin far for å utvikle sin egen identitet. Følelsen av identitetsløshet gav ham en følelse av impotens og inadekvans. Etter å ha vært en tid i behandling, sluttet en eldre kollega i det firmaet han arbeidet i. Han følte seg nært knyttet til denne mannen som hadde vært hans rådgiver. Han begynte da å fylle hver terapitime med snakk som hindret

terapeuten i å kommentere. Etter flere uker fortalte han en drøm, der han hadde sett terapeuten snakke med noen på gaten - han trodde det var en kollega av terapeuten. Han mente at terapeuten - sammenlignet med kollegaen - så liten, rar og svak ut. Han forestilte seg at kollegaen var mer kompetent og vellykket, og at terapeuten mottok råd fra ham. Han fortalte at han følte skyld når han sa dette til terapeuten, fordi han ikke ønsket å såre ham. Men det var dette han følte. Terapeuten, som var vant med forskjellige reaksjoner fra klienter, begynte imidlertid gradvis å føle seg uvel. Han følte at stemmen ble tynn og svak når klienten «tillot» ham å snakke. Klienten derimot, rapporterte at han følte seg svært ovenpå og maskulin i disse timene. Han følte likevel skyld ved det «faktum» at han var mer atletisk og vakrere enn terapeuten; og at han sannsynligvis var bedre enn ham i de fleste aktiviteter. Denne devaluering ble etterhvert opplevd som et faktum dem imellom. Terapeuten ble klar over at hans følelse av svakhet vis å vis sin egen far var blitt reaktivert gjennom denne klienten. Han opplevde det slik at klienten til sist ville finne ham så ineffektiv at han ville droppe ham (Ogden, 1982, s. 44-56). Ved analytisk refleksjon fant imidlertid terapeuten ut at hans egne følelser var blitt vekket av klienten. Dette som en del av proaktiv identifikasjon som involverte pasientens følelser av inadekvans, i relasjon til faren. Vi kan også forstå klientens reaksjoner på bakgrunn av identifikasjon med rådgiveren («det tapte objekt»).

Terapeuten blir her klar over det som skjer ved refleksjon og innsikt i egne konflikter. I vanlige forhold er det vanskelig å forvente dette hos partene. Derfor blir en ofte mer mottakelig for det projiserte og får vansker med å fjerne seg fra det. En aksepterer raskere projeksjonen (den projektive identifikasjon) som en del av seg selv.

Det er viktig å klarlegge hvilken retning det projiserte har. Vi har tidligere snakket om sender og mottaker. Bions begreper om beholder («container») og det beholdte («contained»), og transport av elementer der partene kan «hestehandle» med hverandre, favner imidlertid dette bedre (Bion, 1977). Teorien innebærer at begge gjensidig kan dele beholderfunksjonen: «Du beholder mine betaelementer som jeg ikke kan (eller vil) beholde, og så beholder jeg dine». Proaktiv identifikasjon er gjerne en gjensidig prosess i parforhold, og ikke en ensidig

prosess der den ene blir offer for den andre. Vi vil nå illustrere hvorledes en slik transport kan foregå med et utdrag fra Gustav Meyrinks bok; *Der Golem* (1915). Mester Pernath får et brev fra en dame «i nød», dvs. en kvinne som opplever dødsangst. Mester Pernath har selv vært syk og psykotisk, og hans fortid er lukket ved hypnose.

Kjære ærede Mester Pernath!

Jeg skriver dette brev til Dem i all hast og i dypeste sjelekval. Tilintetgjør det straks De har lest det, er De snill - eller enda bedre, gi meg både brevet og konvolutten tilbake. - Ellers får jeg ikke ro på meg.

Vær så snill å ikke røpe for noe menneske at jeg har skrevet til Dem. Si heller ikke noe om hvor De begir Dem hen idag!

Deres ærlige, gode ansikt inngjød meg - «nylig» - (av denne korte hentydning til en episode De ble vitne til, vil De nok kunne gjette hvem som skriver dette brev, jeg tør ikke sette mitt navn under det) - stor tillit. Dessuten var Deres kjære avdøde far min lærer da jeg var barn - alt dette gir meg mot til å henvende meg til Dem, det eneste mennesket som kanskje ennå kan hjelpe meg.

Jeg bønnfaller Dem om å komme til Domkirken på Hradschin i eftermiddag klokken fem.

En dame De kjenner (Meyrink, 1980, s. 66).

Første setningen formidler her stemningen kvinnen befinner seg i. «All hast og i dypeste sjelekval» er ord som skal formidle en dramatisk effekt og sette mottakeren i den rette stemning. Den neste setningen kan leses: Tilintetgjør straks det jeg sender deg, det er for farlig å beholde. Her kan vi se en analogi til barnet som projiserer ut destruktive fantasier det ikke kan beholde, men samtidig får angst for at disse kan ødelegge objektet (mor), og derved barnet selv. Første del av setningen kan derved leses: Ødelegg det jeg ber deg beholde, før det ødelegger deg - dvs. meg. I andre del av setningen ser vi ambivalensen: «Gi meg det tilbake», dvs. behandle det og gi meg det tilbake i modifisert form slik at angsten gir seg, og jeg får ro. Gjør betaelementet jeg sendte deg om til alfaelement.

«Vær snill å ikke røpe for noe menneske at jeg har skrevet til Dem,» kan leses: Vær beholder for mitt innhold, gi det jeg sender deg psykisk asyl. «Deres ærlige, gode ansikt inngjød meg nylig - stor - tillit.» Dette utsagnet er eksemplarisk for presset eller manipulasjonen for at objektet skal bli mottaker eller beholder for det projiserte. «Dessuten var Deres kjære avdøde far min lærer da jeg var barn.» Vi ser her videre press med henvisning til familiære relasjoner og forestillingen om det trengende barn. Dvs. deres far beskyttet meg «gav meg bryst og næring» som barn. Nå er din far død, dermed må du overta og fortsette å gi barnet næring og beskyttelse, dvs. motta projeksjoner, modifisere og gi tilbake som det nærværende nærende bryst. «Alt dette gir meg mot til å henvende meg til Dem, det eneste menneske som kanskje ennå kan hjelpe meg.» Igjen ser vi ytterligere press med allusjoner til den eneste, dvs. den ene mor som kan nære: «jeg bønnfaller Dem om å komme..».

Dette brevet illustrerer godt de første stadier av projektiv identifikasjon (herunder forestillingsstimuleringen). Vi merker godt kvinnens fantasier og presset mot objektet.

Mester Pernath er bare et altfor godt objekt for et slik press. Han vet ikke hvem han er: «Hans fortid var lukket og utilgjengelig som en dør.» Han får plutselig mulighet til mening i en tidligere meningsløs tilværelse: «*Mine timer hadde fått innhold, - innhold fylt av rikdom og glans. Så skulle det morkne tre enda bære frukter!*» Han tar begjærlig imot rollen som frelser: «*Og mens jeg satt med brevet i hånden, visste jeg så sikkert at jeg nok skulle bli istand til å hjelpe, uansett hva det gjaldt. Jubelen i mitt hjerte gav meg visshet, Atter og atter leste jeg ordene: «Og dessuten var Deres kjære avdøde far min lærer da jeg var barn,» jeg måtte snappe etter været. Lød det ikke som en forgjettelse; «Ennå idag skal du være med meg i paradisi.»» Dvs. en enestående sjanse til å realisere en symbolsk «mor-barn» symbiose gjennom projektiv identifikasjon: «*Hånden som ble strakt ut mot meg, og som søkte min hjelp, den rakte meg gaven; minnene om fortiden, dem jeg tørstet etter.*» Her kommer «hestehandelen» inn i bildet; Jeg gir deg psykisk asyl, dvs. er beholder for deg, og det gir meg en mening med mitt liv. Dette skulle vise vårt poeng om personlig disposisjon for projektiv og introjektiv identifikasjon.*

Da mester Pernath møter kvinnen får vi en fin illustrasjon på det interaksjonelle press partene øver på hverandre. Hun sier: «Jeg vet ikke hvordan jeg skal få takket Dem Mester Pernath, for at De kom den lange veien hit for min skyld - og i dette ufysiske været.» «Jeg ville ha falt på kne og kysset hennes føtter fordi det var hun som trengte hjelp, og fordi hennes valg var falt på meg», tenkte Mester Pernath.

Neste sekvens viser modifiseringen av det projiserte og reintroksjonen hos projektor: «Jeg skjenket henne av den styrke som var kommet til meg i det øyeblikk jeg leste hennes brev, og som nå vellet sterkt frem i meg på nytt. Jeg så at den langsomt gjorde henne sunn igjen» (s. 71). Teksten her taler på mange måter for seg selv.

Mester Pernaths siste utsagn er ikke bare hans fantasi. Når hun får bekreftelse på at han stiller opp, tar hun ham inn som et godt objekt med det resultat at hun igjen blir harmonisk, kan tenke klart og fornuftig. Angsten gir seg, og hun er plutselig blitt en «ressursperson». Hun reintrojiserer med andre ord nå sin ufarliggjorte projeksjon. Mester Pernath på sin side har introjektivt identifisert seg med det press han er blitt utsatt for, og gjør faktisk aktiv inkorporerende forsøk med utgangspunkt i egen tilstand og fortid. Det hele er blitt en gjensidig prosess, og kan stadfeste det vi tidligere har hevdet; projektiv identifikasjon er et interpsykisk fenomen og krever ikke nødvendigvis noe offer eller seierherre. For en kort stund får begge parter en lindring, håp og løfte om bedring.

BEGJÆR, PROJEKTIV IDENTIFIKASJON OG SPLITTING

Projektiv identifikasjon som fantasi kan også skje i en felles fantasi som partene innehar ovenfor hverandre. Som tidligere nevnt er splittingsfenomenet nært knyttet til projektiv identifikasjon. Som kjent inneholder spaltningen et «enten-eller» der relasjoner preges av en sort-hvitt tenkning – ikke minst ønsket om – og redsel for – den totale symbiose (f.eks. idealisering av objektet) eller den totale avstand (f.eks. devaluering av objektet). Denne sammenheng kommer tydelig frem i eventyret «Hvite Svane og Prinsen» av August Strindberg (1902). Eventyr er et godt uttrykk for menneskers fantasiverden, og viser mytisk mange av de konflikter og problemer vi møter

i det reelle liv. Stykket handler om Hvite Svane som er bortlovet til en konge hun ikke har møtt. Hennes far - hertugen - drar ut i krigen og Hvite Svane blir hjemme hos sin stemor som passer på henne. Hennes «utvalgte» sender en prins for å underholde henne. Disse to blir imidlertid straks forelsket, og vår illustrasjon av projektiv identifikasjon og splitting er hentet fra noen handlingssekvenser mellom Hvite Svane og Prinsen. De to får visse forviklinger med stemoren som prøver å skille dem, og dette øker dragingen de to har til hverandre. Stemoren kan betraktes som et overjeg. Første sekvens uttrykker idealiseringen og ønsket om symbiose, i en atmosfære som preges av trussel om sanksjoner fra stemoren:

Hvite Svane: *«Nå er du den eneste for meg på hele jorden. Du er min far, nå da hun har skilt meg fra min fars dyrebare beskyttelse.....»*

Vi aner her incestuøse ønsker som forskyves til Prinsen.

Prinsen: *«Så du svanen?»*

Hvite Svane: *«Nei, men jeg hørte den. Det var min mor.»*

Prinsen: *«La oss flykte.»*

Hvite Svane: *«Nei, vi må ikke flykte. Vi skal møtes i våre drømmer. Skal vi ikke? Men for at vi skal kunne det, må du....elske meg mer enn noe annet på jorden. Elsk meg du, du, du.»*

Vi ser her understrekingen av symbioseønskene, og de narsissistiske krav om hel og full objektkontroll.

Prinsen: *«Kongen og min ed til ham...»*

Prinsen ytrer her motstand mot en betingelsesløs symbiose.

Hvite Svane: *«Jeg er din dronning - jeg er ditt hjerte.»*

Ytterligere press.

Prinsen: *«Jeg er en ridder.»*

Hvite Svane: *«Jeg er ikke, og derfor tar jeg deg min prins...»*

(Hun hvisker navnet hans, mens prinsens navn måtte ikke uttales, derfor bryter hun et forbud.)

Prinsen: *«Fy, fy, hva har du gjort?»*

Hvite Svane: *«Jeg gav meg selv til deg da jeg uttalte ditt navn - med meg på dine vinger er du deg selv igjen.»*

(Hun hvisker hans navn igjen.)

Vi ser at hun antyder at prinsen ikke kan være «hel» uten henne, og at hun vet hva han er.

Prinsen: (Han strekker ut hånden, som om han fanget opp navnet sitt.) «*Var det en rose du kastet til meg?*» (Han sender et slengkyss tilbake.)

Hvite Svane: «*Du kastet en fiol til meg, det er hva du er – det er hva din sjel er. Nå drikker jeg deg inn, jeg har deg i meg – i mitt hjerte. Nå er du min.*» (s. 137-138)

Denne sekvensen viser oss manipulasjonen og presset mot symbiosen ved hjelp av proaktiv identifikasjon. Den genetiske forbindelse knyttes; narsissistiske idealiserende innslag, kannibalistisk inkorporering og forestillingsvekkingen. Prinsen oppgir sin motstand og hans symbioseønsker aktiveres.

I den neste sekvens utviskes egogrensene på veien mot parets totale sammensmeltning.

Hvite Svane: (Kaster seg i prinsens armer og prinsen kysser henne på munnen.) «*Du kysset meg ikke.*»

Prinsen: «*Det gjorde jeg nettopp.*»

Hvite Svane: «*Jeg følte ikke kysset ditt!*»

Prinsen: «*Da elsker du med ikke!*»

Hvite Svane: «*Omfavn meg.*»

Prinsen: (Omfavner henne). «*Jeg tar pusten fra deg.*»

Hvite Svane: «*Nei, nå kan jeg puste.*»

Prinsen: «*Gi meg sjelen din.*»

Hvite Svane: «*Her har du den.....gi meg din.*»

Prinsen: «*Åh, nå har jeg din og du har min.*»

Hvite Svane: «*Gi meg tilbake min.*»

Prinsen: «*Og jeg vil ha min.*»

Hvite Svane: «*Prøv og finn den.*»

Prinsen: «*Åh - vi har mistet våre selv, du er meg og jeg er deg.*»

Vi kan her spore angst og forvirring ved oppløsning av egogrensene. Angsten blir imidlertid til oppdagelsen av sammensmeltningen.

Hvite Svane: «*Vi er ett!*»

Prinsen: «*Den kjære Gud hørte din bønn – vi har funnet hverandre.*» (s. 149)

Realiseringen av dette felles begjæret dvs. den perfekte symbiose slår imidlertid med en gang over i begjærets nullpunkt. Dette kan likestilles dødsdriftens realisering – et nirvana eller en paradistilstand der subjektoplevelsen oppheves.

(Lecleaire, 1976)

Hvite Svane: «*Vi har funnet hverandre, – men nå har jeg deg ikke lenger. Jeg føler ikke hånden din stryke meg, eller leppene*

dine når de berører mine; jeg kan ikke se øynene dine; kan ikke høre stemmen din – du er ikke lenger nær meg!»

Når partene ikke lenger kan være speil for hverandre, dvs. når det skjer en total psykisk sammensmeltning, er de ikke lenger separate subjekter i en intersubjektiv utveksling – de eksisterer ikke lenger.

Prinsen: *«Jeg er fremdeles her.»*

Hvite Svane: *«Her nede, ja – men jeg ønsker å møte deg her oppe – i drømmeland.»*

Hun innser at begjæret om symbiosen fører til drømmeland, og ikke kan realiseres uten at det medfører tap av den subjektive eksistens, dvs. begjæret tilhører det imaginære – fantasien.

Prinsen: *«La oss fly dit på søvnens vinger.»*

Han vil flykte inn i fantasien og vedlikeholde tilstanden.

Hvite Svane: *«I dine armer.»*

Prinsen: *«Dette er paradiset!»*

Paradistilstanden blir realisert på bekostning av den subjektive realitet.

Hvite Svane: *«Evide salighet, uten skår – uten ende!»*

Prinsen: *«Hvem kan noen gang skille oss?»*

Hvite Svane: *«Ingen!»*

Prinsen: *«Er ikke du min brud?»*

Hvite Svane: *«Er ikke du min brudgom?»*

Prinsen: *«Ikke her, men i drømmeland.»*

Virkeligheten bringer dem ut av fantasien igjen.

Hvite Svane: *«Hvor er vi?»*

Prinsen: *«Her nede – på jorden.»*

Hvite Svane: *«Hvor skyer driver forbi, hvor sjøen koker, hvor jorden gråter på gresset om natten før solen står opp, hvor hauken dreper duen, hvor svalen dreper fluen, hvor løv faller og blir til støv, hvor hår blir hvitt og kinn tørker inn, hvor syn dimmes og hånden skrumper... - På denne jorden – her nede!» (s. 150)*

Realitetens gjennomslag – dvs. livets mangfold av godt og ondt, smerte og lyst – livets forgjengelighet – desillusjonerer begge så sterkt at de ikke kan forholde seg til verden og hverandre. Splittingen fører til fullstendig omslag i følelsene og devaluering av hverandres subjektivitet. Utviklingen går fra idealisering i begynnerfasen, over symbiotisk realisering med oppløsning av ego-grenser. Denne motreaksjon må betraktes

som redsel for å opphøre som subjekt. Partene har kommet for nær hverandre. I sekvensen som følger, ser vi motreaksjonen som en utvikling av en total distansering og devaluering av hverandre:

Hvite Svane: «*Hva var det?*»

Prinsen: «*Det var den grønne gartneren.*»

Hvite Svane: «*Grønn? Var han ikke blå?*»

Prinsen: «*Han var grønn, kjæreste.*»

Hvite Svane: «*Hvordan kan du si noe som ikke er sant?*»

Prinsen: «*Men min elskede, jeg sa kun sannheten.*»

Hvite Svane: «*Å fy. Han snakker ikke sant.*»

Prinsen: «*Hvem sin stemme er det jeg hører nå? Det er ikke min Hvite Svane sin stemme!*» (s. 151-152)

Liten tue kan velte store lass. Begge forneker hverandres subjektivitet, snakker om den andre i tredje person.

Hvite Svane: «*Hvem er denne mannen foran meg? - Ikke min prins, hvis navn en gang hadde kraft til å tiltrekke meg som nattergalens sang og faunens spill! Hvem er du, du fremmede mann, med de onde øyne og grå hår?!*»

Prinsen: «*Ikke før nå oppdaget du at mitt hår var blitt grått etter natten i tårnet - etter timer med sorg over å ha mistet min Hvite Svane som ikke lenger eksisterer.*» (s. 152)

(Prinsen var blitt satt i tårnet av stemoren etter at de var blitt forelsket.)

Vi ser her hvordan de har gått fra den ene ytterlighet (symbiosen), der sammensmeltingen truet den subjektive eksistens, over i den andre. Der forsøker de å ødelegge eller benekte den andres subjektive eksistens for å redde sin egen.

Hvite Svane: «*Jo, Hvite Svane er her!*»

Prinsen: «*Nei. Jeg ser nå for meg en kvinne med sort ansikt!*»

Hvite Svane: «*La du ikke merke til før nå at jeg er sort og kledd i sort?... Da elsker du meg ikke lenger!*»

Prinsen: «*Du som står her er ond og stygg.*»

Hvite Svane: «*Da var du falsk for et øyeblikk siden!*»

Prinsen: «*Nei, for da så jeg en annen kvinne foran meg. Men nå, - nå kastet du en stinkende tistel i ansiktet mitt.*» (s. 182)

Rosen er nå blitt en tistel.

Hvite Svane: «*Din fiol er blitt vissent ugress.*» (s. 182)

Etter dette kommer skylden og selvbebreidelsen - overjegg - sanksjoner;

Prinsen: «*Dette er straffen for å ha vært utro mot min konge.*»

Hvite Svane: «Jeg lider ved tanken på at jeg ikke så fremover mot å møte den unge kongen.» (s. 182-183)

Paret utvikler forholdet sitt gjennom forskjellige ønsker og begjær, henimot den totale sammensmeltning. Dette begjær medfører at forholdet preges av proaktiv identifikasjon og splitting. En fullstendig feilpersepsjon fører til at relasjonen utvikler seg *fra fantasien om det gode objekt* og idealiseringen av dette i den annen til *fantasien om det onde objekt* og fullstendig devaluering av hverandre.

ET MANGFOLD AV OPPLEVELSESFORMER

Personen vil i varierende grad føle det proaktivt identifiserte (og herav den introjektive identifikasjon) som noe ukjent når de er beholdere. Ikke sjelden kan en høre at den ene part føler seg fremmed i *forholdet*: «Han opplever ikke og aksepterer ikke at jeg mener og opplever noe annet enn ham. Jeg føler meg som en idiot når vi diskuterer.» Mottakeren føler seg presset og blir frustrert når senderen ikke aksepterer formulerte grenser.

Frustrasjonen vil i en viss grad være avhengig av evnen til å beholde og modifisere det projiserte, samt projektors grad av pågåenhet og grad av patologi i det projiserte. Total fremmedhet og distanse vil trolig være motsatt til introjektiv identifikasjon. Fremmedhet og grad av press kan observeres i «Par-Rorschach», hvor den ene part ikke aksepterer den annens oppfatning av bildet, og herved underkjenner dennes realitet (Jfr. Berg, 1980b). I denne og andre sammenhenger kan en ofte se at mottaker opplever fremmedhet i forhold til *seg selv* (eller tar lite stilling til det en selv føler). *Samtidig* aksepterer den andres projeksjoner og inntrenging i egen indre verden: En godtar følelsen, men oppfatter ikke dette nødvendigvis som en egenskap ved en selv. Dersom det skjer en total introjektiv identifikasjon med det projiserte, vil man oftere se følelsene eller innholdet som *egenskap* ved *seg selv*: Dvs. «jeg er ond» versus «jeg føler meg ond og sint». Hertil kommer at mange «sendere» eller «dumpere» av proaktiv identifikasjon ofte er flinke til å *treffe* mottaker, slik at denne kjenner seg igjen i det projiserte.

Proaktiv identifikasjon skaper ofte en spesiell opplevelse også hos sender. Sender vil bl.a. kunne oppleve et avhengig-

hetsforhold til objektet, og føler frustrasjon når objektet avviker fra projeksjonene. («Du er en ekte person, vi snakker så godt sammen, du forstår meg» - «forstår meg ikke».) Projektiv identifikasjon medfører også ofte desorientering, og endog sinne. De fleste former for projektiv identifikasjon skaper forvirring, da subjekt-objektgrensene er flytende (Grotstein, 1981). «Vellykket» projektiv identifikasjon kan virke angstreduserende, men kan også medføre frykt for tap av objektet eller frykt for objektet. En har f.eks. plassert så mye destruktivitet i den andre at en er redd denne skal gå i stykker eller forfølge en selv (jfr. Klein, 1946 og vår tolkning av Golembrevet).

13. Projektiv identifikasjon og grupper

Denne boken omhandler først og fremst projektiv identifikasjon som kommer til uttrykk i topersonsforhold. Fenomenet er imidlertid tilstede også innenfor familien som helhet (Kilbohm 1984, Evang 1986), samt i små og store grupper, i organisasjoner og i massefenomener på samfunnsnivå (De Board, 1978, Bion 1961, Lawrence 1979, Jern et al 1984).

Klassiske eksempler på rolletyper som går inn i en projektiv identifikatorisk kontakt med større grupper er profeten, føreren, talsmannen og syndebukken. I nyere tid er stjernen eller idolet (skuespillere/idrettsutøvere/musikere) også illustrerende eksempler. Et epokegjørende verk for forståelse av disse rolletyper er Wilfred Bions bok om gruppeerfaringer (1961). I en rekke artikler - skrevet mellom 1948 og 1952 - diskuteres for første gang projektiv identifikasjon i grupper. Bion arbeidet disse årene som gruppeterapeut ved Tavistock-klinikken i London, og i artiklene drøfter han en rekke fenomener som oppsto i gruppene hvor han deltok. Han konsentrerte seg om det han opplevde som medlemmenes forsøk på å presse ham til å spille med i gruppens fantasier. Disse vekslet over tid gruppene imellom og innen samme gruppe, og ble delt av alle gruppens medlemmer. Fantasiene vekslet fra å oppfatte terapeuten som den trygge sterke (den gode mor) som kunne dette med å «drive grupper», til den noe eksentriske, som ble forsøkt utelukket, eller den destruktive terapeut (onde mor), som skapte angst og truet gruppen med oppløsning.

Bion beskriver hvordan det «å kunne ryste seg ut av den lammende følelse av realitet» som den projektive identifikatoriske gruppeatmosfære skaper, er en forutsetning for å kunne fungere som gruppeterapeut. Han levner ingen tvil om at projektiv identifikasjon er et hjørnesteinsbegrep for å forstå gruppeprosesser. Terapeuten kan observere denne prosessen

ved å registrere hva han kjenner i seg og distansere seg fra det ved å bruke sin affektive opplevelse som hovedkilde for tolkninger/intervensjoner overfor gruppen.

TALSMANNEN

Den amerikanske gruppepsykoterapeuten Leonard Horwitz (1983) illustrerer dette på en utmerket måte: En terapigruppe hadde holdt på i ca. et år, da terapeuten informerte om at han ville ta inn et nytt medlem om noen uker. Deltakerne gav ingen synlig respons på dette. Under den neste sammenkomsten begynte imidlertid Ken, en tidligere nokså brysom pasient, å ta opp igjen noe av sin vanskelige monopoliserende atferd. Man hadde arbeidet mye med å hjelpe Ken til innsikt og kontroll, men nå dukket problemene opp som om ingenting var endret. Ken satte igang med en lang monolog av frie assosiasjoner om seg selv. Han viste ingen vilje til utveksling med gruppen. På en irriterende måte presset han til seg oppmerksomhet. I en av sine tirader snakket han om sin «inkompetente og udugelige» veileder. Da terapeuten forsøkte å tolke dette som et indirekte angrep på seg selv, ble han fullstendig oversett og Ken fortsatte monologen som om terapeuten overhodet ikke hadde åpnet munnen. Resten av gruppen gav tydelig tilkjenne at de moret seg over å se terapeuten bli behandlet med forakt, og hånet ham som offer for Kens aggresjon. Det ble etter hvert klart at gruppen nøt sin «talsmann» fordi han uttrykte hele gruppens aggresjon mot terapeuten som ville ta inn en ny pasient. Etter at terapeuten var kommet over «sin lammende realitetsfølelse» (Bion) - dvs. oppfatningen om at det var Ken alene som var destruktiv - kunne han intervensjonere overfor gruppens felles motvilje og aggresjon. Dermed stoppet Kens monopoliserende utfall.

Dette eksemplet viser et annet viktig poeng hos Bion: En gruppe velger alltid den mest egnede person til å frembringe sitt budskap. Er gruppen aggressiv, utpekes den mest aggressive til delegat eller talsmann. Er gruppen hjelpeløs, blir den mest depressive valgt. Er gruppen seksualisert, velges den mest erotiserende osv.. Masler (1969) nevner en annen variant i terapigrupper. Han festet seg ved visse stereotype samhandlingsmønstre i enkelte gruppeterapier. Han forklarer dette med at noen pasienter gjenskaper sine intrapsykiske

konflikter gjennom proaktiv identifikasjon med gruppen. Ved gjentatte provokasjoner trener pasienten gruppen til å reagere på stereotype måter, og reaksjonene uttrykker således de proeksjoner pasienten identifiserer gruppen med.

SYNDEBUKKEN

Syndebukkdannelse er et fenomen som ofte forekommer, og vi skal illustrere dette med et eksempel fra skolen.

En elev ble henvist til skolepsykolog pga. impulsiv, aggressiv atferd. Eleven ble observert, funnet sterkt behandlingstrenende og innlagt i en barnepsykiatrisk familieavdeling sammen med søsken og foreldre. Indikasjonene for behandling var utvilsomt klare nok, men kort tid etter kom det en ny henvendelse vedrørende enda en elev med samme diagnose: «aggressiv ukontrollert og impulsiv atferd». Denne eleven ble behandlet av skolepsykologen over et år. Til tider var det fremskritt å spore, men disse ble avløst av store tilbakesteg. Ved hver positiv periode kom det også klager på en eller flere andre elever, hver gang med diagnosen «aggressiv, ukontrollert atferd». Elev nr. 2 byttet til sist skole. Han var enda ikke overflyttet før klagene på elev nr. 3 ble intensivert. Igjen var diagnosen «aggressiv, ukontrollert adferd». Psykologen som hadde hånd om saken, kjente problemelevne, og samtaler med klassestyrer og rektor hadde fått ham til å undre seg over en rekke ting. For det første var det få og ingen klager fra andre lærere på disse elevene. De klagene som kom bar mer preg av å være solidaritetserklæringer til klassestyreren. Da klassen i en periode hadde vikar forekom det ingen klager. Det som forvirret var imidlertid rektors og en del andre lærerers uforbeholdne støtte til klasseforstanderen. Skolen hadde ry for å være en skole «hvor man hadde det så bra sammen». Lærerkollegiet sluttet mildest talt fullstendig opp om rektor og hans idylliserende «realitet» om at «vi har ingen konflikter, vi er snille med hverandre og her er det ikke grunnlag for aggresjon, annet enn i visse elevers avvikende personlighet». Når psykologen hadde samtaler med rektor satte denne igang en monolog fylt av en velvilje som det var umulig å bryte inn i. Monologen ble fremført på en slik måte at psykologen gikk fra møtet med en ubehagelig følelse av dårlig samvittighet for i det hele tatt å ha tenkt å stille spørsmål

ved «skolens atmosfære», samtidig som det meldte seg en ubehagelig følelse av å være «lammet» av denne «realitet». Samtaler med klassestyrer gav ham den samme opplevelse, selv om innholdet i formidlingen var noe annerledes.

Klasseforstanderen formidlet et sterkt ønske om «hjelp til problemelevne», samtidig som alle forsøk på å gi råd og veiledning ble avvist på en slik måte at psykologen følte seg angrepet, kastrert og impotent. Etter en tids konsultasjon, der hele lærerkollegiet ble trukket inn, kom det frem at skolens «atmosfære» var langt fra konfliktfri. Mot disse konfliktene hadde rektor og kollegiet bygget en «mur» av «snillhet og vennlighet» for å hemme enhver aggresjonsytring. Aggresjon ble overhodet ikke tolerert. Klassestyrer for uroklassen var så hemmet og kontrollert i sine ytringer at han til tider virket livløs. For å kunne fungere måtte denne læreren projisere sin aggresjon over på enkeltelever og bekjempe den der. Rektors angst for å oppleve og takle konflikter representerte en effektiv støtte til vedkommende klassestyrers håndtering av sin aggresjon. Det ble produsert syndebukker blant enkeltelever som tilfredsstilte hele kollegiets behov for å ha «den onde» aggresjonen eksternalisert. Den klassestyreren som hadde det dårligste forsvar mot egen aggresjon, fikk delegert oppgaven å finne passende syndebukker. Disse syndebukkene var elever med personlige og familiære problemer, slik at det var vanskelig å sortere hva som var hjemmets og hva som var skolens bidrag. Elevene ble syndebukker som uttrykte rektors og lærerkollegiets angst for egen aggresjon, og de utvalgte var samtidig predisponerte til å eksternalisere kollegiets aggresjon.

Syndebukkfenomenet er også vanlig i andre sosiale organisasjoner. Til grunn for dette ligger angsten for at ukontrollerte impulser eller uerkjente selvdeler skal føre til disintegrasjon. I grupper og organisasjoner kan vi tale om et gruppeselv og et organisasjonsselv, og dette «kollektive selv» vil, på samme måte som individet, iverksette visse typiske forsvarsreaksjoner, hvorav proaktiv identifikasjon er fremtredende, for å motvirke truende fragmentering. Dette tema er behandlet av Bategay (1976), Kohut (1985) og Karterud (1987), og den interesserte leser henvises til disse.

LEDEREN

Projektiv identifikasjon er vanlig i samfunn eller store grupper der en samles om en leder. Det kan være en profet, en politisk fører osv. Prosessen og mekanismen er mye den samme. Felles for alle profeter og førere er at de representerer eller reinkarnerer «noe» som er «stort» og «sant» og som utgjør det «ene».

Således blir profeten større og viktigere enn tilhengerskaren som opphøyer ham. Tilhengerne ser i lederen sitt ideale jeg (Freud, 1921). Projektiv identifikasjon er den sentrale mekanismen: Gruppen projiserer sine onnipotente fantasier til den «ene» som lever ut storheten, helligheten, visdommen eller hva det nå måtte være, slik at gruppen kan identifisere seg med dette.

Den «grunnleggende antagelse» (Bion, 1961) blir da at lederen skal gi svar på gruppens problemer. I sin essens er problemet eksistensielt. Han skal vise vei eller av sin «kraft» gi livet mening. I noen tilfeller kan dette få komiske, i andre grusomme konsekvenser. Noen tilhengere av transcendental meditasjon mener de kan lære å sveve i luften av sin guru. Et annet ekstremt eksempel er kollektivt selvmord etter lederens forskrift. Dette skjedde i Fransk Guyana noen år tilbake, der innpå tusen mennesker tok livet av seg med cyanid etter ordre fra sitt religiøse overhode. Et annet eksempel er de såkalte Mansonmordene i USA, der bl.a. skuespillerinnen Sharon Tate ble drept. Medlemmene av denne gruppen uttalte at de gjorde alt lederen ba dem om, siden hans «guddommelige» klarsyn ledet dem.

NOEN KJENTE HISTORISKE EKSEMPLER

Historien viser oss mange eksempler på destruktiv projektiv identifikasjon. Hekseprosessene er et nærliggende eksempel. Forbudt og farlig seksualitet ble projisert på enkelte velvalgte kvinner, og identifisert som det onde. Det onde ble så symbolsk beseiret ved at disse kvinner ble brent. Til tross for at ideologiske, religiøse og politiske forhold nok spilte en viktig rolle, vil vi hevde at projektiv identifikasjon var den viktigste gruppedynamiske komponent.

Det hersker liten tvil om at profeten, føreren, vismannen,

heksen osv. subjektivt opplever det man gjør dem til. Et eksempel fra nyere tid er Stalins Moskvaprosesser. Fremstående partimedlemmer i retten, anklaget seg selv i høylydte vendinger og ba om den strengeste straff for sine svik mot staten. I ettertiden har en konstatert at det eneste en del av dem var skyld i var plikttrofasthet inntil døden, ved til og med å akseptere svikerrollen (Pirker 1963). **Stalins paranoide personlighet og sadistiske karakter er veldokumentert** (Medvedev, 1971, Fromm 1973), og hans eksessive bruk av splitting og proektiv identifikasjon fikk i Moskvaprosessene legitimitet gjennom en politisk/økonomisk overbygging. Stalin kunne plutselig anklage nære medarbeidere for høyforræderi, la dem gjennomgå en forhørsprosess til de selv overtok anklagene, for så å stille dem for retten og få dem fradømt livet. De fleste ble henrettet, men noen kunne plutselig bli restituert og forfremmet. Moskvaprosessene kan i dette perspektiv sees som en ytterliggjøring av de «indre fiender» hos Stalin.

«Onde», avspaltede selvdeler ble projisert på nære medarbeidere og identifisert med disse. Henrettelsene av disse kan betraktes som forsøk på eliminering av det «onde». Mange av ofrene var tidligere idealisert og beundret av Stalin. De som ble restituert ble gitt betydningsfulle posisjoner. Dette viser **splittingens farging av objektet. Fra idealisering i det ene øyeblikk til fullstendig devaluering i det neste.** Et utdrag av rettsprotokollen fra prosessen mot Nikolai Bukharin fra 1938 skulle illustrere offerets rolle klart. Bukharin var mangeårig medlem av politbyrået, sjefsredaktør i Pravda, formann i den kommunistiske internasjonale og en av sovjet-marxismens mest betydelige ideologer.

I retten sier han: «Jeg har bekjent og bekjenner meg skyldig overfor retten i de forbrytelser jeg har begått mot staten. Jeg vil gjenta og understreke at jeg overfor retten også erklærer meg politisk skyldig for de forbrytelser som er utøvet av «høyreblokken og trotskistene». Jeg gjentar enda en gang at jeg erkjenner meg skyldig i forræderi mot det sosialistiske hjemland, den alvorligste forbrytelse som tenkes kan» (Bukharin, Deborin, 1974, s. 266-267). Til slutt sier han: «Alle ser den vise styring som Stalin sikrer dette landet» (s. 282).

Det finnes imidlertid også mange historiske eksempler på folk som har stått imot presset og ikke introjisert og identifisert seg med det projiserte. Dette er mennesker med sterk

egostruktur og lite patologi. De har klart å stå imot presset ved bl.a. å ha integrert overbevisning av politisk, religiøs eller humanistisk art. At slike mennesker også lett kan bli forsøkt gjort til syndebukker er forståelig. Vi kan i denne sammenheng se konformitetsfenomenet i grupper og i samfunnet som en mekanisme for å unngå å bli utvalgt til å bli bærer av det gruppen hater hos seg selv. *Annerledeshet vil alltid være en magnet for projektive identifiseringer i samfunnet.*

Hitler og nazistenes forfølgelser er et velegnet eksempel på hvordan hele folkeslag (jøder, slaver, kroater etc.) ble gjort til syndebukker og presset inn i en projektiv identifikatorisk kontrakt der de ble tvunget til å representere alt nedrig, mindreverdige, skittent og avskyelig for tyskerne, som på denne måte søkte å «rense» sitt «kollektivt negative selv» ved å lokalisere det hos jødene. Mot kontrasten av den «nederdrektige, skitne og onde jøde» kunne de så utvikle og søke å realisere fantasien om den «rene germanske rase».

Det finnes mange faktorer i den tyske kultur og det tyske før- og mellomkrigssamfunn som førte til dette. Vi vil begrense oss til å belyse Hitlers førerfantasier, så som «å redde og rense det tyske folk» fra et imaginært forfall som bl.a. jødene fikk ansvaret for: «...parallelt med den politiske, etiske og moralske tilsøling av folket var det i mange år skjedd en ikke mindre fryktelig forgiftning av den nasjonale kropps helse» (Hitler, A. 1943). Her forekommer det forgiftningsfantasier som er svært vanlige i paranoide psykoser (jfr. Bions begrep om avgiftning i psykosebehandling, se Haugsgjerd, 1983). Hans oppfatning av Tyskland som (mors) kropp som er blitt forgiftet, tyder på arkaiske fantasier og ønsker om å ødelegge det som truer. «I disse dager vokste hatet i meg til de som var ansvarlige for denne udåd» (Hitler, 1943). Jødene måtte renses ut av det tyske «folkelegeme».

Det eksessive projektive identifikatoriske press jødene ble utsatt for førte til at mange på underlige måter tok på seg offerrollen. Den polsk-jødiske sosiolog og historiker dr. Emmanuel Ringelblum observerte og nedtegnet sine opplevelser i «Kronikk fra Warszawaghettoen». Dette skriftet ble gjenfunnet etter at ghettoen var rasert (Caruso, 1975).

I «tilfellet dr. Berlinski» beskriver Ringelblum hvordan tyskerne en dag drev jødene fra boligblokken til tvangsarbeid. Under arbeidet belærte de jødene om Hitlers storhet og opp-

høyelse og om jødernes mindreverdighet. Plutselig begynte dr. Berlinski å forkynne høyt og tydelig at Hitler var verdens redningsmann. Paradoksalt nok ble han brakt til sinnsykehuset Zofjouska. Men de «syke» her forkynte også «Hitlers overmenneskelige egenskaper» i høye ordelag. Noen hilste hverandre med Nazihilsen. Ringelblum siterer også en artikkel som sto i en hemmelig sionistisk ghetto-avis, der man omtalte en tendens hos jødiske ungdommer til å misunne tyskerne, fordi disse «var stolte, sterke og selvsikre».

I ghettoen sto det mellom å velge slaverollen i et herreslave forhold, eller døden i en håpløs kamp. Jødene ble presset (via propaganda, terror osv.) til å introjisere denne rollen og identifisere tyskerne som herrer i den grad at det ble en «klamrende realitet» for mange av dem. I artikkelen heter det videre at «noen unge jøder forsøker også å ta etter dem» (tyskerne). I ghettoen bredte en ny mote seg: «Man bærer støvler slik som SS. Noen jødeungdommer går rundt med pisk i hendene og slår forbipasserende jøder.» Ringelblum skriver: «Da barn gjerne går i uniform, kjøpes det armbind til dem hvor det står: Ordenspoliti» (Caruso, 1972, s. 82).

Eksessiv projektiv identifikasjon innebærer en ekstrem fremmedgjørelse. Ringelblum gir tallrike eksempler: Et medlem av jøderådet uttalte f.eks.: «Med jødene nytter det ikke med annet enn å bruke vold.» Presidenten i jøderådet, Adam Czerniakow, tok etter Hitlers manerer, man æret ham som en avgud og mot hans ordrer fantes ingen motsigelser. Her handlet det om fullstendig identifisering med førerprinsippet. Enkelte deporterte jøder fra Tyskland brukte formelen «vår fører» i samtaler om Hitler, og trodde på Tysklands seier. Imidlertid vet vi at mange jødiske grupper sto imot denne projektiv identifikatoriske manipulasjon. Vi har tidligere nevnt egostyrke som motstandsmoment, og som Bruno Bettelheim (1960) har vist var det jødegrupper med sterke og ekte religiøse eller politiske overbevisninger som best motsto presset.

IDOLET

Et siste fenomen vi skal berøre såvidt er «idolene». Filmstjernen eller rockemusikeren som lever ut samfunnets behov for å få materialisert den polymorfe nytelse og frihet i et infan-

tilt paradis. Disse personer eller snarere typer som fremstilles og fremstiller seg, representerer det evige barn («enfant eternal»), som gjør hva det lyster, får hva det vil, som lever i symbiose med det overstrømmende brystet.

Samfunnet trenger disse typene til å materialisere fantasien om det «lykkelige», «det alltid gode» som mennesker projektivt identifiserer seg med. Det lindrer den smertefulle erkjennelse av at livet ikke er enkelt og bevisstheten om at vi ikke så lett unngår en viss mengde «almén elendighet», som Freud uttrykte det.

Del III: KLINISKE FØLGER

«Fra identifiseringen fører der en vei over etterligningen frem til innfølingen, det vil si til forståelsen av den mekanismen, hvorved det overhodet blir mulig for oss å ta stilling til et annet sjeleliv» (Freud, 1921).

14. Projektiv identifikasjon og empati

I psykoterapilitteraturen støter vi ofte på begrepet empati. Mange ser den empatiske evne som en viktig del av terapeutens redskap. Enkelte går så langt at de betrakter denne evne som en *sine qua non* for god behandling (Cox, 1978; Kohut, 1971). Empati fremstilles ofte som noe personer har eller ikke har i større eller mindre mengde. Det diskuteres om evnen kan tillæres, utvikles og styrkes, f.eks. gjennom selvpoplevelser og erfaringer med andres lidelser og problemer.

EMPATISK REGRESJON

Fliess, (1942) betrakter empati som en kortvarig prøveidentifikasjon med pasienten. Ifølge Spitz (1965) er denne prøveidentifikasjonsprosessen å betrakte som en form for regresjon i jegets tjeneste, der terapeuten opplever og føler det samme som pasienten. Slike identifikasjoner gir så grunnlaget for hans tolkninger. Empati danner til syvende og sist det skjulte fellesskap der alle mennesker er forbundet med hverandre. (Loch 1976). Dette gjelder også for ens partner. Gjennom denne identifikasjon, skapes muligheten for å realisere den annens virkelige vesen. *Det fordrer imidlertid at en er i stand til å ta denne identifikasjon tilbake*, for bare gjennom distanse er vi i stand til en reflektiv erkjennelse av den andres hemninger, nød og angst.

Dette innebærer at terapeuten kontrollerer sin egen regresjon. Fliess (1953) skildrer hva som kan skje i en slik prøve-

identifikasjon når terapeuten mister denne kontrollen. Det utløses da et fenomen som han kaller «motidentifisering», som fører til en altfor sterk og permanent identifikasjon med pasienten. Terapeuten blir et duplikat til pasientens *konstituerende* identifikasjoner. En konstituerende identifikasjon kan betraktes som en fortrenget eller avsplittet tidlig identitet (Kernberg, 1975), som er forbundet med smertefulle og traumatiske relasjonserfaringer. Jeget har ikke maktet å integrere disse.

Empatisk regresjon er nødvendig for å holde emosjonell kontakt. I terapeutiske sammenhenger er det imidlertid en fare for at denne prosess når et punkt hvor terapeutens tidlige og mangelfullt integrerte identifikasjoner vekkes, og dermed bruen av projektiv identifikasjon. Dermed oppstår følgende problemer: 1) Gammel angst vekkes opp i forbindelse med tidlige aggresjonsimpulser, som nå rettes mot eller transporteres over i pasienten ved projektiv identifikasjon. 2) Det skjer en viss oppløsning av egogrensene i interaksjonen med pasienten. 3) Det oppstår et sterkt ønske om å dominere og kontrollere pasienten, hvor en gjennom projektiv identifikasjon har lokalisert de truende fortidsobjekter (uerkjente selvdeler), som nå identifiseres med pasienten (jfr. projektiv identifikasjon som en form for objektskontroll). Resultatet av dette kan bli at terapeuten forskanser seg i en stadig mer dyptgående og permanent emosjonell feilholdning vis à vis pasienten. Dette kan medføre, som Lacanianerne hevder (Safouan, 1980) at kunnskapssystemet brukes på en pedagogisk og oppdragende måte slik at pasienten kommer til å se seg selv med terapeutens øyne, og forstå seg selv ut fra analytikerens begjær om hvordan pasienten skal være og bli, dvs. ut fra det analytikerens har «puttet» inn i ham. Det dreier seg her om en slags ny vri på Freuds forføringshypotese.

Disse betraktninger gjør Bions noe esoteriske bemerkning om at «en skal gå til terapien uten hukommelse og begjær» (Bion, 1977) mer forståelig. Å begjære forståelse, å begjære pasienten frisk, kan lett skjule omnipotente frelsefantasier eller sadistiske kontrolltanker. Disse overføres på pasienten ved såkalt empatisk innlevelse, som i realiteten er projektiv identifikasjon.

EMPATISK INNLEVELSE - NOEN EKSEMPLER

Tilmann Moser beskriver i boken «Lehrjahre auf der Couch» (1974) hvordan han ble forbløffet over sin analytikers empatiske evne. Etter en pause eller etter at han hadde snakket en stund kunne analytikeren si: «Jeg vil fortelle deg hvordan mine tanker har vandret under denne tiden,» og det viste seg ikke bare de mest overraskende paralleller til Mosers tanker, «men han kom gjennom en slags «underjordisk kopling» med mine indre prosesser med de mest treffende tolkninger (Moser -74, s. 221). Dette ubevisste aspekt ved projektiv identifikasjon og empati får en nesten mystisk eller parapsykologisk karakter når det bevisstgjøres. En blir klar over det uten å kunne si hvordan det skjedde: «I psykoterapeutisk arbeid kan vi ofte oppleve transport eller induksjon av ganske definerte affekter eller sinnstilstander. Og - enda mer avgrenset - kan man, ikke minst i arbeid med psykotiske pasienter, oppleve transport av enkelte forestillingsbilder som jeg ikke vil nøle med å betegne som telepatiske» (Haugsgjerd, 1983, I, s. 133). *VandenBos* (personlig samtale, Sandviken Sykehus, 1983) beskriver noe av det samme: Han satt i behandlingen med en voldelig psykotisk pasient. Denne snakket ikke stort. Samme natt fikk *VandenBos* et skremmende, sadistisk kannibalistisk mareritt. Han drømte at han gikk rundt omkring og fanget små barn, som han spiddet, stekte på grill og spiste. Han sov dårlig resten av natten og hadde drømmen i frisk erindring dagen etter.

Han fikk mistanke om at den hadde noe med pasienten å gjøre, og brukte derfor drømmen som en ledesnor. Hans egne fantasier kunne både oppfattes som en form for motoverføring, men også som et uttrykk for pasientens uuttalte og avspaltete fantasier. Disse opplevelser som mer må betegnes som opplevelser av eksessiv projektiv identifikasjon enn empati, passer imidlertid inn i Truax & Carkhuffs (1967) definisjon av empati. «Vi kommer til («come to» kan i passiv bety bringes til o.a.) å kjenne den andre personen fra hans indre referanseramme, slik at en får en smak av hans opplevelse fra øyeblikk til øyeblikk. Vi ser hendelser og viktige mennesker i hans liv slik som *han forestiller seg dem....* slik han opplever dem.» Vi har tolket «come to know» i passiv,

fordi vi vil hevde det er umulig å forstå noe som helst om ikke den *som skal forstås, på en eller annen måte formidler det som oppleves*. Dette innebærer at et eller annet induseres i oss, setter oss i «stemning». *Mangler dette aspekt kan vi ikke se annet enn at vi har å gjøre med proaktiv identifikasjon fra «mottakeren»*. Vi vil derfor bestride den leksikalske definisjon som Cox (1978) legger til grunn. Empati er ifølge denne: «Evnene til å projisere ens personlighet inn i, og slik få en full forståelse av objektet.» Vi ser empati som en type «behandlet» proaktiv identifikasjon; først introjisert og deretter gitt tilbake av terapeuten. Tolkninger eller formuleringer som «treffer» er et uttrykk for denne behandlingen. Ut fra det overstående skulle det gå frem at empati på mange måter er nært knyttet til proaktiv identifikasjon, ofte forveksles eller kan gli over i dette.

EMPATI ELLER PROJEKTIV IDENTIFIKASJON

La oss forsøke å drøfte et mulig skille.

- 1) *Vi kan se et mulig kvalitativt skille*. Empati må betraktes som fravær av kontrollerende og devaluerende motiver eller forlenget narsissisme.
- 2) *Tidsaspektet*. Empati er av kortvarig karakter, og kommer i stand for at den andre skal kunne integrere sin subjektsopplevelse. Ved proaktiv identifikasjon er den underliggende intensjon å transportere noe over i den andre, og dermed skapes inflasjon i den andres selvsystem.
- 3) *Beholderfunksjon*. Ved empati hjelper en ofte den andre til separasjon og atskillelse. Ved proaktiv identifikasjon trenger en den andre som beholder. *Den som er empatisk er på en måte beholder for den andre, og ikke omvendt*. På den annen side kan empatisk beholderfunksjon først skje ved delvis utvikling av egen «alfafunksjon». (Bion, 1977).

Empati er uttrykk for å gi seg til den andre som beholder - være åpen. I proaktiv identifikasjon *søkes* den andre som beholder. Terapeutens muligheter til empati innebærer å ta imot pasientens projektive identifikasjoner, og

behandle dem med *reverie*. Retningen for det empatiske må altså være introjektivt, og ikke projektivt.

- 4) *Distanse*. Empati fordrer en viss evne til distanse, samtidig med identifikasjon og involvering. I projektiv identifikasjon tilsløres ofte subjekt-objektgrensene, og den andre blir en forlengelse av en selv.
- 5) *Retningen*. Den empatiske må altså ta imot og identifisere seg med materiale og ikke unødig projisere. Kohut (1971) taler om «stedfortredende introspeksjon», dvs. å se inn i seg selv på vegne av en annen. Greenson har beskrevet den empatiske terapeut: «Han lytter samvittighetsfullt, intellektuelt og avslappet, og samtidig fra innsiden som en deltaker. Denne type lytting krever at terapeuten har evnen til å skifte fra deltaker til observatør, fra introspeksjon til aksjon (formidle at han har forstått), fra intuisjon til problemløsende tenkning. Det er nødvendig for ham å kunne svinge mellom de forskjellige posisjoner» (Greenson, 1966).

Vi har sett at empati på mange måter er et selvstendig fenomen, og den er et resultat av verbal og nonverbal interpsykisk kommunikasjon mellom terapeut og klient. Terapeuten mottar klientens kommunikasjon, forhåpentlig «fri fra hukommelse og begjær» (Bion 1975). Han lar klienten utvikle kommunikasjonen, uten å avspore ham, og kjenner at den vekker en bestemt affektiv og selvrepresenterende tilstand hos ham selv. Dette som vekkes i terapeuten - det kan gjerne være noe ubehagelig - fører til en identifikatorisk opplevelse som må bearbeides (holdes) og gis tilbake til klienten når tiden er inne, i moderert form.

For sterk identifisering kan imidlertid bli overveldende og føre til at gamle konflikter vekkes i terapeuten, slik at denne, istedenfor empati, tar i bruk det vi kan kalle malign projektiv identifikasjon. Med dette for øye kan vi karakterisere empati som en type forfinet projektiv identifikasjon.

15. Projektiv identifikasjon og motoverføring i den psykoterapeutiske situasjon

De fleste psykoterapeuter opplever at mange av deres klienter aktiverer sterke følelser i dem. Dette er naturlig nok all den tid psykoterapi er en mellommenneskelig transaksjon. Klienten (som terapeuten) kan introdusere ulike komplikasjoner i løpet av terapien, f.eks. i form av utagering, taushet, komme for sent, fravær, ville endre terapiform o.l. Klientens atferd og terapeutens reaksjon kan medføre store problemer dersom de ikke gradvis klarer å forstå og bearbeide det som skjer i forholdet dem imellom.

OVERFØRING

Klienten har ofte *forventninger* til terapeuten. Disse er ofte sosialt bestemt på bakgrunn av roller og funksjoner som terapeuten tildeles. Mange av forventningene er realistiske. Men klienten har behov for hjelp, og kan også ha mer diffuse forventninger om å være kommet til en som har makt og kompetanse til nærmest magisk å ta vekk den psykiske smerte. Dette kan aktivere mange viktige følelser og impulser, etter modell av det avhengige og trengende barnet i forhold til en nærende og allmektig omsorgsgiver. For de fleste mennesker gjelder at vi i våre opplevelser, følelsesmessige reaksjoner og handlinger er farvet av våre tidligere erfaringer med sentrale personer i vårt liv. Dette gjelder særlig når sterke følelser er fremtredende. I terapi kan fenomenet bli meget intenst, og kan aktiveres av situasjonens spesielle karakter og terapeutens teknikk. Freud var en av de første som bemerket at pasientens bilde og opplevelse av terapeuten ikke alltid stemte med terapeutens egne forestillinger om seg selv. Han kalte fenomenet *overføring* (1905, 1912a). Det ble først betraktet som en form for motstand mot det terapeutiske arbeidet, men ble

senere oppfattet som særlig viktig for den psykoanalytiske behandling og en informasjonskilde om pasientens indre verden, fantasier og erfaringer.

Overføring og motstand er blant de mest sentrale begreper innenfor klassisk psykoanalyse. Overføring kan gis følgende definisjon: «Med overføring mener vi et spesielt forhold til en person; den er en bestemt type objektrelasjon. Hovedkarakteristika er opplevelsen av følelser mot en person, som ikke hører til denne personen, og som faktisk angår en annen. Avgjørende er at en person reageres på i nåtiden, som om han var en fortidig person. Overføring er en repetisjon, en ny utgave av en gammel objektrelasjon. (...) En forskyvning har funnet sted; impulser, følelser og forsvar som angår en person i fortiden, er blitt flyttet over på en nåtidig person. Fenomenet et primært ubevisst, og personen som reagerer med overføringsfølelser er i hovedsak uten viten om forvrengningen» (Greenson, 1967, s. 151-152). Overføring vil således kunne vise seg i form av følelsesmessige reaksjoner, som er fremmede og ute av kontakt med den relasjon som faktisk eksisterer mellom klient og terapeut. Likevel skal en ikke se bort ifra at terapeuten ubevisst eller bevisst kan ha vært delaktig i å utløse overføringsfantasiene:

«Det finnes ikke noe slikt som ren overføring eller ren ikkeoverføring, heller ikke finnes det noen rendyrket ubevisst fantasi eller ubevisst persepsjon. Realitet og fantasi er alltid innevevd i hverandre, men likevel er det avgjørende å vite hva som er framherskende fra øyeblikk til øyeblikk» (Langs, 1976a, s. 424).

Overføring kan vise seg både på et verbalt og nonverbalt nivå. Freud beskrev hvordan pasienter ofte kan gjenta fortrent materiale i handling, istedet for å huske det (Freud, 1914c; 1920). Således kan derivater av infantile impulser og forsvar, ubevisste konflikter og atferdsmønstre, og indre objektrelasjoner bli aktivert og gjenskapt i forhold til terapeuten.

En kan hevde at indre objektrelasjoner er sammensatt av ulike selvbilder, bilder av andre (objekter) og transaksjoner mellom disse. Assosiert med disse transaksjoner er også ulike følelser, ønsker og forventninger. Disse indre objektrelasjonene kan også forstås som ulike typer av rollerelasjoner mellom selv (selvrepresentasjoner) og andre (objektrepresentasjoner).

Disse rollerelasjonene kan aktualiseres i nåtid, slik at en forsøker å agere i samsvar med den indre objektverden og de indre strukturerte rollerelasjoner. Klienten ønsker således å finne en medaktør i sitt indre drama, og tilskriver ubevisst roller til selv og til andre. I løpet av terapien kan terapeuten bli tilskrevet mange ulike roller. Disse kan også inkludere del-objektrepresentasjoner og del-selvrepresentasjoner.

Et av målene ved projektiv identifikasjon er å bli kvitt uønskede eller uakseptable deler av selvet (fantasier, introjekter, egotilstander) ved å avsplitte dem og projisere dem på objektet. Mange klienter kommer i terapi for å bli «kvitt» en byrde. Å akseptere disse projeksjonene kan være en vanskelig rolle for terapeuten - særlig hvis de gjentar seg. Særlig vanskelig er det når projeksjonene er uttrykk for aggresjon, der terapeuten blir angrepet og devaluert. Klienten kan få terapeuten til å føle seg ubrukelig og hjelpeløs. Det er derfor viktig at terapeuten blir klar over klientens ulike scenarier, slik at han ikke blir provosert inn i uterapeutiske roller, kollusjoner og foretar uterapeutiske sikkerhetsoperasjoner for å møte egen angst. Mange ganger er det først i retrospekt at han kan se hva som har foregått.

La det imidlertid være sagt at vi ser på overføring som noe mer enn projektiv identifikasjon. Den franske psykoanalytiker Neyraut har gjort følgende betraktninger: «Overføring synes oss å være en prosess som svinger mellom identifikasjoner, introjeksjoner, projeksjoner, ja såkalte sammensmeltningstilstander, uten å la seg assimilere av en av dem. Tvert imot, identifiseringer og projeksjoner kan være motstand mot overføring.» (Neyraut, 1976, ss. 177-178). I overføringen kan det være sterke innslag av projektiv identifikasjon. Å skille mellom de to kan derfor synes vanskelig. Overføring kjennetegnes av en *forskyvning* av følelser og opplevelser fra et objekt til et annet. Følelsene er her ofte mer klare og fasetterte, og angår mer en bestemt person, mens de ved projektiv identifikasjon vil kunne være mer diffuse og ambivalente. De representerer i og for seg ingen forskyvning fra et objekt til et annet, men en *projektiv transport* fra subjektet til objektet.

I psykoanalytisk litteratur betraktes ofte overføring som primært et intrapsykisk fenomen, mens projektiv identifikasjon mer fremhever det interpsykiske *press* for å få objektet til å oppfylle projeksjonene. Det er viktig å fremheve at over-

føringens karakter også kan variere avhengig av underliggende psykopatologi, type personlighetsstruktur og om den underliggende forstyrrelse primært har opphav i intrapsyriske konflikter og/eller utviklingsbrister.

MOTOVERFØRING

Også for terapeuten gjelder at følelser, uløste konflikter og opplevelser som stammer fra andre mellommenneskelige forhold kan aktiveres i terapisisituasjonen. Også hos ham kan det skje en sammensmeltning av fortid og nåtid, realitet og fantasi.

Freud var den første som gjorde rede for hvordan klienten påvirker og aktiverer terapeuten sine ubevisste følelser. Han kalte disse reaksjonene *motoverføring*. I «Analysens fremtidige utsikter» (1910b) sier han: «Vi er blitt oppmerksomme på den motoverføring, som oppstår i legen som et resultat av pasientens innflytelse på hans ubevisste følelser, og vi er tilbøyelig til å insistere på, at han skal erkjenne denne motoverføring hos seg selv og overvinne den.» Han hevder at ingen psykoanalytiker kommer lenger enn hans egne komplekser og indre motstand tillater.

Freud utdypet ikke emnet noe videre, men kom med en del spredte bemerkninger i løpet av sitt forfatterskap. Han anbefaler terapeuten å ha den nærmest følelseskalde kirurg som sitt forbilde, være et reflekterende speil o.l. Virkeligheten er imidlertid annerledes en idealenes verden, og Freud brøt selv mange ganger sine anvisninger (se Langs, 1982).

Freuds oppfatning av motoverføring som noe negativt, et hinder for det terapeutiske arbeidet, noe «inni» terapeuten som hadde utspring i terapeuten sin personlighet, var i mange år den rådende forståelse. Det ville imidlertid være uheldig kun å se på motoverføring som et forsvar eller noe sykkelig inni terapeuten. I løpet av de siste 30 år er det skjedd en forandring, og i dag betraktes motoverføring som et viktig element for å forstå mellommenneskelige prosesser. Grovt sett kan man derfor skille mellom to forskjellige forståelser og definisjoner av fenomenet:

- 1) Den «klassiske», som viser til terapeuten sine ubevisste reaksjoner på klientens overføring. Disse stammer fra terapeu-

tens egne nevrotiske disposisjoner og uløste konflikter. Slik sett sees motoverføringen som terapeutens overføring, hvor han ikke klart klarer å skille mellom hva som er hans problemer og hva som er klientens problemer.

- 2) En nyere og mer vid forståelse, som betrakter motoverføring som terapeutens totale emosjonelle reaksjon på klienten. Motoverføring vil i denne noe videre betydning også kunne inkludere terapeutens konflikter, men samtidig legges det vekt på at motoverføringen også inneholder vanlige reaksjoner som speiler klientens væremåte. *Motoverføringen kan derfor sees som et interaksjonsprodukt.*

Kommunikasjon mellom mennesker skjer som vi tidligere har påpekt på mange plan. Terapeuten bør ikke lytte kun til klientens ord, men også til hvordan klienten følelsesmessig påvirker ham, hvordan han blir «handlet på». Ved å benytte egne motoverføringsreaksjoner og fantasier, kan han kjenne etter hva som skjer i relasjonen. *Prosjektiv identifikasjon kan i denne forbindelse kunne fungere som en primitiv kommunikasjonsmåte, hvorigjennom klienten søker å få terapeuten til å oppleve noe av det som han selv opplever.*

Den «nye» interesse for motoverføring skyldes flere forhold. Særlig viktig er at terapeuter og psykoanalytikere i større utstrekning har begynt å arbeide psykoterapeutisk med psykotiske og især såkalte borderline-klienter. Sistnevnte er en meget sammensatt gruppe, hvor virkelighetsoppfattelse, selvoppfattelse og oppfattelse av andre er meget ustabil og flytende. Mange av de symptomer som sees, er uttrykk for en utviklingsdefekt, primitivt forsvar og manglende identitetsfølelse. Psykoanalytisk orienterte forfattere ser ofte på tilstanden som en pre-ødipal forstyrrelse (se f.eks. Kernberg, 1984; Masterson, 1976; Evang, 1986). Når klienter med det som kan kalles borderline *personlighetsorganisering* kommer i terapi, ser en ofte at primitive internaliserte objektrelasjoner blir ytterligere aktivert og projisert, slik at den terapeutiske relasjon kan bli fylt av primitive fantasier, affekter og projektiv identifikasjon. Terapeutens egne psykiske prosesser kan som følge av dette også primitiviseres, slik at han opplever indre fragmentering, aggresjon og håpløshet.

Prosjektiv identifisering som forsvars- og avvergemekanisme

Prosjektiv identifisering nyttes ofte i forsvarsmessig sammenheng av disse klientene. Det eksisterer flere standardverker om forsvars- og avvergemekanismer (Fenichel, 1945; A. Freud, 1946; Freud, 1894; 1896; 1910a; 1915b; 1923; 1933; Mentzos, 1976). Innen denne litteratur ser vi at *identifisering* ofte kan nyttes med forsvarsmessig formål: identifisering med aggressor; identifisering med tapte objekter; negativ identifisering som effekt av ødipal angst o.l. De som tydeligst har påpekt forsvarsmessige aspekter ved *prosjektiv identifisering* er Klein (1946), Kernberg (1975, 1976) og Segal (1973).

Prosjektiv identifisering som forsvar skiller seg forøvrig ikke fra andre avverger mht. funksjon. Avvergens primære funksjon er - førbevisst eller ubevisst - å beskytte individet mot farlige eller truende situasjoner; angst eller andre ubehagelige affekter; indre og ytre konflikter, og ødeleggende introjekter. Avverger utgjør derfor intra- og interpsykiske beskyttende psykologiske mekanismer som brukes av personer for å mestre disse forhold. Avverger kan betraktes som lite tilpasningsdyktige i den grad de forstyrrer eller ødelegger brukerens funksjonsevne (Langs, 1982). Vi må her tilføye at avverger også bør oppfattes som patologiske i den grad de virker forstyrende eller ødeleggende på utøverens signifikante andre eller utøverne imellom.

Splitting og projektiv identifisering som forsvar har som nevnt sine røtter i barnets tidligste objektforhold, og er tydeligst ved alvorlige personlighetsforstyrrelser. Kernberg (1977, 1984) har i forlengelsen av dette utviklet et spesielt intervju - *det strukturelle intervju* - som forsøker å bringe frem og vurdere strukturelle følger i personligheten av internaliserte objektrelasjoner, bl.a. i form av identitetsintegrering, jegstyrke, affekter, og type og grad av primitive forsvarsmekanismer som f.eks. projektiv identifisering. Det er således en form for differensialdiagnostikk. Kernberg (1984) hevder at man grovt sett kan skille mellom tre hovedformer av personlighetsorganisering, henholdsvis nevrotisk, borderline og psykotisk. I intervjuet forsøker han å fokusere på personens viktigste konfliktema for å kartlegge forsvarsnivå og personlighetsstruktur. Prosjektiv identifisering kan således vise seg ved at «pasienten

kan beskyldte intervjueren for å ha en spesiell reaksjon mot ham, en reaksjon som pasienten faktisk søker å frembringe i intervjueren gjennom sin egen atferd. F.eks. beskyldte en pasient intervjueren for å være sadistisk, mens han selv behandlet intervjueren på en kald, kontrollerende, devaluerende og mistenksom måte» (Kernberg, 1984, s.17). Flere hevder imidlertid at Kernbergs skille mellom ulike typer av psyko-strukturell organisering er for unyansert, og påpeker at man bør se etter strukturelle defekter på mange nivåer (se spesielt Killingmo, 1980, 1985).

Vanligvis vil bruken av projektiv identifikasjon avtrappes etterhvert som andre avverger utvikles og tas i bruk gjennom personlighetsutviklingen. Det vil imidlertid alltid gjennstå en restbruk av projektiv identifikasjon, ettersom deler av oss selv alltid vil forbli ukjente for oss og ikke integreres i vår bevisste forestilling av oss selv som subjekt. Disse delene kan virke truende hvis de provoseres frem til bevissthet. En måte å unngå dette på er da å ubevisst borttransportere dem ved hjelp av projektiv identifikasjon.

Etter vår oppfatning er det imidlertid viktig å være klar over at projektiv identifikasjon kan fungere som forsvar på mange plan - fra den mest primitive avverge til en mer moden og «godartet». Bion (1967, 1977) differensierer her ut fra hyppighet og hvor mye av personens virkelighetsopplevelse som er preget av utstrakt bruk av projektiv identifikasjon. Projektiv identifikasjon kan også fungere sammen med andre interpsykiske avverger som f.eks. beskrevet av Willi (1975, 1979) og Richter (1970).

Motoverføringsreaksjoner

Når klienter bruker projektiv identifikasjon som forsvar, er det ofte for at terapeuten skal «ta vare» på de projiserte elementer. Det vil da være et feilgrep å «kaste» materialet umiddelbart tilbake i klienten, f.eks. i form av for tidlige intervensjoner. En kan da lett signalisere til klienten at en ikke forstår hvorfor han ikke kan beholde dette selv, eventuelt at man er redd for ubevisste, primitive tema. Det er også lett å gjøre alle problemer i terapien til tilstander i klienten, uten at en selv ser hvordan en er medaktør. Ved å være klar over at mange klienter setter terapeutens evner på prøve, og ved

å lytte til egne motoverføringsreaksjoner og introjektive identifikasjoner (som reaksjon på klientens projektive identifikasjoner), kan terapeuten bli mindre defensiv, få større angsttoleranse og ikke nødvendigvis være selvførdømmende.

Motoverføringsreaksjoner kan være av ulike typer. En kan f.eks. skille mellom akutte og permanente motoverføringer. Førstnevnte henviser til motoverføringer som skjer plutselig i forbindelse med en eller flere spesielle situasjoner i terapien, og hvor terapeuten merker at det skjer variasjoner i hans følelser overfor klienten. F.eks. kan klienten bli forelsket i terapeuten, og derigjennom ubevisst aktivere minnene i terapeuten om f.eks. tidligere parforhold o.l.

Permanente motoverføringer henviser til en mer gjennomtrengende nevrose i terapeuten, hvor visse motoverføringsreaksjoner vekkes av *alle* klienter. F.eks. kan terapeuten ha hatt en mor som alltid var syk, hvorpå han ser alle klienter som «mor» og skal kurere eller «redde» dem. Kanskje finner terapeuten det vanskelig å snakke om tema som gir angst hos klientene, ettersom han ikke klarer å se at de skal ha smerte. Det er da fare for at terapeuten vil drive en form for «trivialterapi», og f.eks. begynner å snakke mye hver gang klienten kommer i kontakt med primitive ubevisste fantasier. På denne måte vil klienten aldri kunne få møte sine ubevisste fantasier og aggresjon. Ofte nytter en betegnelsen «generalisert» motoverføring istedetfor «permanent motoverføring», og snakker om «spesifikk» motoverføring når den gjelder isolerte situasjoner.

Likeledes kan en skille mellom *positiv motoverføring* og *negativ motoverføring*. Førstnevnte merkes ved at terapeuten har særlig omtanke for og liker klienten i større grad enn andre klienter, ja endog kan bli forelsket i vedkommende. I sistnevnte tilfelle opplever terapeuten urimelig sinne, misliker klienten på et uforståelig vis o.l.. En kan også tale om psykotisk motoverføring. Dette gjelder især når terapeuten arbeider med borderline-klienter som konstant invaderer ham med sterke følelser, angrep og provokasjoner. Terapeuten kan oppleve at han blir redd, mistenker at klienten akter å drepe ham etc.. Dette er kanskje følelser som de fleste i en terapisisituasjon ville få overfor denne type klienter, og speiler mer klientens forstyrrelse enn terapeutens problemer.

I litteraturen kan man av og til se at det gjøres et skille

mellom begrepene motoverføring og motreaksjon. Når reaksjonene kun speiler klientens atferd, kalles de ofte motreaksjoner. Når terapeutens personlighet er mer involvert, snakker man om motoverføring. Vi er imidlertid av den oppfatning at de fleste av terapeutens reaksjoner alltid vil være påvirket av hans personlighet, og foretrekker betegnelsen motoverføringsreaksjoner.

Rolleforholdet mellom terapeut og klient

I løpet av terapien kan klienten søke å aktivere ulike typer rollerelasjoner i forhold til terapeuten. Terapeuten bør derfor ha det en kan kalle en «frittflytende rolle-mottakelighet (Sandler, 1976; Igra, 1983), og lytte etter den rolle eller det introjekt som klienten ubevisst ønsker at han skal ikle seg. Det er flere måter klient og terapeut typisk relaterer seg til hverandre på:

- a) Terapeuten blir tildelt rollen som en signifikant annen. Terapeuten kan da lett identifisere seg med overføringsobjektet eller det projiserte introjekt, slik at hans selvrepresentasjon nærmer seg klientens internaliserte objektrepresentasjoner. En slik motoverføringsreaksjon kan kalles komplementær identifikasjon (Racker, 1968). Et eksempel kan være den masochistiske klient, hvor vi som terapeut får lyst til å straffe vedkommende. Ved nærmere ettertanke kan det gå opp for oss at klienten faktisk har provosert frem disse reaksjonene, ja, nærmest satt oss i en spesiell rolle.

Et annet eksempel er klienten som forteller at hennes mann og arbeidskolleger alltid avviser henne og er sinte. Etter en stund merker jeg at jeg begynner å bli sint og føler at jeg ikke har noe å gi denne kvinnen. Ved å lytte til mine motoverføringsreaksjoner kan jeg litt etter litt lære hennes projektive identifikasjon å kjenne, og forstå at hun gjenskaper situasjonene i terapi. Derigjennom kan hun få innsikt i hvordan hun selv bidrar til sine problemer og projiserer straffende foreldrintrojekter på omgivelsene.

Omvendt kan en av og til se ulike former for komplementaritet ved at *terapeuten* ubevisst tildeler og presser klienten inn i ulike roller, ja endog at klienten blir en «be-

holder» for terapeutens projektive identifikasjoner. For eksempel kan terapeuten ha behov for å oppleve seg som brilliant og allvitende. Mange klienter tror på magiske kurer. Hvis terapeuten utleverer en slik selvforståelse, kan han systematisk tro at behandlingen er perfekt, og være lite lydhør for klientens klager om at alt egentlig ikke går så bra. Vi kan tenke oss en komplementaritet mellom en terapeut med omnipotent motoverføring og en klient med idealiserende, men urealistiske forhåpninger.

- b) Terapeuten føler slik klienten pleide å føle. Dette kan også være en form for komplementær identifikasjon, der terapeuten kan identifisere seg med klientens projiserte selvrepresentasjon og klienten selv identifiserer seg med deler av sine introjekter eller objektrepresentasjoner. Klienten gjør da mot andre det som han føler er blitt gjort mot ham selv. Han kan f.eks. gå inn i rollen som sine egne foreldre, gjøre terapeuten til «barn» - og kritisere ham. Han «vrir» således rollene. Er terapeuten klar over hva som skjer kan han bruke rollebyttet terapeutisk: «Det *jeg* føler nå, kan kanskje hjelpe meg til å forstå det *du* følte da.» Et eksempel kan være klienten som kommer inn i timen og lenge er taus. Terapeuten er avventende. Etter en stund skriker klienten: «Hvorfor stirrer du på meg! Du er så ubehagelig!». Terapeuten føler at han har plaget klienten, men fortsetter å være stille. Han føler etterhvert ubehag, og merker at klienten stirrer tilbake, ler av ham, hermer og virker sint. Han føler seg angrepet, og tenker over hva som skjer. En kan her tenke seg at klienten i utgangspunktet forsøker å formidle at hun har det ukomfortabelt og nærmest føler at terapeuten er etter henne. Hun opplever ikke at terapeuten forstår dette, og istedetfor å si det i ord, gir hun ham denne opplevelsen tilbake ved at han får smake litt av sin egen «medisin».
- c) Gjennom empati. I forrige kapittel diskuterte vi forholdet mellom empati og projektiv identifikasjon. Empati vil være et viktig element i alle former for rollerelasjoner. Empati kan ofte betegnes som en form for konkordant identifikasjon (Racker, 1968), hvor terapeuten identifiserer ulike deler av sin personlighet med ulike deler av klientens personlighet. Faren oppstår som nevnt når terapeuten ikke

klarer å løsrive seg fra en slik identifikasjon. Dette kan etter Racker (1968) kalles konkordant motoverføring.

I litteraturen ser vi at det av og til blir brukt et begrep som kalles «projektiv motidentifikasjon» (Grinberg, 1980). Dette henviser til de reaksjoner som oppstår i terapeuten som en konsekvens av klientens projektive identifikasjoner på ham og uavhengig av terapeutens egne følelser og konflikter. Forfattere som bruker dette begrepet skiller oftest mellom komplementære motoverføringsreaksjoner og projektiv motidentifikasjon. Førstnevnte brukes da kun når terapeutens reaksjoner like mye speiler hans egne konflikter og personlighet. Som nevnt betrakter vi et slikt skille som kunstig.

Det er flere situasjoner som kan gjøre at terapeuten er ekstra disponibel for å utvikle motoverføringsreaksjoner som er vanskelige å håndtere. Eksempler på dette kan være når terapeuten selv er emosjonelt stresset; når forholdet er vanskelig og terapeuten forsøker å gjøre det trygt ved å «endre» klienten til en han kjenner; når klienten er utagerende og uttrykker sterke følelser f.eks. i form av sinne og kritikk; når terapeut og klient har felles interesser, evt. når private verdier er på kollisjonskurs; når klienten ikke blir bedre; når den foregående time har vært anstrengende, slik at terapeuten er i ferd med å «bearbeide» problemer fra forrige klient; når klienten har time flere ganger i uken; når klienten blir forelsket i terapeuten o.l.. Å drive psykoterapi med barn kan også aktivere sterke former for motoverføring (se Piene, Auestad, Lange og Leira, 1983).

Gruppedynamiske prosesser

Det er som nevnt ikke bare i topersonsrelasjoner at projektiv identifikasjon og motoverføring skjer. Arbeid med grupper og par vil uunngåelig kunne aktivere de samme prosesser. Fenomenene er særlig beskrevet i forbindelse med motoverføringsreaksjoner hos personalet ved psykiatriske sykehus. Visse klienter preger ofte miljøet med utagering og utstrakt bruk av sine spesielle forsvarsmekanismer, og synes å utvikle primitive overføringsreaksjoner i forhold til personalet. En konsekvens av dette blir lett identifiserbare motoverføringsreaksjoner hos personalet (Evang, 1986; Lorentzen, 1983).

I parterapi - som vanligvis er en trepersongruppe - kan rivalisering mellom paret om terapeutens gunst likeledes bli et viktig anliggende. Mange av de gruppedynamiske prosesser som er klart påvist innen psykoanalytisk smågruppesforskning (Bion, 1961; Heigl-Evers, 1978; Kutter, 1982) fremtrer også her. I parterapi kan det være lett å identifisere seg med den «svake», som på sin side (som den andre) gjerne vil oppnå en ensidig allianse med terapeuten. Terapeuten kan lett bli ledet inn i en rolle som moralsk oppdrager av den store «stygge» andre, uten at han ser det underliggende komplementære samspill. En annen fare er at terapeuten utifra personlige motiver kan foretrekke bestemte diagnostiske kriterier vis å vis paret, og overføre delobjekter fra egen person. Dvs. at han identifiserer seg med de deler av parrelasjonen som passer med egne selvdeler. På en slik måte kan terapeutens egne tidligere og nåtidige parforhold ikke bare aktualiseres, men faktisk indirekte og ubevisst søkes bearbeidet gjennom paret. Han kommer lett i en lederposisjon. Herved blir han ofte objekt for avspaltede projeksjoner. Terapeuten må derfor være sterk nok til å mestre både de faser som preges av idyllisering og de faser som preges av devaluering av ham.

Men i mellommenneskelige forhold trenger ikke proaktiv identifikasjon alltid skape problemer. Tvert imot skal en ikke se bort fra at en del av disse prosesser nettopp kan skape tilstrekkelig spenning og dynamikk i forholdet, og er et viktig element for at vi i det hele tatt skal kunne forstå hverandre.

Det er likevel ikke alltid lett å merke at en er i en tilstand av motoverføring, eller at en er medaktør i klientens proaktive identifikasjoner. Fenomenene skjer oftest ubevisst, og terapeuter som beskriver proaktiv identifikasjon, har vanligvis hatt klientene over lengre tid. Det har ofte tatt lang tid før de erkjente at fenomenene var til stede. De beskriver også opplevelsen av proaktiv og introaktiv identifikasjon i form av vage intuitive følelser. Det er derfor viktig å ha begreper for å sortere de prosesser som skjer. Det er vårt håp at denne boken har gitt en del materiale for en slik sortering. For dette bør ikke være slutten. Vi håper at det ikke en gang er begynnelsen på slutten, men kun slutten på begynnelsen.

Referanser

- Ackerman, W.W., Beatman, F. og Sherman, S. *Exploring the Base for family Therapy*. New York: Family Service Assoc. of America, 1954.
- Ackerman, W. W. Interlocking pathology in family relationships. I: Rado, S. og Daniels, G. (ed.): *Changing concepts of psychoanalytic medicine*. New York. Grune og Straton, 1956.
- Angel, K. The role of the internal object and external object in relationships, separation, anxiety, object constancy and symbiosis. *International Journal of Psycho Analysis*, 1972, 53, 541 - 546.
- Azam E. E. *Hypnotisme, double conscience et altération de la personnalité*. Paris: Bailliere, 1887.
- Battegay R. Three Central factors of group psychotherapy: Oedipal complex, rivalry conflict, narcissistic group-self. I: Wolberg A. (ed.): *Group therapy* 1976. New York: Stratton Intercontinental medical Book Corp., 1976.
- Berg, T. Objektssplittelse og budbringerroller i familier med borderline ungdom, *Nordisk Psykologi*, 1979, 31, 3-14.
- Berg, T. Projektiv identifisering og seksuelle samlivsvansker, *Fokus på familien*, 1980a, 8, 8-15. (a)
- Berg, T. «Par» og «Post-Rorschach»: Anvendelsen av to metoder i par-diagnostikk. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 1980b, 17, 333-345.
- Berg, T. Noen sider ved identitetsintegrasjon og etablering av nære, mellommenneskelige forhold hos borderlinepasienten. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 1980c, 17, 212-219.
- Bettelheim, Bruno, «*The informed Heart*». *Autonomy in a Mass Age*. New York: Mac Millian, Free Press, 1960.
- Bion, W. R. *Experiences in Groups*. London: Tavistock Publications, 1961.

- Bion, W. R. *Second Thoughts*. New York: J. Aronson, 1967.
- Bion, W. R. *Attention and Interpretation: A scientific approach to insight in psycho-analysis and groups*. New York: J. Aronson, 1975.
- Bion, W. R. *Seven Servants*. New York: J. Aronson, 1977.
- Blakar, R. M. *Psykopatologi og kommunikasjon*. Stensil, Psykologisk Institutt, Universitetet i Oslo, 1975.
- Blanck, G. og Blanck, R. *Ego Psychology, II: Psychoanalytic Developmental Psychology*. New York: Columbia University Press, 1979.
- Boszormenyi-Nagy, I. Loyalty implications of the transference model in psychotherapy. *Archives of General Psychiatry* 1972, 27.
- Bowen, M. Family Psychotherapy with Schizophrenia in the Hospital and in Private Practice. I: I. Boszormenyi-Nagy (ed.), *Intensive Family Therapy*. New York: Harper and Row, 1965.
- Bowen, M. *Family therapy in clinical practice*. New York: Aronson, 1978.
- Brandt, A. R. *Den talende kropp*. København: Rhodos, 1980.
- Brodey, W. M. On the dynamics of narcissism: I. Externalization and early ego development. *Psychoanalytic study of the child* 20: 165-193.
- Brudal, L. Psykiske reaksjoner hos kvinner og menn i tilknytning til fødsel. En prospektiv undersøkelse med særlig henblikk på forebyggende arbeid. *Norsk Psykolog Forening, Monografi, 3*, Oslo, 1979.
- Brøgger, S. *Fri oss fra kjærligheten*. Oslo: Pax, 1975.
- Bukharin, N., Deborin A., *Kontroversen über dialektischen und mechanistischen Materialismus*. Suhrkamp Verlag, 1974.
- Caruso, Igor A. «Soziale Aspekte der Psychoanalyse». Rowohlt (rororo), 1972.
- Colarusso, C. og Nemiroff, R. A. *Adult development. A new dimension in Psychodynamic Theory and Practice*. New York: Plenum Press, 1981.
- Cox. M. *Structuring the Therapeutic Process. Compromise with Chaos*. London: Butler & Tanner, 1978.
- De Board, Robert. *The Psychoanalysis of Organizations*. London: Tavistock Publications, 1978.

- Deutsch, H. *Nevroses and character Types*. New York: International University Press, 1965.
- Dicks, H. Objectrelations theory and marital studies. *British Journal of Medical Psychology*, 1963, 36, 125-129.
- Dicks, H. *Marital tensions. Clinical studies towards a psychological theory of interaction*. London: Routledge & Kegan Paul, 1967.
- Dines Johansen, J. *Psykoanalyse, litteratur, tekstteori II: Psykoanalytiske begreper, kommentarer, bibliografi*. København: Borgen, 1977.
- Dorpat, T. Review of Grotstein: Splitting and Projective Identification 1981. *International Journal of Psychoanalysis*, 1983, 64, 116-119.
- Erikson, E. H. *Barndommen og Samfunnet*. Oslo: Gyldendal, 1976.
- Evang, Anders. *Utvikling, personlighet og borderline*, Oslo: Cappelen, 1986.
- Fenichel, O. *The Psychoanalytic Theory of Neurosis*. New York: Norton, 1945.
- Ferenczi, S. 1909a *Zur Begriffbestimmung der Introjektion. Im Schriften zur Psychoanalyse*. Frankfurt/M: Fisher, 1970.
- Ferenczi, S. 1909b *Introjektion und Übertragung. Im Schriften zur Psychoanalyse*. Frankfurt/M. Fisher, 1970.
- Ferreira, A.: Family myth and homeostasis. *Archives of General Psychiatry*, 1963, 9, 457-463.
- Fillmore, C. *Towards a Theory of the Deixis*. København: Stensilerete Forelesninger, 1973.
- Fine, R. *Narcissism, the Self, and Society*. New York: Columbia University Press, 1986.
- Fliess, R. The Metapsychology of the Analyst. *Psychoanalytic Quarterly*, 1942, 11, 211-227.
- Fliess, R. Countertransference and counteridentification. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 1953, I, 268-284.
- Framo, J. L. Rationale and Techniques of Intensive Family Therapy. I I. Boszormenyi-Nagy & Framo, J. L.: *Intensive Family Therapy*, New York: Harper & Row, 1965, s. 143-212.
- Freeman Sharpe, E. *Dream Analysis*. London: Hogarth Press, 1949.

- Freud, A. 1936. *The Ego and the Mechanisms of Defense*. New York: International University Press, 1946.
- Freud, S. (1891): Hypnose. *Gesammelte Werke. I*. Frankfurt a.M.: Fischer, 1960.
- Freud, S. og Breuer, J. (1893). Über den Psychischen Mechanismus hysterischer Phänomene: Vorläufige Mitteilung. *Gesammelte Werke. I*. Frankfurt a.M.: Fischer, 1960.
- Freud, S. (1894): Die Abwehr-Neuropsychoosen. *Gesammelte Werke. I*. Frankfurt a.M.: Fischer, 1960.
- Freud, S. (1892-1899). Extracts from the *Fliess Papers*. Standard Edition. I. London: Hogart Press, 1976.
- Freud, S. og Breuer, J. (1895): Studien über Hysterie. *Gesammelte Werke. I*. Frankfurt a.M.: Fischer, 1960.
- Freud, S. (1896): Weitere Bemerkungen über die Abwehr-Neuropsychoosen. *Gesammelte Werke. I*. Frankfurt a.M.: Fischer, 1960.
- Freud, S. (1900): Die Traumdeutung. *Gesammelte Werke. II&III*. Frankfurt a.M.: Fischer, 1960.
- Freud, S. (1905): Bruckstück einer Hysterie-analyse. *Gesammelte Werke V*. Frankfurt a.M.: Fischer, 1960.
- Freud, S. (1910a) Über Psychoanalyse. *Gesammelte Werke. VIII*. Frankfurt a.M.: Fischer, 1960.
- Freud, S. (1910b): Die zukünftigen Chancen der psychoanalytischer Therapie. *Gesammelte Werke. VIII*. Frankfurt a.M.: Fischer, 1960.
- Freud, S. (1911a): Psychoanalytische Bemerkungen über einen Fall von Paranoia. *Gesammelte Werke. VIII*. Frankfurt a.M.: Fischer, 1960.
- Freud, S. (1911b): Die Handhabung der Traumdeutung in der Psychoanalyse. *Gesammelte Werke. VIII*. Frankfurt a.M.: Fischer, 1960.
- Freud, S. (1912a): Zur Dynamik der Übertragung. *Gesammelte Werke. VIII*. Frankfurt a.M.: Fischer, 1960.
- Freud, S. (1912b): Einige Bemerkungen über den Begriff des Unbewussten in der Psychoanalyse. *Gesammelte Werke. VIII*. Frankfurt a.M.: Fischer, 1960.
- Freud, S. (1912-1913): Totem und Tabu. *Gesammelte Werke. IX*. Frankfurt a.M.: Fischer, 1960.
- Freud, S. (1914a): Zur Einführung der Narzissmus. *Gesammelte Werke. X*. Frankfurt a.M.: Fischer, 1960.
- Freud, S. (1914b): Zur Geschichte der Psychoanalytischen

- Bewegung. *Gesammelte Werke. X.* Frankfurt a.M.: Fischer, 1960.
- Freud, S. (1914c): *Erinnern, Wiederholen und Durcharbeiten. Gesammelte Werke. X.* Frankfurt a.M.: Fischer, 1960.
- Freud, S. (1915a): *Triebe und Triebchicksale. Gesammelte Werke. X.* Frankfurt a.M.: Fischer, 1960.
- Freud, S. (1915b): *Die Verdrängung. Gesammelte Werke. X.* Frankfurt a.M.: Fischer, 1960.
- Freud, S. (1915c): *Das Unbewusste. Gesammelte Werke. X.* Frankfurt a.M.: Fischer, 1960.
- Freud, S. (1917a): *Metapsychologische Ergänzung zur Traumlehre. Gesammelte Werke. X.* Frankfurt a.M.: Fischer, 1960.
- Freud, S. (1917b): *Trauer und Melancholie. Gesammelte Werke. X.* Frankfurt a.M.: Fischer, 1960.
- Freud, S. (1920): *Jenseits des Lustprinzips. Gesammelte Werke. XIII.* Frankfurt a.M.: Fischer, 1960.
- Freud, S. (1921): *Massenpsychologie und Ichanalyse. Gesammelte Werke. XIII.* Frankfurt a.M.: Fischer, 1960.
- Freud, S. (1922): *Über einige neurotische Mechanismen bei Eifersucht, Paranoia und Homosexualität. Gesammelte Werke. XIII.* Frankfurt a.M.: Fischer, 1960.
- Freud, S. (1923): *Das Ich und das Es. Gesammelte Werke. XIII.* Frankfurt a.M.: Fischer, 1960.
- Freud, S. (1924): *Neurose und Psychose. Gesammelte Werke. XIII.* Frankfurt a.M.: Fischer, 1960.
- Freud, S. (1925): *Die Verneinung. Gesammelte Werke. XIV.* Frankfurt a.M.: Fischer, 1960.
- Freud, S. (1926): *Hemmung, Symptom und Angst. Gesammelte Werke. XIV.* Frankfurt a.M.: Fischer, 1960.
- Freud, S. (1927): *Fetischismus. Gesammelte Werke. XIV.* Frankfurt a.M.: Fischer, 1960.
- Freud, S. (1933): *Neue Folge der Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse. Gesammelte Werke. XV.* Frankfurt a.M.: Fischer, 1960.
- Freud, S. (1940a) (1938): *Abriss der Psychoanalyse. Gesammelte Werke. XVII.* Frankfurt a.M.: Fischer, 1960.
- Freud, S. (1940b) (1938): *Die Ichspaltung im Abwehrvorgang. Gesammelte Werke. XVII.* Frankfurt a.M.: Fischer, 1960.
- Freud, S. (1954): *The origins of Psychoanalysis. Letters to*

- Wilhelm Fliess. I: *Drafts and Notes: 1887-1902* (eds.): M. Bonaparte, A. Freud, E. Kris. New York: Basic Books.
- Fromm, E. *The Anatomy of Human Destructiveness* - Jonathan Cape, 1973.
- Glaser, H. *Sigmund Freuds Zwanzigstes Jahrhundert*. Frankfurt a.M.: Fischer, 1979.
- Graumann, C.: Interaktion und Kommunikation. I: Graumann, C. (ed.): *Sozialpsychologie*. 2. Halbband. Göttingen, 1972, s. 1109-1263.
- Green, A. H.: A psychodynamic approach to the study and treatment of child abusing parents. *Journal of American Academy of Child Psychiatry*, 1976, 15, 414-429.
- Green, A. H.: Child Abuse. I: Wolman, B. (ed.): *Handbook of Treatment of Mental Disorders in Childhood and Adolescence*. Prentice Hall, 1978, s. 430-438.
- Greenson, R. R.: Das Arbeitsbündnis und die Übertragungsneurose. *Psyche*, 1966, 20, s. 81-103.
- Greenson R. R.: *The Technique and Practice of Psychoanalysis*, Vol I. New York: International University Press, 1967.
- Greenspan, S. I. & Mannoni, F.: A model for brief intervention based on projective identification. *American Journal of Psychiatry*, 1974, 131, 1103-1106.
- Greenspan, S. I. & Mannoni, F.: Projection and misperception in couples treatment. *Journal of Marriage and Family Counseling*, 1976, 2, 139-143.
- Greenspan, S. I.: *Intelligence and Adaptation. An Integration of psychoanalytic and Piagetian Developmental Psychology*. New York: International University Press, 1983.
- Grinberg, L.: On a specific aspect of transference due to the patient's projective identification. *International Journal of Psycho-Analysis*, 1962, 43, s. 436-440.
- Grinberg, L.: *Teoria de la Identificacion*. Buenos Aires: Editorial Paidós, 1978.
- Grinberg, L.: Countertransference and projective counteridentification. I: Epstein, I. & Feiner, A.: *Countertransference*. Aronson, 1980.
- Grotstein, J.: *Splitting and projective identification*. Aronson, 1981.
- Grotstein, J. S.: The significance of kleinian contributions to psychoanalysis. *International Journal of Psychoanalytic Psychotherapy*, 1983,a, s. 487-511.

- Grotstein, J.S.: Critiques of Klein. *International Journal of Psychoanalytic Psychotherapy*, 1983,b, s. 511-537.
- Guntrip, H. J. S. *Schizoid phenomena, object relations and the self*. London: Hogart Press and the Institute of Psychoanalysis, 1968.
- Hartmann, H. (1950). *Comments on the Psychanalytic Theory of the Ego*. Essays on Ego Psychology. New York: International University Press, 1964.
- Hartmann, T. *Opplevelseskonflikter*. Universitetsforlaget, 1983.
- Haugsgjerd, S. *Psykoterapi og miljøterapi ved psykoser*. Oslo: Universitetsforlaget, 1983.
- Haynal, A. *Freud und Piaget*. *Psyche*, 1975, vol. 24, 242-272.
- Heigl-Evers, A. *Konzepte der analytischen Gruppenpsychotherapie* Vandenhoeck und Ruprecht, 1978.
- Hitler, A. «Mein Kampf», Houghton Mifflin, 1943.
- Horwitz, L. «Projective Identification in Dyads and Groups» *Int. j. Group Psychother.* 1983, 33 (3).
- Igra, L. *Objektrelasjoner och psykoterapi*. Stockholm: Natur och Kultur, 1983.
- Isaachs, S. The Nature and Function of Phantasy. I: M. Klein et.al. (ed.): *Developments in Psychoanalysis*. London, 1952, s. 67-121.
- Jacobson, E. *The Self and the Object World*. New York: International University Press, 1964.
- Jaffe, D. S.: The mechanism of projection: Its dual role in object relations. *International Journal of Psycho-Analysis*, 1968, 49, s. 662-677.
- Jern S. et al (eds.): *Grupp-relationer*. En antologi om förhållande mellan individ, grupp och organisation. Stockholm: Natur og Kultur, 1984.
- Karterud S. *The paradigm of Bion and Kohut on groups dynamics*. In press (1987).
- Kernberg, O. F. Structural Derivatives of object relationship. *International Journal of Psychoanalysis*, 1966, 47, s. 236-253.
- Kernberg, O. F. *Borderline Conditions and pathological Narcissism*. New York: Jason Aronson, 1975.
- Kernberg, O. F. *Object Relations Theory and Clinical Psychoanalysis*. New York: J. Aronson, 1976.
- Kernberg, O. F. The structural diagnosis of borderline perso-

- nality organization. I: Hartocollis, P. (ed.): *Borderline personality disorders*, New York: International University Press, 1977.
- Kernberg, O. F. *Severe Personality Disorders*. Psychotherapeutic Strategies. New Haven: Yale University Press, 1984.
- Killingmo, B. *Rorschach-metode og psykoterapi. En egopsykologisk studie*. Oslo: Universitetsforlaget, 1980.
- Killingmo, B. Problems in Contemporary psychoanalytic theory. Lines of advance. *Scandinavian Journal of Psychology*, 1985, 26, s. 63-73.
- Klein, M. (1929): Personification in the play of children. In *Contributions to Psycho-Analysis, 1921-1945*. London: Hogarth Press, 1950.
- Klein, M. (1932): *The Psycho-Analysis of Children*. London: Hogarth Press, 1932.
- Klein, M. (1935): A Contribution to the Psychogenesis of Manic-Depressive states. I: *Contributions to Psycho-Analysis, 1921-1945*. s. 282-310.
- Klein, M. (1946): Notes on Some Schizoid Mechanisms. I: *Envy and Gratitude and other works, 1946-1963*. New York: Delacorte Press: 1975.
- Klein, M. (1952): *Some theoretical conclusions regarding the emotional life of the infant. I: Developments in Psychoanalysis*, (eds.): M. Klein, P. Heinemann, S. Isaachs & J. Riviere. London: Hogarth Press, 1952.
- Klein, M. (1955): On identification. I: *Envy and Gratitude and other works, 1946-1963*. New York: Delacorte Press, 1975.
- Klein, M. (1959): Our adult world and its roots in infancy. I: *Envy and Gratitude and other works, 1946-1963*.
- Klein, M. (1963): *Our adult world, and other essays*. London: Heinemann. (1963).
- Knudtzon, S. Psykoterapi ved psykotiske tilstander. En tilnærming bygget på utdrag av Donald Meltzers bok «The Psychoanalytical Process». *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 1982, 19, s. 583-595.
- Kohut, H. *The Analysis of the Self*. New York: International Universities Press. 1971.
- Kohut, H. *The restoration of the Self*. New York: International University Press, 1977.

- Kohut, H. *Self psychology and the humanities*. New York: W:W: Norton & Company, 1985.
- Kutter, P. *Basic Aspects of Psychoanalytic Group-therapy*. London: Routledge and Kegan Paul, 1982.
- Lacan, J. (1949). *Det ubevisste sprog. Psykoanalytiske skrifter. København Rhodos*, 1973.
- Lacan, J. (1955). *Das Ich in der Theorie Freuds und in der Psychoanalyse: Seminar II*. Olten: Walter, 1980.
- Laing, R. D. *The divided self: A study of sanity and madness*. Chicago, 1960.
- Langs, R. Day residues, recall residues, and dreams: reality and the psyche. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 1971, 19, s. 499-523.
- Langs, R. (1976a): *The Bipersonal Field*. New York: J. Aronson.
- Langs, R. (1976b): *The Therapeutic Interaction*. 2 vols. New York: J. Aronson.
- Langs, R. *The Listening Process*. New York: Aronson, 1978.
- Langs, R. *The Psychotherapeutic Conspiracy*. New York: J. Aronson, 1982.
- Laplanche, J. og Pontalis, B. *Das Vokabular der Psychoanalyse I og II*. Frankfurt a.M.: Suhrkamp, 1972.
- Lawrence, WG (ed.): *Exploring individual and Organizational boundaries*. A Tavistock open systems approach. Chichester: John Wiley & son, 1979.
- Leclaire, S. *Das Reale Entlarven: Das Objekt in der Psychoanalyse*. Olten: Walter, 1976.
- Lidz, T.: Family organization and family structure. I: Bell, N.W., & Vogel, E. F. (eds.): *A modern introduction to the family*. New York: Free Press, 1968.
- Lloyd, R. A., & Paulson, I. Projective identification in the marital relationship as a resistance in psychotherapy. *Archives of General Psychiatry*, 1972, 27, s. 410-13.
- Loch, W. *Zur Theorie, Technik und Therapie der Psychoanalyse*. Frankfurt a.M.: Fischer, 1976.
- Lorentzen, S. Miljøterapi av borderlinepasienter. Fokus på motoverføringsreaksjoner i staben. *Nordisk Psykiatrisk Tidsskrift*, 1983, s. 433-442.
- Løvlie, A. L. *The Self: Yours, mine or ours*. Oslo: Universitetsforlaget, 1982.

- Malin, A. og Grotstein, J. Projective identification in the therapeutic process. *International Journal of Psycho-Analysis*, 1966, 47, s. 26-31.
- Mahler, M., (1968a): *On Human Symbiosis and the Vicissitudes of Individuation*. New York.
- Mahler, M., (1968b): *The psychological birth of the human infant*. Symbiosis and Individuation. New York.
- Masler, E. Interpretation of projective identification in group psychotherapy. I: *International Journal of Group Psychotherapy*, 1969, 19, s. 441-447.
- Masterson, J. F. *Psychotherapy of the borderline adult. A developmental approach*. New York: Brunner/Mazel, 1976.
- Medvedev, R. A. *Let History Judge*: New York: Knopf, 1971.
- Meissner, W. W. A note on projective identification. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 1980, 28, s. 43-68.
- Meissner, W. W. *The Paranoid Process*. New York: Aronson, 1982.
- Meltzer, D. The relation between anal masturbation and projective identification. *Revista de Psicoanalysis*, 1967, 24, s. 791-808.
- Meltzer, D. *The psychoanalytic process*. Clunick Press, 1979.
- Mentzos, S. *Interpersonale und Institutionalisierte Abwehr*. Suhrkamp, 1976.
- Meyrink, G. (1915): *Golem*, Gyldendal, 1980.
- Michaelis, R. Psychiatrische Probleme der Lebensmitte. I: V. H. Peters (ed.): *Psychiatrie*, Band 10. *Die Psychologie des 20. Jahrhunderts*. 1980, Kindler, s. 321-328.
- Modell, A.H. *Object Love and Reality*. New York: International University Press, 1968.
- Moore, B.: Toward a Clarification of the Concept of Narcissism. *Psychoanalytic Study of the Child*, 1975, 30.
- Moser, T. *Lehrjahre auf der Couch*. Suhrkamp, 1974.
- Müller - Lückmann, E. *Wie man den Alltag zu Zweit besteht*. Hamburg: Lichtenberg Verlag. 1979.
- Nell, R. *Traumdeutung in der Ehepaartherapie*. Kindler, 1976.
- Neyraut, M. *Die Übertragung*. Suhrkamp, 1976.
- Ogden, T. H. *Projective Identification and Psychotherapeutic Technique*. Jason Aronson, 1982.
- Piaget, J. *The Childs conception of movement and speed*. London: 1970.

- Piense, F., A-M. Auestad, I. Lange og T. Leira. Countertransference - Transference seen from the point of View of Child Psychoanalysis. *Scandinavian Psychoanalytical Review*, 1983, 6, s. 43-57.
- Pirker, T. *Die Moskauer Schauprozesse 1936-38*. dtv Dokumente, 1963.
- Prado, M. *The projective identification and the psychoanalytical process*. Editora Fon-Fon & Seleta, Rio de Janeiro: 1979.
- Racker, H.: *Transference and Countertransference*. New York: International University Press, 1968.
- Richter, H. E. *Patient Familie*. Hamburg: Rowohlt, 1970.
- Rommetveit, R. *Språk, tanke og kommunikasjon. En innføring i språkpsykologi og psykolingvistikk*. Oslo: Universitetsforlaget, 1972.
- Rosen, V. Style, *Character and Language*. Aronson, 1974.
- Rosenbaum, B. og Sonne, H. *Det er et bånd der taler*. København: Gyldendal, 1979.
- Rosenfeld, H. Contributions to the psychopathology of psychotic states: The importance of projective identification in the ego structure and the object relations of the psychotic patients. I: Dacot, P. og Laurin, C. (ed.): *Problems of Psychosis*. 1, Amsterdam: Excerpta Medica, 1971.
- Safouan, M. The Apprenticeship of Tilman Moser. I: S. Schneiderman (ed.): *Returning to Freud*. Yale, 1980, s. 160-170.
- Sandler, J. og Nagera, H. Aspects of the Metapsychology of Fantasy. *Psychoanalytic Study of the Child*, 1963, 18, s. 159-196.
- Sandler, J. Countertransference and role-responsiveness. *International Journal of Psychoanalysis*, 1976, 3, s. 43-47.
- Segal, H. *Introduction to the work of Melanie Klein*. New York, 1973.
- Spitz, R. A. Countertransference: Comments on its Varying Role in the Analytic situation. *Journal of American Psychoanalytic Association*, 1965, 4, s. 256-265.
- Spitzer, R. L. og Skodol, A. E., Gibbon, M. og Williams, J. B. M. *DSM III: Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (Third Edition)*. Case Book. American Psychiatric Association, 1981.
- Stierlin, H. The function of inner objects. *International Journal of Psychoanalysis*, 1970, 51, s. 321-329.

- Strindberg, August, «Svanehvít», i: *Kronbruden*, Stockholm: Gernandts Förlags Aktiebolag, 1902.
- Svejgaard, E. Narcissistisk og ødipal identifikasjon som konstituent for subjektets samfunnsmessighet. I: Krause-Jensen (ed.): *Socialisasjonskritikk*. København: Rhodos, 1977, s. 56-78.
- Tausk, V. Über die Entstehung des «Beeinflussungsapparates» in der Schizophrenie. *Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse*. Leipzig und Wien, (1919), s. 1-33.
- Thibaut, J. W. og Kelley, H. H. *The Social Psychology of groups*. New York: Wiley, 1959.
- Truax, C. B. og Carkhuff, R. R. *Toward effective counselling and psychotherapy*. Chicago: Aldine, 1967.
- Vogel, E. F. og Bell, N. W. The emotionally disturbed child as the family scapegoat. I: N.W. Bell og E. F. Vogel (eds.): *A Modern Introduction to the Family*, Glencoe, Ill.: Free Press, 1960.
- Wangh, M. The «evocation of a proxy»: A psychological maneuver, its use as a defense, its purposes and genesis. *The Psychoanalytic Study of the Child*, 1962, 17, s. 451-472.
- Watzlawick, P. og Beavin, *Pragmatics of human communications; A study of interactional patterns, pathologies and paradoxes*. New York: W. W. Norton & Company, 1967.
- Weber, S. M. *Rückker zu Freud*. Ullstein, 1978.
- Weber, C. Interaction und Kommunikation. I: R. Asanger og G. Wenninger (ed.): *Handwörterbuch der Psychologie*. Weinheim: Beltz, 1980, s. 224-230.
- Willi, J. *Der gemeinsame Rorschach Versuch. Diagnostik von Paar-und-Gruppenbeziehungen*. Bern, 1973.
- Willi, J. *Die Zweierbeziehung*. Hamburg: Rowohlt, 1975.
- Willi, J. *Therapie der Zweierbeziehung*. Hamburg: Rowohlt, 1979.
- Wit, L. og van der Veer, G. *Psychologie des Jugendalters*. Donauwörth: Aver, 1982.
- Wynne, L. C. Some indications and contraindications for exploratory family therapy. I: I. Boszormenyi - Nagy (ed.), *Intensive Family Therapy*. New York: Harper and Row, 1965.
- Zinner, J. Shapiro, R. Projective identification as a mode of perception and behavior in families of adolescents. *International Journal of Psychoanalysis*, 1972, 53, s. 523-530.

UBEVISSTE SAMSPILL

er den første bok i Norden som analyserer fenomenet projektiv identifikasjon.

Ubevisst søker vi ofte personer som kan delta i våre indre psykologiske drama og tilskriver dem roller de skal leve ut sammen med oss. Det blir etablert et samspill preget av gjensidig forpliktende, ubevisste kontrakter. Forvirring karakteriserer projektiv identifikasjon: Hva er meg og hva er deg? Projektiv identifikasjon opptrer spesielt i samspill som er følelsesmessig ladet, ikke minst i parforhold eller mellom terapeut og klient.

Gjennom eksempler fra ekteskap, behandling, sosialt liv og litteratur demonstrerer de tre norske psykologene projektiv identifikasjon i kommunikasjon, opplevelse, fantasier og drømmer, i identitetsproblemer og avhengighet, i medfølelse og innlevelse. Forfatterne viser at denne forståelse av projektiv identifikasjon er vesentlig for psykoterapeutisk behandling.

Denne boken vil være interessant for alle som ønsker å forstå ubevisste samspill mellom mennesker.

Hans Peter Broch er universitetsstipendiat ved Institutt for klinisk voksenpsykologi, Psykologisk fakultet i Bergen.

Kari Lossius er psykolog i Stavanger og arbeider med rusmisbrukere.

Svein Tjelta er psykolog og daglig leder ved Familievernkontoret i Odde.

CAPPELEN

ISBN 82-02-10909-4

9 788202 109097